УКРАЇНСЬКИЙ
Тиждень
22.12.2022
www.tyzhden.ua

Клеменс Седмак про моральний вимір російсько-української війни

Історії українців, які проходять реабілітацію після поранень

Як український театр готується до мистецького прориву

Відбудова міст як шанс для нової архітектури

СМІЛИВІ ЗАВЖДИ МАЮТЬ ЩАСТЯ

ШКОЛА ЖУРНАЛІСТИКИ ТА КОМУНІКАЦІЙ

СПІЛЬНИЙ ПРОЄКТ
Українського тижня та Школи журналістики та комунікацій Українського Католицького Університету

УКРАЇНСЬКИЙ
Тиждень

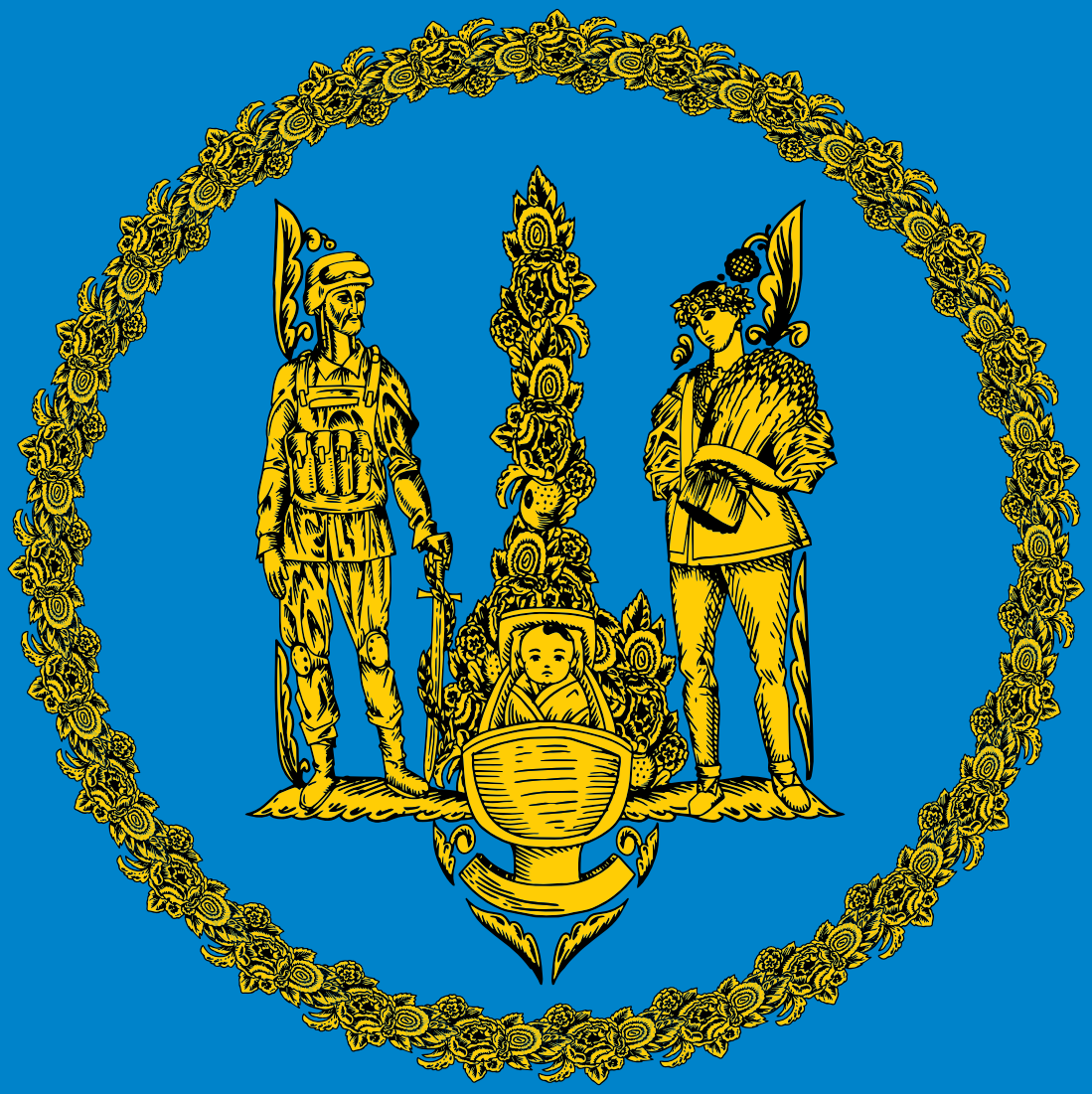

Підтримай «Український Тиждень»

Реквізити:

ТОВ «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ»
Р/р № UA 713808050000000026009587306
в АТ «Райффайзен Банк Аваль»
Код ЄДРПОУ 35392656
Призначення платежу:
безповоротна фінансова допомога

patreon

ЗМІСТ МАЄ ЗНАЧЕННЯ

КОНЦЕПТИ

4 Джерела сили і обриси щастя
Чому нації важливо ставити перед собою цілі

6 Зуміти виграти війну й не програти після неї
Мирослав Маринович про значення ціннісних трансформацій для успіху реформ

8 Клеменс Седмак: «Мир — це не просто відсутність війни та насильства. Це й справедливість»
Австрійсько-американський філософ про моральний вимір російсько-української війни

ЕКОНОМІКА

13 Хочеш миру – готуйся до війни
Яке майбутнє в українського ОПК

16 Обираю made in Ukraine
Як українські модні бренди підкорюють світовий ринок

20 Христина Бадзян: «Нині ми непоправно втрачаємо міста, але я вірю, що натомість у нас є шанс отримати значно якісніше рішення щодо планування будівель»
Погляд архітекторки на майбутнє українських міських просторів

22 Життя після перемоги
Де на ринку праці зможе себе найкраще зреалізувати молодь

ОПІНІЇ

24 Новий центральноєвропейський «Тигр»
Отець Андрій Шестак про 24 лютого в дуже близькому майбутньому

25 Плани на майбутнє
Ольга Ворожбит про цілі, яких не треба боятися

СУСПІЛЬСТВО

26 Незламні: історії українців, які не втратили віри
Як українці проходять реабілітацію після воєнних травм

28 Усвідомлено чи підсвідомо
Наскільки війна змінює суспільні цінності

30 Роман Назаренко: «Важливо усвідомити, що кримські татари й Україна — це неподільні питання»
Український дослідник розмірковує про майбутнє Криму

32 Посттравматичний синдром: прихована загроза
Чи потрібна українцям психологічна допомога

34 Перемоги, а не іграшку
Як війна впливає на дитинство

ОПІНІЇ

36 Боротьба триває — солідарність та свобода перемагають
Володимир Турчиновський про силу українського морального фронту

37 Читати, щоб писати
Андрій Голуб про те, чому журналістам важливо читати

КУЛЬТУРА

38 Володимир Шейко: «За кордоном хочуть бачити мистецтво, яке швидко рефлексує досвід війни»
Директор Українського інституту про силу культурної дипломатії

42 Сценічне дзеркало війни
Як театри відкривають для себе забутих авторів

СПОРТ

46 Балансування між песимізмом та смертю
Наскільки іншим буде повоєнний футбол

P. S.

50 Майбутнє в слайдах
Дмитро Крапивенко про повоєнну «бадьору епоху»

Тиждень

Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

Координатори: Максим Віхров, Ольга Ворожбит

Авторський колектив: Анастасія Крупка, Аріадна Семенець, Меланія Волощак, Наталя Стареправо, Христина Міськевич, Анастасія Звіробій, Андрій Фісунов, Павло Яремак, Роксолана Бабій, Катерина Бортняк, Дмитро Гринишин

Відповідальний за випуск номера Анна Петрів

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 01054, м. Київ, а/с 68 А
Адреса редакції
Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3
e-mail: office@tyzhden.ua
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК»,
Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 74-1519
Наклад 1 500
Номер підписано до друку 22.12.2022 р.

СПІЛЬНИЙ ПРОЄКТ
«Українського тижня»
та Школи журналістики
та комунікацій
Українського Католицького
Університету

© «Український тиждень»

Наші партнери: **www.tyzhden.ua**

Джерела сили і обриси щастя

З чого починається планування майбутнього для України і чому не варто сподіватися на диво

Максим Віхров

«Сміливі завжди мають щастя». Що ж, сміливість і стійкість українців справді подивувала весь світ. Цим варто пишатися, але треба усвідомлювати, що наша опірність значною мірою є результатом того, що наше суспільство накопичило величезний досвід бідування. Так, 24 лютого ми всі пережили шок, але дуже скоро на поверхню виринули глибші пласти колективного досвіду, які стали нам у пригоді.

Ці пласти, до речі, залягали не так уже й глибоко. Ще мої бабусі не почувалися комфортно, якщо в коморі не стояла пара мішків борошна, а в погребі ящики з картоплею не сусідили із цілим складом домашніх закруток. Заледве треба пояснювати, звідки в них узялися такі звички: це були покоління, які досвідчили Голодомор, голод 1946–1947-х років тощо. Блекаути дошкуляють, проте я пам'ятаю, як школярем робив домашнє завдання при свічках. Тоді, у другій половині 1990-х, тривалі віялові відключення електрики були буденністю — так само як неробочі ліфти, перебої з водопостачанням і батареї, які вважалися теплими, якщо не були принаймні крижаними. Сьогодні українська молодь знову проживає ці негаразди — тепер уже з розумінням, чому й заради чого.

НАША ЦИВІЛІЗАЦІЙНА МАТРИЦЯ Є В ГЛИБИННІЙ СВОЇЙ ОСНОВІ ХРИСТИЯНСЬКОЮ, ТОЖ УСІ МИ — СВІДОМО ЧИ НІ — СПОДІВАЄМОСЬ ОТРИМАТИ ВИНАГОРОДУ ЗА ТЕПЕРІШНІ СТРАЖДАННЯ. ЦЕ ПОСИЛЮЄ НАШІ ОЧІКУВАННЯ, ЩО ЗАВТРА — ПІСЛЯ ВІЙНИ — БУДЕ КРАЩЕ, НІЖ СЬОГОДНІ ТА ВЧОРА

Те, що 24 лютого сотні тисяч українців та українок узяли до рук зброю і пішли захищати Батьківщину,— це також не лише про звитягу, а й про колективний досвід опору різноманітним загрозам. До повномасштабної війни українці готувалися вісім років. Кістяк добробатів, які зупинили агресора у 2014-му, становили учасники Революції гідності. Перед нею були ще десятки протестних кампаній, включно з Помаранчевою революцією, акцією «Україна без Кучми» тощо. А до того були і дисиденти, і повстанці, і ще багато-багато інших звитяжців. Тривале перебування в безпосередній близькості до зла загартовує. Міць українців — це міць стражденних, тих, хто звик жити в умовах постійного лиха.

Про це також свідчить ціннісний профіль нашого суспільства. У Дослідженні цінностей світу (World Values Survey) Україна брала участь уже чотири рази: у 1996, 2006, 2011 та 2020 роках. Україна щоразу опинялася серед країн, які поступово відходять від традиціоналізму в бік секулярно-раціональних цінностей, але різко орієнтовані на цінності виживання (на противагу постматеріалістичним цінностям самовираження). Самореалізація, права людини — це добре, але абсолютним пріоритетом для українців досі є фізична та економічна безпека. Це дуже відрізняє українців від більшості європейців, особливо західних, для яких цінності самовираження зазвичай стоять на першому місці. Але це не свідчить про нашу духовну ваду. Відповідно до концепції Рональда Інґлегарта — ініціатора та провідного теоретика Дослідження цінностей світу, цінності самовираження виходять на перший план лише тоді, коли потреби виживання задоволені. У нашому випадку про останнє, на жаль, доводиться лише мріяти.

Багато поколінь поспіль українці не могли дозволити собі бути безтурботними — і саме завдяки цьому вони сьогодні демонструють таку надзвичайну опірність. Суворі історичні обставини зробили нашу націю сильною і сміливою, але чи скорочує це наш шлях до щастя? Наша цивілізаційна матриця є в глибинній своїй основі християнською, тож усі ми — свідомо чи ні — сподіваємось отримати винагороду за теперішні страждання. Це посилює наші очікування, що завтра — після війни — буде краще, ніж сьогодні та вчора. Що варто витерпіти біль, і після того на нас гарантовано навалиться багато-багато щастя. Та, коли йдеться про земні справи, доводиться робити дві поправки.

По-перше, жодні зміни не відбуваються автоматично. Перебуваючи в парадигмі християнського мислення, ми підспудно очікуємо, що кожна велика подія перетворить усіх Савлів на Павлів, а полову — на зерно. Але такі перетворення стаються нечасто й тільки в індивідуальному порядку. А коли йдеться про глибокі суспільні зміни, за ними завжди криється тривала й кропітка праця тисяч і тисяч людей. До того ж ці зміни стають помітними лише згодом, коли плачі, що «нічого не змінилося», давно стишились, а всі розірвані на грудях сорочки зашиті. Саме тому ставити питання про те, яку Україну ми збудуємо після війни, у принципі безсенсово — просто тому, що це будівництво вже триває. Питання в тому, чим сьогодні зайняті ми — мрійливим візіонерством чи просуванням необхідних змін. Різноманітні покидьки, до речі, працюють не покладаючи рук. Але, якщо ми хочемо, щоб Україна стала щасливішою, нам треба бути більш спритними й ефективними. До того ж уже зараз — часу на творчу прокрастинацію нема. Візій у нас завжди було більш ніж достатньо, тепер потрібні практичні рішення.

По-друге, а про яке щастя нам ідеться? У моєму родинному архіві є стара чорно-біла світлина: мої дід і баба стоять у гурті своїх друзів на сільській вулиці. Вони вже дорослі, але ще молоді — і всі як один дуже щасливі. Це, звісно, було щастя бідолах, яким убогі радянські 1960-ті здавалися золотими часами — просто тому, що позаду в них була суцільна чорна смуга: жахіття Голодомору, кривава колотнеча Другої світової війни, потім знов голод і злиденні 1950-ті. Згодом, у 1970-х, відчуття щастя буде витіснене нудьгою приниженого колгоспного життя, але то вже зовсім інша історія. Питання в тому, чи такого щастя для себе прагнемо ми?

ФОТО: СТАНІСЛАВ КОЗЛЮК

Справді незламні. Український солдат дає автограф мешканцю щойно звільненого Херсона

Після війни суспільство постане перед величезною спокусою сказати «так». Забери в людини все, а потім віддай половину — і вона деякий час буде цілком задоволена. Наприклад, тим, що над її домівкою не літають ракети, що на фронті більше не гинуть наші хлопці й дівчата, що співгромадяни не скніють в окупації, що світло вже майже не вимикають і таке інше. По суті, це цілком нормальна реакція. Але ми перебуваємо не в тому становищі, щоб обмежувати свої плани рамками такої нормальності. Після закінчення війни на наше суспільство навалиться колосальна втома, і тим, хто прагне змін, доведеться її долати — у собі, у своєму середовищі, в усій країні. Так, будувати амбітні плани в розореній, понищеній війною країні видається дивацтвом. Але такими самими диваками були ті, хто на початку минулого століття твердив про повну незалежність України. Миколу Міхновського в українських колах довгий час вважали мало не навіженим, але саме він виявився найбільш послідовним реалістом, чию правду підтвердив час.

Наголошую: йдеться не про мурування повітряних замків, а навпаки — про коректну постановку мети. Нагодувати голодних — це завдання-мінімум, а завдання-максимум — це зробити так, щоб ніхто в нашій країні більше не голодував. Відбитися від агресора — завдання номер один, але й воно проміжне, адже нам потрібна не пауза, а надійні гарантії безпеки на майбутнє. Звільнитися від колоніальних наративів конче треба, але що ми створимо натомість? Таких питань ще багато — і з відповідей на них починається коректне планування майбутнього, а точніше — окреслення поточних завдань.

ЖОДНІ ЗМІНИ НЕ ВІДБУВАЮТЬСЯ АВТОМАТИЧНО. ПЕРЕБУВАЮЧИ В ПАРАДИГМІ ХРИСТИЯНСЬКОГО МИСЛЕННЯ, МИ ПІДСПУДНО ОЧІКУЄМО, ЩО КОЖНА ВЕЛИКА ПОДІЯ ПЕРЕТВОРИТЬ УСІХ САВЛІВ НА ПАВЛІВ, А ПОЛОВУ — НА ЗЕРНО. АЛЕ ТАКІ ПЕРЕТВОРЕННЯ СТАЮТЬСЯ НЕЧАСТО Й ТІЛЬКИ В ІНДИВІДУАЛЬНОМУ ПОРЯДКУ

І наостанок важко оминути питання про тих, хто стане рушієм змін. Тут я міг би вдатися до традиційних міркувань про історичну роль української молоді — добре, що, мій власний вік уже дозволяє вдаватися до таких прийомів. Проте сподівання на молодь безпідставні. І не тому, що молодь не варта сподівань, а тому, що має значення не вік, а громадянська позиція, хист і заряд енергії. Коли йдеться про зміни, фундаментальне розмежування пролягає не між зумерами й бумерами, а між тими, хто хоче й може,— і рештою.

Зуміти виграти війну й не програти після неї

Чому повоєнне оновлення України матиме глобальний геополітичний вплив

Мирослав Маринович

ФОТО: УКУ

Прагнучи зрозуміти, якою буде Україна після війни, я відчуваю певний неспокій. Як каже приказка, не діли шкуру невбитого ведмедя. Тобто війну треба ще виграти. Проте однаково справедливою є пересторога: починати думати, як облаштувати своє життя, лише після перемоги — це неприпустимо спізнитися.

Тож чи можна сьогодні спрогнозувати, якою буде Україна після війни? Строго кажучи, ні, неможливо. Прогнозуючи, ми так чи інакше екстраполюємо нинішні закономірності на майбутнє. Тоді як у цій війні ми маємо розрив тяглості — сама війна є таким розривом. А тому радикальної трансформації зазнає не лише Україна — ми не впізнаємо весь світ.

Кажучи про війну в Україні, Пітер Померанцев зауважив дещо дуже важливе: «Саме завдяки такій концентрації катаклізмів у місці, де згущується світове зло, Україна народжує свої антидоти... Україна — це місце, де невидиме стає явним». Отож у цьому місці, де концентрується зло світового масштабу, ми маємо справу не лише з локальним конфліктом між двома народами, а з подією рівня Армагеддону. І саме в цьому згущенні світового зла й буде отримано над ним остаточну перемогу.

Отож уявити собі, якою буде Україна після цієї війни, неможливо через те, що не можна уявити собі, яким буде світ загалом. Можна сказати лише одне: Україна обов'язково стане важливим елементом майбутньої конструкції світу. Про

це писав іще праведний митрополит Андрей Шептицький: «Не тільки у глибокому середньовіччі, але й, найімовірніше, також у майбутньому український Київ відіграватиме для цілої Західної Европи велику — можливо, вирішальну — роль».

Але ми не можемо просто скласти руки й чекати на хепіенд. Мусимо таки замислитися над питанням: «А що буде, коли закінчиться війна?» — тобто мусимо екстраполювати нинішні тенденції на майбутнє, щоб не допустити найгірших сценаріїв. Адже якщо українці вийдуть із війни такими ж, якими були до неї, то, навіть вигравши війну у воєнному сенсі, ми одразу програємо її в сенсі цивілізаційному.

Отже, пригляньмося до тих загроз. Ми називаємо цю війну боротьбою світу демократій зі світом авторитаризму. Це абсолютно правильно, я погоджуюся з таким визначенням. Справді, сьогодні Україна, захищаючи власний демократичний уклад, не дозволяє російській деспотії нав'язати світові свій порядок денний. Але чи втримаємо ми демократичний устрій після війни?

Це питання, звичайно, спрямоване передусім на адресу української влади й веде за собою низку інших питань. Чи вміє нинішня українська еліта керувати країною в демократичний спосіб? Чи рахується влада з опозицією і чи залучає її до пошуку оптимального шляху розвитку країни? Чи рахується вона з демократичними інституціями та громадянським суспільством? Такого досвіду в політичних еліт ще небагато, тому нам так важливе членство в ЄС як можливість перейняти правильні демократичні процедури, а також і як гарантія того, що ми не підемо, скажімо, шляхом Угорщини Орбана.

Чи після війни влада не дійде висновку, що вона діятиме набагато ефективніше й швидше, коли ухвалюватиме рішення одноосібно? Під час ковіду вже звучали дискусії про ефективність авторитаризму й неефективність демократії. Це може повторитися. Отож важливо для всіх нас усвідомити цю загрозу, щоб ми, борючись з авторитарною державою, не заразилися тією позірною ефективністю.

Таку саму низку запитань можна поставити і громадянському суспільству в Україні. У час війни ми досягли раніше недосяжного: ми зберегли звичне для нас багатоголосся, але говоримо в унісон, говоримо однодумно. Але чи так буде завжди? Чи навчилися ми контролювати владу, не оголошуючи її відразу злочинною? Чи не повторимо сумної картини всіх попередніх наших духовних піднесень і чи не згаснемо, поринаючи в розчарування? Чи не повернемося ми після війни до business as usual, але по-українськи, тобто до звичної формули «жити чесно — собі на шкоду»? Коротше кажучи, чи станемо ми нарешті державним народом?

До негативних сценаріїв нас може спонукати інерція наших звичок. Так, ми сьогодні консолідовані, бо маємо єдиного й дивовижно жорстокого ворога, але після нашої перемоги цей чинник може зникнути. Можна легко припустити, що після закінчення війни ми знову сперечатимемося довкола своїх численних відмінностей. Митрополит Андрей Шептицький дав цьому прекрасний діагноз — «моральна гемофілія», коли від найменшої суперечки люди стають ворогами. Отож потрібні «сеанси психотерапії», щоб суспільство усвідомило наявність цієї недуги, яку можуть лише обтяжити травми війни. Треба нам навчитися розрізняти поняття «опонент» і «ворог».

Дотепер причиною нашого незмінного фіаско було те, що ми прагнули забезпечити однодумність — консенсус у тих питаннях, які за означенням не підлягають уніфікації. А як випливає з характерного твердження політичного філософа з Принстонського університету Яна-Вернера Мюллера, саме цього робити й не слід: «Сенс демократії не в тому, щоб формувати консенсус з усіх питань, а в тому, щоб управляти інтересами й зобов'язаннями, що конфліктують». Отже, нашою метою мала б бути не безконфліктність, а грамотне управління цією конфліктністю. А в цьому українці не такі вже й неуки.

«Я бачу нашу міжнародну перевагу в здатності жити у двох парадигмах водночас: в умовах, коли недовіра критична для виживання, і в умовах, коли для швидкого руху вперед не обійтися без довіри як засобу зменшення трансакційних витрат. Ми живемо одночасно і у війні, де неможливий компроміс із ворогом, і у мирі, коли потрібно вміти приймати та поважати інакшість»,— твердить членкиня Несторівської групи Вікторія Бриндза.

МИ СЬОГОДНІ КОНСОЛІДОВАНІ, БО МАЄМО ЄДИНОГО Й ДИВОВИЖНО ЖОРСТОКОГО ВОРОГА, АЛЕ ПІСЛЯ НАШОЇ ПЕРЕМОГИ ЦЕЙ ЧИННИК МОЖЕ ЗНИКНУТИ. МОЖНА ЛЕГКО ПРИПУСТИТИ, ЩО ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ВІЙНИ МИ ЗНОВУ СПЕРЕЧАТИМЕМОСЯ ДОВКОЛА СВОЇХ ЧИСЛЕННИХ ВІДМІННОСТЕЙ. МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ДАВ ЦЬОМУ ПРЕКРАСНИЙ ДІАГНОЗ — «МОРАЛЬНА ГЕМОФІЛІЯ», КОЛИ ВІД НАЙМЕНШОЇ СУПЕРЕЧКИ ЛЮДИ СТАЮТЬ ВОРОГАМИ

«Уперше опинившись на головній лінії європейського політичного та культурного розлому, післякиївські (після Київської Русі.— ***Ред***.) еліти на території сучасної України почали політичне та культурне балансування, що продовжило їхню незалежність від Сходу та Заходу щонайменше на одне століття»,— пише історик Сергій Плохій. Отже, нам треба навчитися грамотно «управляти інтересами й зобов'язаннями, що конфліктують».

Проте стоять перед нами також завдання, які стосуються не лише внутрішньої сфери. Наприклад, після війни світ приглядатиметься до того, яке слово скаже оновлена Україна. Український історик Ярослав Грицак твердить: «Україна — це є Палестина XXI століття. Нібито локальний конфлікт, але має вирішальний вплив на світову політику». Поки що головна ідея, з якою Україна виходить у світ, — це прагнення переконати всіх, що путінська Росія — екзистенційне зло. Це правильно, ця місія важлива, бо Європа досі не може повірити, що війна підважила чимало попередніх уявлень і стереотипів. Але такого переконування замало, щоб справді змінити світову політику. Потрібна позитивна ідея.

Сама Грицакова згадка Палестини сигналізує про важливість цінностей. Реформи в Україні будуть успішними тоді, коли вони йтимуть пліч-о-пліч із ціннісною трансформацією суспільства, до того ж що́ має передувати — важко сказати. Існує давня взаємозалежність: нові ідеї переформатовують цінності, а новоукладений пакет цінностей прагне знайти своє ідейне обрамлення. Але за жодних обставин утвердження ціннісного виміру не може бути відкладеним на потім.

Тому ціннісне преображення українського суспільства — це необхідна передумова нашого успіху. А воно може дати певний імпульс ціннісним перетворенням у всій Європі. У нашій частині світу зріє ефект геополітичного «доміно». Він полягає в тому, що якісна трансформація українського суспільно-політичного поля послугувала б імпульсом для трансформації слов'янського «трикутника», тоді як звідси пішов би енергетичний імпульс для якісного перетворення всього європейського геополітичного каркасу.

Клеменс Седмак: «Мир — це не просто відсутність війни та насильства. Це й справедливість»

Тиждень поспілкувався з професором суспільної етики та директором Інституту європейських студій Нановічів Університету Нотр-Дам Клеменсом Седмаком про моральний вимір політичних підходів країн Заходу щодо війни в Україні, справедливий мир і те, як війни впливають на молодь

Спілкувалася **Ольга Ворожбит**

Напередодні повномасштабного вторгнення багато хто на Заході не вірив, що Україна зможе вистояти в цій війні. Чи означає це для вас, як для професора глобальної етики, що вони прийняли правило переваги сильнішого?

— Здається, я досить часто чув фразу «Ми були шоковані, але не здивовані» від українських колег. Після вторгнення ми в США та ЄС були шоковані та здивовані. Багато українців казали: «Ми були шоковані, але не здивовані», тому що бачили, що буде. Думаю, багато лідерів за межами України насправді не знали, що робити. Їхньою точкою відліку, як, імовірно, і для Владіміра Путіна, був 2014 рік та анексія Криму. Тоді те, що робила Росія, видавалося їй легкою грою ще й через брак лідерства в Україні, проте нині ваша країна в іншій ситуації. Україна дуже добре використала час від 2014-го, щоб зміцнити свої оборонні позиції. Гадаю, більшість людей недооцінили не лише устаткування та інфраструктуру, яку накопичила Україна, а й готовність людей стати єдиним фронтом, який захистив би країну. Своєю чергою, Владімір Путін недооцінив доволі консолідовану підтримку Заходом української справи.

Чесно кажучи, прив'язка до логіки «сильніший перемагає слабшого» має велике значення в реалізмі. Отже, річ не в тому, що слабка Україна протистоїть Росії. Річ у тому, що Україна не слабка. У вас дуже обнадійлива асиметрія сили. Україна — величезна країна, а мотивація та моральний дух такі високі, що жодна сила у світі ніколи не зможе контролювати всю територію, якщо люди не співпрацюватимуть з окупантом. Я родом з Австрії, і 1938 року, коли німці вторглися в мою країну, громадяни стали колаборантами. Ви не можете контролювати територію, якщо населення проти вас. Немає значення, чи ця територія велика. Ви просто не можете цього робити, якщо місцеве населення не йде на співпрацю.

Отже, з погляду глобальної етики моя відповідь буде такою: логіка, що сильніший переможе слабшого, є вагомою. Ми маємо шукати джерела сили, і одне з головних джерел сили в Україні, як я вже згадував, — високий бойовий дух та сильна мотивація, що боротьба йде не тільки за країну, а за ідеї свободи й демократії, за гідність та цінності ООН. З боку Росії я не бачу такого бойового духу. Мені розповідали, що на початку вторгнення деякі російські солдати навіть не знали, що відбувається, вони не знали контексту, у якому діяли. І зараз часткова мобілізація в РФ, гадаю, не до порівняння з тим джерелом сили, яке ми знаходимо в Україні. І це мене надихає, тому що я сподіваюся на справедливий мир, де Україна буде переможцем, а Росія визнає, що ця війна — не те, що їй потрібно.

Як і під час Євромайдану, нині українське громадянське суспільство відіграє величезну роль у протистоянні російській агресії. Дехто сфокусувався на волонтерстві, шукаючи необхідне для війська, дехто став до лав Збройних Сил. Я бачу, що на Заході помічають цю силу українського громадянського суспільства. Одна з останніх обкладинок журналу Time була присвячена Володимиру Зеленському та українському духу. Саме люди творять цей дух. Чи можна стверджувати, що це об'єднання народу України та громадянського суспільства змінює політику війни?

— Гадаю, воно змінює політику війни так само, як і політику миру. З погляду політики миру однією з проблем, які ми маємо в західних країнах, є елітарність політичних лідерів і розрив між такими людьми, як ми з вами, та політичними елітами. І це не тільки на Заході. Елітизм — глобальне явище. Це також великий урок для мирних часів: якщо у вас є політичні лідери, близькі до народу, підтримані народом, то це зміцнює країну. Інакше ви постійно перебуваєте в бульбашці, через яку важко зрозуміти, що відбувається.

Клеменс Седмак — австрійсько-американський теолог і філософ, професор суспільної етики та директор Інституту європейських студій Нановічів Університету Нотр-Дам (США). Народився 1971 року в Австрії. Автор та співавтор кількох десятків книжок, серед яких «Церква жебраків» («A Church of the Poor», 2016), «Практикування локальної теології» («Doing Local Theology», 2002), «Стрес і бідність» («Stress and Poverty», 2021).

Наведу приклад. Я викладаю курс із дипломатії. Одним із викликів для дипломатів є те, що вони живуть у суспільній бульбашці. Ця робота має доволі елітарний підхід: дипломати ведуть переговори з дипломатами. У Каїрі часів Арабської весни проводили дослідження, які засвідчили, що коли дипломати західних країн не розуміли, що відбувається, то вони зверталися до своїх водіїв, кухарів, садівників: щоб розуміти, що там відбувається, їм треба було говорити зі звичайними людьми. Тож у їхніх повідомленнях були рядки: «Я зрозумів цю ситуацію, бо розмовляв зі своїм водієм, кухарем, садівником». Отже, я вважаю, що Україна може дати урок для політики миру — про близькість лідера до народу й навпаки.

Для політики війни події в Україні — жахлива трагедія. Це не війна, де солдати борються із солдатами. Так багато мирного населення втягнуто в агресію! І це навмисно, що порушує всі ідеї jus in bello, тобто нормальні очікування під час війни. Ми бачимо це як урок для політики війни. Ви не можете контролювати територію, якщо населення воює проти вас як агресора, якщо громадяни зміцнюють одне одного. Коли цивільне населення підтримує та посилює одне одного, то громадянське суспільство стає потужною силою. І в цьому сенсі воно є так само важливим, як і солдати. Успіхи української армії вражають, але без підтримки громадянського суспільства солдати не змогли б підтримувати свій моральний дух, і країна була б у набагато слабшій позиції.

ВИ НЕ МОЖЕТЕ КОНТРОЛЮВАТИ ТЕРИТОРІЮ, ЯКЩО НАСЕЛЕННЯ ВОЮЄ ПРОТИ ВАС ЯК АГРЕСОРА, ЯКЩО ГРОМАДЯНИ ЗМІЦНЮЮТЬ ОДНЕ ОДНОГО. КОЛИ ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ ПІДТРИМУЄ ТА ПОСИЛЮЄ ОДНЕ ОДНОГО, ТО ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО СТАЄ ПОТУЖНОЮ СИЛОЮ

Оскільки ми записуємо це інтерв'ю для спеціального випуску журналу, який готують студенти, хочу запитати: як війна, на вашу думку, вплине на молодь?

— Чесно кажучи, не знаю. Я спостерігав, яким травматичним був вплив карантинів під час пандемії коронавірусу на молодих людей. Вони мають дещо інші потреби, ніж ми. Наш факультет соціології провів дослідження, і згідно з його результатами, людям мого віку потрібно вісім суттєвих взаємодій з іншими людьми протягом дня, щоб бути в хорошому психічному стані. Молодь, студенти потребують 26 таких взаємодій.

З одного боку, війна пришвидшує дорослішання. У ваших студентів немає розкоші погратися із часом — гу-

ляти, ходити на вечірки й мати всі звичні справи студентського життя. Їм довелося катапультуватися в ситуацію, коли треба виконувати роль відповідального громадянина — можливо, навіть іти на передову. Усе це пришвидшує дорослішання.

З другого боку, ситуація у вашій країні пробуджує сили стійкості всередині причетних осіб. Я не можу передати, скільки в мене поваги до наших друзів в УКУ: студентів, співробітників, керівництва, до того, як вони проявляють свою стійкість.

Одним з найважливіших джерел стійкості є відчуття агентивності або контролю. Те, що ця молодь зараз на відповідальних позиціях, коли організовує гуманітарну допомогу чи підтримку Збройним Силам, — це практика цієї агентивності та зміцнення стійкості. Друге важливе джерело стійкості — розуміння мети й шляху, яким ви хочете до неї рухатися. Студенти добре розуміють, яка кінцева мета війни. Ми всі знаємо, що мета — перемогти Росію, вивести агресора з території і мати справедливий мир. Третє джерело стійкості — почуття солідарності, спільності. Я бачив багато проєктів студентів в Україні щодо солідарності, розбудови громади, об'єднання і, знову ж таки, зміцнення стійкості.

Однак ми не можемо знати, яке значення матиме ефект травматизації. Наслідком постійного відчуття непередбачуваності є хронічний стрес. Він поганий для вашого внутрішнього балансу, і ми не знаємо довгострокових наслідків цього. У США багато військових, що повертаються з війни, страждають на посттравматичний синдром і потребують належного супроводу. Ми не знаємо, як вплине токсичний стрес чи травматизація на українських студентів і військових у довгостроковій перспективі.

Я ВВАЖАЮ, ЩО МАЙБУТНЄ КОЖНОЇ КРАЇНИ — МОЛОДЬ. УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТИ ЗМОЖУТЬ НАС БАГАТО ЧОГО НАВЧИТИ В НАЙБЛИЖЧІ 20–30 РОКІВ. Я ВЖЕ БАЧУ, ЯК ВОНИ ПРИЇЖДЖАЮТЬ ДО США Й ЧИТАЮТЬ ЛЕКЦІЇ ПРО ТЕ, ЯК ВИЖИВАЮТЬ У ЦІЙ СИТУАЦІЇ

Я вважаю, що майбутнє кожної країни — молодь. Українські студенти зможуть нас багато чого навчити в найближчі 20–30 років. Я вже бачу, як вони приїжджають до США й читають лекції про те, як виживають у цій ситуації. Поки ми розмовляємо, ми маємо десять українських студентів з УКУ тут, у кампусі Нотр-Даму, і вони амбасадори вашої країни.

У деяких країнах ЄС уже лунають потужні заклики до негайних переговорів і припинення вогню, що, на їхню думку, може принести мир Україні. Але, як бачимо, Росія чинить геноцид на окупованих нею територіях, тому справжній мир може настати лише після повної перемоги України на полі бою. Як ви пояснили б цим людям, що мир у цій війні неможливий без повної перемоги над Росією?

— Я не згоден, що переговори — це завжди добре. Ідеться про два основні дискурси: перший — дискурс справедливості, а другий — дискурс миру. На жаль, деякі люди вважають, що це різне. Вони розуміють дискурс миру як кінець агресії, протистояння — як певний компроміс. Гадаю, це через негативні наслідки війни для них самих (наприклад, високі рахунки за електроенергію).

Тому, тиск на політиків на Заході буде сильнішим, щоб вони закликали вести переговори. Я трохи хвилююся щодо цього, адже не думаю, що в довгостроковій перспективі можна досягти тривалого миру без справедливості. Зараз ні в кого немає підстав довіряти Росії. Навіть якби Росія запропонувала переговори, існує занепокоєння, що вони просто хочуть виграти час. Отже, на Заході стає дедалі більше людей, які закликають до того, що вони називають миром, але ми знаємо, що мир — це не просто відсутність війни та насильства. Це й справедливість.

Я розчарований тим, яку роль відіграла ООН. Світова спільнота повинна мати чітку позицію в таких питаннях. Вона могла б знайти спосіб говорити про спірні території, який не призводитиме до подальшого насильства. Я розчарований ще й тому, що з будь-якої позиції міжнародного права ця війна має моральну ясність. Досить часто у війнах є ситуація, коли ви можете поставити запитання: «А що ж зробила інша сторона?». Бо є дві сторони, і між ними точиться війна. Я не кажу, що українці ідеальні чи святі, але я кажу, що в цій війні є моральна ясність. Є суверенна держава, визнана ООН, і вона має право вирішувати, яких союзників хоче мати й частиною яких альянсів хоче бути. Є також інша країна, котра вторгається до сусідньої, і це підриває ідею міжнародного права. Велика помилка сталася 2014 року, коли ми мали беззубу реакцію світової громадськості та західних держав (на анексію Криму.— ***Ред.***). Це була велика помилка. Вона створила прецедент, що навіть після порушення міжнародного права ми можемо рухатися далі й не звертати уваги на такі злочини.

Звісно ж, уся ця ситуація складна ще й через те, що США чинили в Іраку. З погляду міжнародного права це схожі порушення. У нас відбуваються дискусії на цю тему. Але ми повинні переконатися, що дискурс миру й дискурс справедливості рухаються пліч-о-пліч. Я сподіваюся, що критичні голоси в Росії стануть гучнішими й у певний момент у цій країні режим зміниться.

Зараз переговори не мають сенсу. Це навіть неправильний сигнал. Потрібен базовий рівень довіри, щоб вести переговори. Я не хочу здаватися песимістом, але я не думаю, що з нинішнім керівництвом у Росії можна вести змістовні переговори.

Отже, мир і справедливість повинні йти пліч-о-пліч, інакше ми не досягнемо довготривалої стабільності.

Однак усе ще є поважні політики, які вважають, що Владіміру Путіну треба надати гарантії безпеки, як нещодавно заявив Емманюель Макрон. Чи можна це називати політичним лицемірством? Чи це гроші так впливають на політику?

— Політика має багато спільного з ідентичністю і такими поняттями, як гордість, честь та приниження. Ми, як людські істоти, ірраціональні. Уся війна навіть з російського погляду є ірраціональною, бо, жертвуючи економікою та людським життям, ви ніколи не зможете контролювати всю територію України. Видається, що Владімір Путін відчув розпад радянської імперії як приниження. Видається, що поширений на Заході наратив, що Захід виграв холодну війну, а Радянський Союз її програв (а отже, ми переможці, а ви невдахи, і тому доведеться дотримуватися західної ліберальної демократії), призвів до подальшого приниження Росії. Тож є ця глибоко вкорінена, майже психологічна, потужна сила. Чи зможуть російські лідери зберегти лице? Сумніваюся.

Дехто в цьому контексті порівнює нинішню ситуацію з 1943 роком та переговорами з Гітлером. За тодішнім задумом, ми мали говорити з людиною, що відповідає за країну, за якою все ще стоїть її населення. Інакше ми ніколи не матимемо глобального розв'язання проблеми.

Емманюель Макрон, як і всі інші лідери, діє щонайменше в трьох вимірах. По-перше, він повинен служити своїй країні та інтересам її населення, тож перша від-

повідь Макрона — це відповідь французькому народу. Французи скаржаться на високі ціни, інфляцію тощо. Пам'ятайте про це. По-друге, Макрон також є глобальним лідером, особливо в ЄС, і він думає в контексті політики Євросоюзу. По-третє, у нього раніше були зустрічі та розмови з Путіним — отже, це двосторонні відносини з Росією. Гадаю, викликом для такої людини, як Макрон, все ще є Путін, адже він залишається тією людиною, з якою він раніше розмовляв. Російський президент не змінив своєї особистості. У травні ми зустрічалися в Тбілісі з колишнім президентом Грузії, і він сказав: «Путін не цілком послідовний». Він не говорив про це як про комплімент. По суті, він сказав: «Ми в Грузії казали вам, знаючи з досвіду 2008 року, що він ітиме цим шляхом».

Емманюель Макрон, як Анґела Меркель, має певний особистий досвід спілкування з російським лідером, коли він як державний діяч хотів допомогти Європі створити стабільну безпекову ситуацію. Вони тоді мали приємні враження на мікрорівні. Були роки стабільності з погляду Заходу. І це була та сама людина, яка нині коїть страшні злочини. Гадаю, саме термін «лицемірство» описує цю ситуацію, але тут також маємо справу з амбівалентністю, яку дуже важко подолати. Путін — людина, з якою у вас була дуже цивілізована та ввічлива розмова, але водночас це та людина, що чинить геноцид.

Я досі не знаю, як можна створювати прагматичний вихід із цієї ситуації і щоб він був морально виправданим. Прагматичний шлях означав би, що ми пропонуємо керівництву амністію, а потім отримуємо щось натомість.

Як ви, мабуть, знаєте, перед членами комісій із правди та примирення в усьому світі завжди постає серйозне питання: що можна зробити, щоб мати довгострокову стабільність? Чи треба пропонувати щось на зразок амністії? В Австрії після Другої світової війни була дуже слабка денацифікація. Багато людей уникнули гачка. Ідея полягала в тому, що треба запропонувати певну амністію, якщо хочете мати стабільне майбутнє. Це моральна дилема в будь-якій ситуації правди та примирення. З нею стикається кожен політик, розмовляючи з росіянами.

Я також хочу нагадати, що російська дипломатія все ще на місці. Посол РФ присутній у Вашингтоні, Берліні чи Парижі. Усі вони захищені Віденською конвенцією про дипломатичні відносини 1961 року. Дипломатія може бути досить формальним, основаним на правилах способом взаємодії. Я вважаю, що це дуже важливо в таких ситуаціях. Така інфраструктура все ще існує, тож міністр закордонних справ Німеччини може ввічливо й цивілізовано поговорити з російським послом у Берліні. Макрон знає, що ми не говоримо про Росію як державу, з якою у нас немає жодних зв'язків. Це не так, у нас ще багато цих зв'язків. До того ж на дипломатичному рівні. Моральна дилема в тому, як можна досі використовувати цю інфраструктуру. Ми не виганяли послів, але визнали, що підстав для довіри немає, і те, що коїть Росія, є воєнними злочинами.

Також лунали голоси, мовляв, експрезидент США Джордж Буш теж має постати перед судом. Водночас Вашингтон ніколи не визнавав юрисдикції Гаазького трибуналу, що створює моральну дилему для США. Вони не можуть наполягати, що Владіміра Путіна треба судити в Гаазі, якщо американський президент чинив щось схоже, а сама країна не визнала юрисдикції Міжнародного кримінального суду. Лицемірство може бути гарним словом, щоб описати цю ситуацію, але водночас йдеться про справжню моральну дилему для роздумів про політичне майбутнє.

Хочеш миру — готуйся до війни

Міжнародна співпраця та нарощування потужностей виготовлення зброї в Україні: яких змін чекати в українському ОПК

Анастасія Крупка

Після перемоги у війні проти Росії на Україну чекатиме ще один фронт — відновлення та забезпечення сталого розвитку. Це стосуватиметься й галузі оборони. До початку повномасштабного вторгнення в нас було чимало напрацювань у цій сфері, про ефективність яких нині повідомляють із фронту. Однак що буде далі? Який курс обере Україна й чи вдасться їй повністю відмовитися від радянської моделі озброєння? Що буде з українськими флотом та авіацією? І чому навіть після перемоги нам може стати у пригоді лендліз?

До початку повномасштабної війни український оборонно-промисловий комплекс спирався на радянську модель та здебільшого орієнтувався на російський зразок. Проте після перемоги, на думку експертів, такий підхід треба повністю викорінити. Наприклад, після завершення бойових дій Україна повинна повністю інтегруватися насамперед в європейсько-американський ринок виробництва всіх кластерів озброєння. «Ми справді маємо доволі непоганий, хоча й, на жаль, радянський ОПК. Проте якщо після перемоги залучити потужні інвестиції, то ми легко зможемо будувати достойну та конкурентну техніку,— вважає військовий експерт, полковник Петро Черник.— Починаючи з авіації — у нас є знамените державне підприємство "Антонов", яке може та має входити у великі міжнародні корпорації, — закінчуючи стрілецьким озброєнням. До того ж Україна має непогані танкобудівну та ракетну школи, а також школи з виробництва протитанкових ракетних комплексів».

Водночас після перемоги для ефективного розвитку ОПК Україна має врахувати ще кілька аспектів, запозичених від наших партнерів. «Насамперед, я вважаю, у нас має бути державне регулювання чи ліцензування в галузі озброєнь. Така формула ефективно працює, наприклад, у Туреччині, Великій Британії та США,— каже ексзаступник начальника штабу командування ВМС ЗС України, капітан 1 рангу запасу Андрій Риженко.— Водночас потрібен баланс приватної та державної власності. Держава має координувати роботу, проводити ліцензування імпорту та експорту озброєння. Щодо приватної власності, то варто створювати невеликі компанії. Вони могли б продукувати дуже яскраві розробки та дивувати на полі бою».

ВІДКРИТІСТЬ — ЗАПОРУКА УСПІХУ

Однозначно, що зосереджуватися лише на власному виробництві озброєння та нехтувати міжнародною співпрацею в цій галузі Україна не може. Закритий ВПК означатиме, що ми орієнтуємося самі на себе. «Це шлях Ірану, Китаю чи Росії (і то вона протягом останніх років була змушена залучати напрацювання європейських та американських партнерів, зокрема їхні запчастини). До того ж закритий ВПК — це дуже дорого»,— пояснює керівник безпекових програм Центру глобалістики «Стратегія XXI» Павло Лакійчук.

Крім того, як показує міжнародний досвід, широка кооперація та інтеграція у світову систему з виробництва озброєння позитивно впливає на його якість. Наприклад, чимало вузлів і механізмів для знаменитого американського винищувача четвертого покоління F-16 виробляють у Німеччині. Його аналог, потужний авіаційний комплекс Eurofighter Typhoon, розробили і створюють у чотирьох європейських країнах: Великій Британії, Іспанії, Італії та Німеччині. «Це стосується й відомого американського танка M1 Abrams. Він у своїй комплектації має гармату M256, яку виготовляє німецька фірма Rheinmetall AG, — пояснює Петро Черник.— Американці мають на озброєнні італійські пістолети Beretta M92 FS. Також в Україні всі знають про протиповітряну зенітно-ракетну установку NASAMS — це спільна розробка норвезької оборонної державної корпорації разом з американською приватною фірмою».

Зважаючи на міжнародний досвід, самостійно будувати високоякісну зброю нині просто неможливо. «Тут можна навести приклад Росії: 40% усієї якісної зброї, яку вони змогли створити, комплектувалася з імпортних частин,— підсумовує Петро Черник. — Наприклад, у ракеті "Кинджал" 130 елементів виготовлено за кордоном. Безпілотник "Орлан-10", який дуже дошкуляє нам спільно з ворожою артилерією, тільки наполовину російський: двигун японський, а телерадіометричне спорядження та оптична апаратура — німецька й американська. У найкращій модифікації танка Т-72Б3 всі тепловізійні приціли — французькі, а в бронеавтомобілі ГАЗ "Тигр" — американський двигун. І наостанок: відомі бойові вертольоти Ка-52 у своїй комплектації мають український двигун виробництва "Мотор Січ". Додам, що тепер, коли компанія перейшла у власність держави, ми можемо починати розмову про кооперацію з великими країнами про створення спільного ударного гелікоптера. До речі, на початку 1990-х така пропозиція була від ізраїльсько-французького концерну, однак тоді п'ята колона ворога зробила все можливе, щоб ці проєкти були закриті».

УКРАЇНСЬКЕ ОЗБРОЄННЯ ДЛЯ СВІТУ

До початку повномасштабної війни в Україні було зроблено чимало розробок, котрі тепер довели свою дієвість у бойових умовах. «Я вважаю, що створення окремих зразків зброї самостійно Україною стосуватиметься протитанкових засобів (їх виготовляє київське конструкторське бюро "ЛУЧ"), ракетного озброєння (маю на увазі ракету "Нептун", якщо буде налагоджено серійне виробництво та постачання комплектуючих), а також боєприпасної

галузі. Зокрема, йдеться про виготовлення стрілецьких боєприпасів та боєприпасів до артилерії калібру 155 мм, — каже аналітик Defense Express, військовий експерт Сергій Згурець.— Також залишаться окремі зразки безпілотних комплексів українського виробництва та засоби радіолокації. Згадаю ще про український оперативно-тактичний ракетний комплекс "Грім". Після перемоги ми зможемо розвивати виробництво, якщо нам вдасться відновити роботу конструкторського бюро "Південне". Напередодні повномасштабної війни воно ухвалило ракетну програму, яка передбачала створення низки вітчизняних зразків далекобійного озброєння. Сподіваюся, що її можна буде відновити з урахуванням нової кооперації з європейськими та американськими компаніями».

Водночас для України буде важливо перевести своє озброєння до технічних та якісних стандартів НАТО. «Ми вже зробили великий крок уперед у галузі артилерії, оскільки почали міняти всі старі радянські розробки (від самохідних артилерійських установок "Гвоздика" та 2С19 "Мста-С") на західні зразки 155-го калібру,— каже Петро Черник.— Тому, наприклад, Миколаївський трубний завод може стати базою для розробки українського артилерійського ствола. Перший крок у цьому напрямку зроблений: ми створили колісну самохідну гаубицю зі стволом калібру 155 мм "Богдана", яка пройшла бойове хрещення, завдаючи удари по острову Зміїний».

Особливо актуальним після перемоги буде виготовлення артилерії. «Боєприпаси — витратний матеріал, на який є попит,— каже Сергій Згурець.— Їх виготовляла компанія "Артем", згодом до процесу долучився й Укроборонпром, який нещодавно заявив, що збудує боєприпасний завод спільно з країною — членом НАТО (якою саме — поки що не розголошують із міркувань безпеки.— ***Ред***.)». Водночас треба нагадати, що Укроборонпром не раз заявляв про плани створити виробництво боєприпасів. Це навіть було пріоритетом на рівні уряду, проте з 2014 року це стратегічне завдання так і не виконали. Наприклад, масового виробництва патронів та артилерійських боєприпасів, навіть попри дефіцит для артсистем «Гіацинт», не створили.

Експерт також додав, що після перемоги вимоги українських військових до озброєння будуть дуже високими. «Ми не зможемо робити сучасну зброю на промисловій базі минулого сторіччя. Тому нам треба створювати оборонне виробництво з новими технологіями,— каже Сергій Згурець.— Ця вимога є дотичною до взаємодії України зі США за програмою лендлізу, яка могла б нам стати в пригоді».

ЛЕНДЛІЗ ТА ВСТУП ДО НАТО — ПАНАЦЕЯ?

Ще в травні цього року президент США Джо Байден підписав закон про лендліз військової зброї для України. Востаннє аналогічна процедура діяла під час Другої світової війни. Тоді Вашингтон у стислі терміни мав передати військову й цивільну техніку, зброю, устаткування, боєприпаси та інше майно країнам, чия оборона була «життєво важливою» для США. Нині, на думку експертів, лендліз теж може стати важливим фактором у російсько-українському протистоянні. «Як показує досвід, Україна може робити запит не лише на готове озброєння, а й на станки, матеріали, зокрема метали, устаткування та окремі компоненти,— пояснює Сергій Згурець.— Тобто лендліз — це платформа для створення абсолютно нового ОПК завдяки допомозі США. Проте проблема полягає в тому, що наразі я не бачу, щоб хтось з українського боку цим системно займався».

Ще одним фактором для зміцнення оборонно-промислового комплексу України може стати вступ до НАТО. На думку аналітика Defense Express, його можна розглядати як своєрідний страховий поліс. «Вступ до НАТО суттєво зменшив би ризики для європейських та американських компаній, а це спростило б нам створення спільних підприємств і проєктів,— пояснює Сергій Згурець.— Не вступаючи в НАТО, ми не отримаємо доступу до окремих технологічних вимог, які є вкрай важливими для виготовлення певних зразків озброєння».

ФЛОТ ТА АВІАЦІЯ: НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ

У 2014 році Росія грубо порушила міжнародні угоди, анексувавши Крим, наростила там свою військову присутність. Тоді Україна втратила значну частину флоту, і військово-політичне керівництво країни зрозуміло, що для оборони морський напрямок є найбільш вразливим. Ці виклики стали причиною розробки «Стратегії Військово-Морських Сил Збройних Сил України-2035». «Серед наших цілей оборони держави — недопущення дій противника та, у майбутньому, контроль за визначеною ділянкою моря. Такого результату ми можемо досягти завдяки проведенню заходів із протиповітряної, протикатерної, протичовнової оборони, мінних і протимінних дій, радіоелектронної боротьби, ракетних та артилерійських ударів, морських десантних, специфічних дій на морі та на річках,— пояснює Андрій Риженко.— Одним із наших пріоритетів має стати розвиток надводних сил. У плані ми передбачили створення москітного флоту, який складатиметься з невеликих катерів». Згідно з планом, його хотіли укомплектувати сімома патрульними катерами типу «Айленд», які могли б виявляли цілі, охороняти порти, виконували протимінні й протидиверсійні завдання. Також у плані були дванадцять американських катерів Mark VI, які мали б прийти цього року, та вісім британських ударних ракетних катерів Р-50, що могли б нести по вісім протикорабельних ракет.

Також на початку листопада цього року президент Володимир Зеленський оголосив про формування спеціального морського флоту, що складатиметься зі 100 морських дронів українського виробництва. До збору коштів долучився весь світ: лише за першу добу акції вдалося зібрати 120 млн грн. Цієї суми вистачило на 12 морських дронів. «Два роки тому в Румунії я зустрічався з американським генералом. Він запитав, як українці ставляться до безпілотних морських апаратів,— розповідає Павло Лакійчук.— Далі військовий пояснив, що Україна не така багата країна, як, наприклад, США, щоб дозволити собі пробні проєкти кораблів. Тому морські дрони — чудовий варіант, який до того ж дуже ефективний та далекоглядний з погляду інновацій. Ними користуватимуться й за 20–30 років».

Важливо, що в довгостроковій перспективі значення моря для економіки України буде зростати. «На узбережжі Чорного та Азовського морів до війни функціонувало тринадцять морських торговельних портів. У нас також є сім великих суднобудівних заводів, дев'ять підприємств корабельного машинобудування, морського приладобудування та електромонтажу, кілька десятків середніх і малих суднобудівних та судноремонтних заводів, п'ятнадцять науково-дослідних інститутів і конструкторських бюро,— додає Андрій Риженко.— На українському шельфі Чорного та Азовського морів розвідано значні запаси корисних копалин (1583,5 млрд м^3 природного газу та 409,8 млн т сирої нафти). Тому можна очікувати, що кількість об'єктів морської господарської діяльності в територіальних водах та в морській економічній зоні України зросте, як і обсяг вантажних перевезень морським транспортом».

Неабиякі перспективи розвитку має й українська авіація. «Насамперед ідеться про транспортну авіацію (вона призначена для висадки повітряних десантів, перевезення

військ, їхнього маневру повітрям, доставки озброєння, боєприпасів, ракет, пального, продовольства тощо, евакуації поранених і хворих.— ***Ред.***),— пояснює Павло Лакійчук.— Щодо бомбардувальної та винищувальної авіації, то її виробництво не притаманне українським підприємствам. Тому в цих галузях треба розглядати варіанти закупівлі. Проте все залежатиме від того, які цілі та завдання ми будемо покладати на військово-повітряні сили (ВПС) через кілька років, бо, наприклад, перед повномасштабним вторгненням ВПС представили свою візію до 2035 року. У ній ішлося про закупівлю винищувачів західного зразка типу General Dynamics F-16 Fighting Falcon та Saab JAS 39 Gripen. Але хто знає, чи літатимуть люди на військових літаках через 30 років? Можливо, значно важливіше вкладатись у виробництво ударних повітряних дронів, БПЛА. Так уже роблять на Заході».

В Україні є відомі напрацювання в галузі авіації. Наприклад, серед тактичних безпілотників у ЗСУ є українські «Лелека-100» та «Фурія». Останні з 2014 року виробляє підприємство «Атлон Авіа». Вони здатні працювати в радіусі 50 км та перебувати в повітрі до трьох годин. БПЛА «Лелека-100» є значно новішим комплексом, який узяли на озброєння лише 2021 року. Його розробляє та виготовляє українська компанія DeViRo. «Лелека-100» може перебувати близько 2–2,5 год у повітрі та працювати за 30–50 км углиб лінії оборони противника.

ОПК ЯК ЧИННИК СТАБІЛЬНОСТІ

На думку аналітика Defense Express Сергія Згурця, схема фінансування бюджету після перемоги принципово не зміниться. «Мені здається, що ще певний час ми будемо покладатися на закордонну фінансову допомогу як основу стабільності економіки нашої держави,— пояснює експерт.— Після перемоги в нас буде перехідний період, який потребуватиме напрямів забезпечення безпеки. Сюди й має бути введена національна оборонна промисловість як важливий чинник стабільності».

Експерти наразі не беруться називати, скільки часу може зайняти вдосконалення нашого ОПК. «Усе через те, що в нас наразі немає жодних програм розвитку, які відповідають сучасному етапу фінансування, ризиків та викликів,— пояснює Сергій Згурець.— Без них важко оцінити, куди рухатиметься наша оборонка. Проте ми маємо пам'ятати, що наодинці оборонну промисловість ми вже не піднімемо».

Полковник Петро Черник додає: «Треба, щоб ми, українці, після війни нарешті засвоїли урок та зрозуміли латинське прислів'я: Si vis pacem, para bellum, що в перекладі означає: "Хочеш миру — готуйся до війни". І такого більше не може бути, що гроші є на все, крім оборони».

РК-360МЦ «Нептун». Український береговий мобільний ракетний комплекс, розроблений українським конструкторським бюро «Луч» 2018 року

Обираю made in Ukraine

Як російська війна привернула увагу світу до українських модних брендів

Аріадна Семенець

ФОТО: VZIR

Амбасадори українських брендів. Шоурум проєкту VZIR в Антверпені, де бельгійці можуть придбати одяг та аксесуари українських виробників

Сьогодні в різноманітних сферах люди намагаються робити свій невеликий внесок у перемогу. Індустрія моди теж не є винятком. Наприклад, 1300 пар берців відшив український бренд шкіряного взуття та аксесуарів KACHOROVSKA, дизайнерка Лілія Літковська запропонувала сертифікат, який дає клієнтам знижку 60% на весь асортимент. Скористатися ним можна після закінчення війни, а всі отримані кошти йдуть на підтримку ЗСУ. GUDU створив колекцію, «натхненну Києвом», де поєднує у своєму одязі «музику, мистецтво та стиль київських вулиць». Івано-Франківський бренд Roman Gusak, який спеціалізується на вишитому одязі, з перших днів повномасштабного вторгнення виробляв одяг для українських військових. «Уже 29 лютого ми почали активну волонтерську роботу. Спершу ми працювали над пошиттям спальних мішків, згодом зосередилися на светрах для військових. Старалися робити все, що в наших силах. Із березня працювали над гуманітарними зборами для селища Бородянка, що на Київщині, також укомплектовували вантажні автомобілі з продовольчою та медичною допомогою постраждалим людям»,— розповідає бренд-менеджерка компанії Ольга Гусак. Каже, що з травня крок за кроком змогли відновити свою роботу над вишиванками. Саме ця робота допомогла суттєво адаптуватися до реалій життя під час війни. «Можливість працювати дає нам змогу активно переказувати кошти на різноманітні важливі збори, та й загалом підтримувати людей, які опинилися в надскладних та несправедливих життєвих умовах»,— зазначає Ольга.

МОТИВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ

Від початку повномасштабного вторгнення українські бренди використовують національну символіку та етностиль у деталях одягу, чим прагнуть привернути увагу до поточної ситуації. Однак дизайнер Роман Гусак робив це й і до війни, адже його основний напрям діяльності — вишиванки. Дизайнер пояснив, що його бренд лише додав декілька деталей, які нині як ніколи актуальні: «В умовах війни ми дещо змістили акценти у візерунках, дали більше етнічних орнаментів у покрої та кольорах вишивки. Додали старовинних мотивів у візерунки, адже нові реалії нашого життя викликають у всіх бажання зануритися в нашу культурну спадщину, доторкнутися до історії, вчать нас цінувати наше походження та з гордістю нести українську культуру у світ».

Київський бренд Etnodim, який створює український традиційний одяг, у перші дні вторгнення був змушений перенести виробництво до Львова, але збільшив потуж-

ФОТО: VZIR

ність та штат працівників майже вдвічі, адже попит на українське зростає не лише в межах країни, а й за кордоном. «Ми працюємо в умовах війни, коли нашу культуру, традиції та людей намагається знищити Росія. Важко сказати, як вплинула ситуація, бо вона все ще впливає. Повітряні тривоги, обстріли, відключення світла стали частиною життя українців. Ми намагаємось адаптувати процес виробництва під умови, а в проєктах та колекціях порушувати теми, які будуть надихати та морально підтримувати людей у ці важкі часи»,— каже артменеджерка та піарниця Etnodim Манана Глонті.

Вона також розповідає, що попри те, що під час війни з'явилося багато нових брендів, які почали спеціалізуватися на традиційному одязі, Etnodim конкуренції не відчуває: «Ми просто й далі робимо те, що робили. Нині дійсно багато брендів займаються саме національним одягом або ж почали додавати вкраплення чогось традиційного, але на Etnodim, на його концепцію, ідею, філософію це не сильно впливає».

Від початку повномасштабного вторгнення в Україні та за її межами постали різноманітні проєкти, спрямовані на підтримку нашої країни. VZIR — один з них. Ідея проєкту почалася з бажання допомогти українським дизайнерам із продажами. Це був головний імпульс, адже в умовах війни знижується попит, бо зменшується купівельна спроможність покупців. Сьогодні проєкт працює онлайн та офлайн у бельгійському місті Антверпен.

«Особливість VZIR — показати якісний дизайн made in Ukraine, сучасний та витончений. Ми керуємося принципом автентичності: якщо бренд має свій унікальний стиль, ми його запрошуємо без огляду на його відомість. Навіть маленькі бренди мають шанс на успіх. Окрема наша перевага — поєднання моди та інтер'єрного дизайну, тому що бельгійці мають неабияку любов до домашнього затишку»,— каже співзасновниця проєкту Катерина Орехова.

Мета VZIR — підтримувати український бізнес. Попри складну ситуацію, дизайнери продовжують створювати колекції. «Мета, яка для нас буде актуальна й поза війною,— популяризувати ідеї українських дизайнерів. За межами України є великий світ, і наші дизайнери можуть цей світ зробити ще кращим»,— пояснює Орехова. За її словами, за кордоном нині посилюється інтерес до української моди, це відбувається саме через бажання підтримати Україну. Багато успішних брендів, заснованих в Україні, продаються на весь світ, але цей фактор не є основним у їхньому розвитку. В основі все ж таки лежить дизайн, якісне виробництво та професійний маркетинг.

ПОПИТ НА УКРАЇНСЬКЕ

У перші тижні війни вишивальне обладнання Roman Gusak працювало для потреб військових та волонтерів, адже відшивали лише на волонтерських засадах розпізнавальні шеврони. Як пояснює Ольга Гусак, про повернення до роботи над вишиванками направду й боялися думати. «Було страшне відчуття пустоти й нерозуміння майбутнього. Коли вранці вмикали обладнання та відшивали шеврони, ставало наче веселіше, що все рухається і не стоїть»,— каже вона.

ФОТО: VZIR

Символи стійкості. Аксесуари, які допомагають пізнати Україну

Ольга Гусак розповідає, що поклик до української спадщини та бажання себе ідентифікувати серед українців по всьому світу створювали попит на вишиті сорочки. Саме це повернуло їх до створення традиційного одягу. «Українці із цілого світу почали першими замовляти вишиванки, що

й дало поштовх до відновлення нашої роботи. Попит значно збільшився, що стало неочікуваним сюрпризом. Десь у глибині душі ми не вірили в перші тижні війни, що взагалі повернемося до нашої основної роботи».

Артменеджерка Etnodim Манана Глонті зауважує, що замовлень стало більше не лише в Україні, а й за кордоном. У перші три тижні війни бренд зібрав 500 тис. грн із пожертв покупців, усі кошти були передані волонтерам. Пізніше, коли виробничий процес налагодився, магазин із власних продажів передав ще 500 тис. грн Благодійному фонду Сергія Притули, фонду «Повернись живим» та полку «Азов».

ФОТО: VZIR

МОДА НА ПАУЗІ

Утім, ситуація у сфері моди насправді зовсім не проста. Колумністка та авторка блогу «Доступно про моду і стиль» Майя Тульчинська каже, що українські виробники нині ледь виживають в умовах відсутності тканин та фурнітури, нестачі працівників і зниження купівельної спроможності й настроїв споживачів. Проводити тижні моди і представляти нові колекції в Україні неможливо. Низка брендів — учасників Ukrainian Fashion Week презентували свої колекції на інших партнерських тижнях моди. Але загалом дизайнерська українська мода поки що на паузі, а масові виробники намагаються просто протриматися.

Попри це, Майя Тульчинська каже, що багато українських модних брендів на волонтерських засадах виробляють необхідні речі для військових, для поранених, одягають переселенців, за можливості жертвують на потреби ЗСУ. Будь-який бізнес, що працює сьогодні в Україні, дає роботу працівникам, платить зарплати і податки, автоматично наближає перемогу.

Катерина Орехова вважає, що на деякі бренди війна вплинула, хоч як це дивно звучить, позитивно, адже вона стала каталізатором, потужним маркетинговим інструментом. Увесь світ повернувся обличчям до українських дизайнерів в одну мить. А далі їхня справа — показати, що вони вміють. Як і Майя Тульчинська, співзасновниця VZIR вважає, що сьогодні, в умовах війни, найскладнішим залишається питання виробництва. Проте обидві експертки бачать світле майбутнє для української індустрії моди. «Загалом у світі вимальовується тенденція на деглобалізацію виробництва одягу, повернення фабрик ближче до дизайнера та до споживача. Купувати в локальних брендів, підтримувати місцевого виробника стає модним. Для України це ще більш актуально, і маю надію, що це дасть поштовх розквіту української моди»,— каже Майя Тульчинська. «Мені подобається сьогоднішня тенденція, де головний акцент спрямований на культуру. Сподіваюся, вона буде ще більш упізнаваною, як і певні елементи українського традиційного одягу»,— зазначає артменеджерка Etnodim Манана Глонті. Співзасновниця VZIR Катерина Орехова зауважує, що в майбутньому хотіла б бачити українську моду на міжнародному ринку. «Дуже хочу, щоб її сприймали не тільки через етнічність, а й насамперед через якість ідей»,— зазначає вона.

ФОТО: VZIR

Популяризаторки української моди. Засновниці бренду VZIR Оксана Сеничак та Катерина Орехова

МАЙДАНЧИК ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ

Skovoroda auditorium

ДИВІТЬСЯ НА YOUTUBE-КАНАЛІ ТИЖНЯ

Христина Бадзян:

«Нині ми непоправно втрачаємо міста, але я вірю, що натомість у нас є шанс отримати значно якісніше рішення щодо планування будівель»

Спілкувалася **Меланія Волощак**

Тиждень поговорив з українською архітекторкою, дизайнеркою, засновницею архітектурного бюро Replus Христиною Бадзян про те, який вигляд матимуть українські міста після перемоги.

За час війни в Україні зруйновано чимало будівель та архітектурних пам'яток, які мали історичну тяглість та цінність. Якою, на вашу думку, має бути нова архітектура України? Як зміниться підхід до безпекової складової будинків?

— Ми мали схожу ситуацію з архітектурою і проблемою знищення пам'яток під час Другої світової війни. Саме в повоєнні роки з'явилися організації, що бережуть архітектурну спадщину. До Другої світової війни не було такого поняття, як збереження спадщини, тобто ці питання вирішували на розсуд магістрату, архітекторів, суспільства, того інвестора, який виділяв кошти. Це стосувалося, зокрема, й історичної забудови. Тоді Європа і світ зазнали величезних втрат, не було розуміння, що відбувається.

Схоже відбувається й сьогодні: усе, що ми маємо навколо, уся та спадщина може бути знищена за декілька годин безповоротно. Гадаю, важливим моментом для нової архітектури в Україні має бути розуміння, що вона не є тимчасовою. Не варто вирішувати проблему відсутності житла в короткостроковій перспективі. Тобто нині люди не мають де жити, і нам потрібно щось побудувати швидко, дешево, економно, щоб їх поселити, бо ми всі розуміємо, що, найімовірніше, це житло залишиться для тих людей назавжди. Так було з хрущовками, і так працювала майже вся радянська архітектура. Це «тимчасове» стоїть досі, і його важко експлуатувати, воно неякісне й неактуальне з погляду цінностей. Тому тут насправді порушено два дуже глибокі питання: доля історичних будівель та доля новобудов.

Після Першої світової, коли люди зрозуміли, що таке війна й наскільки вона неконтрольована та хаотична, в архітектурі з'явився стиль ар-деко. Це найдорожчий стиль зі всіх, які коли-небудь існували. Він з'явився, бо в людей було усвідомлення, що можна втратити всі свої заощадження й навіть життя і нема чого тримати гроші «на колись», якщо вже завтра ти можеш померти, бо буде якась війна. І люди просто шалено й масово будували. Як результат, ми бачимо розквіт будівництва у США, коли з'явилися хмарочоси. А в Європі період до Другої світової війни — це використання в будівництві найдорожчих матеріалів, різьблення каменю, тонни латуні, міді та інших коштовних металів.

Я б хотіла, щоб в Україну зайшли саме такі інвестиції, коли ми нарешті отримаємо не ще одне тимчасове рішення нашвидкоруч, а якісні новобуди — те, чого нам так бракує вже стільки часу. Із дня незалежності ми повсякчас чекаємо, що ця якість десь з'явиться: як на законодавчому рівні, так і на освітньому, у медицині, транспорті та,

зокрема, архітектурі. Хочеться, щоб ми засвоїли цей урок із максимальною користю. Нині ми непоправно втрачаємо міста, але я вірю, що натомість у нас є шанс отримати значно якісніше рішення щодо планування будівель у них.

Нове українське місто — яке воно? Які його обриси? Абсолютно сучасне, модернізоване, європейського зразка чи таки зі збереженням деталей минулого?

— Мені завжди у всіх проєктах нашого бюро хочеться зберігати дух місця, щоб був якийсь фрагмент, деталь, що нагадувала б, що тут ми не просто так на новій планеті. Тому в плануванні цих нових міст, нових кварталів, нових вулиць я дуже хочу, щоб ми зберегли гнучкість. Бо, як показує досвід у розрізі часу, наша цивілізація настільки швидко змінюється, з'являються нові потреби та переосмислення, тож не варто свято вірити в якусь одну концепцію, що потім може виявитися помилковою. Тут важливо враховувати досвід.

Гадаю, що для нас найкраще буде не вигадувати щось нове, а просто взяти досвід країн, близьких до нас за менталітетом і проблемами. Наприклад, Нідерланди чи Німеччина. Україна, на мою думку,— це нібито Німеччина в 1970-х роках. У нас такі самі проблеми з трафіком, озелененням, перенаселенням міст, тому нам варто взяти до уваги їхній досвід.

Я ніколи не могла подумати, що застану таку широкомасштабну війну і що взагалі такі поняття, як бомбосховища чи сирени, будуть потрібні мені чи моїй дитині. Але досвід показує щось інше. Я віддаю перевагу не проєктуванню будинків із бомбосховищами (маючи на думці, що щось знову може статися), а зведенню просто якісних будинків. Як бачимо, ті новобудови з бетонним каркасом витримують, тобто з ними немає проблем. Так само старі якісні австрійські будинки в центрі міста, які пережили Другу світову війну й тепер, імовірно, переживуть цю війну. Тобто тут питання якості: якщо житло закладене перманентно, якісно зроблене з можливістю для людини в майбутньому змінювати, перепланувати його чи додавати якусь функцію на перший чи на останній поверх, то таке житло буде універсальним. Якщо потрібно буде влаштувати там бомбосховище — це можна буде зробити швидше. Я б рекомендувала обов'язково робити підземний поверх, неодмінно робити паркінг, бо це наша побутова потреба, ну і в разі чого він слугуватиме місцем сховку від ракет.

Очевидно, що процес відбудови буде доволі довгим, із низкою етапів та пріоритетною відбудовою певних локацій, будівель чи навіть міст. Тож із яких етапів складатиметься післявоєнна відбудова? Яка їхня ймовірна тривалість і пріоритетність будівництва?

— Усе залежить від того, коли ця війна закінчиться і якого рівня втрат ми зазнаємо. Як бачимо, ми перейшли від думок початку війни, коли всім здавалося, що це декілька тижнів, максимум місяць — два. Тепер є думки, що це затягнеться на рік і, можливо, наприкінці 2022-го ми побачимо бодай якийсь горизонт. Мені важко спрогнозувати, скільки ще міст має постраждати й чи зазнають іще більших руйнувань такі великі міста, як Київ, Дніпро чи Харків. За черговістю відбудови, звичайно, на першому місці буде житло. Нині величезна кількість людей виїхала з країни, багато хто переселився в інші міста й живе в якомусь тимчасовому місці, половина бізнесу вже просто не існує в цій країні. Відповідно, економіка дуже страждає, ми цього не можемо відчути зараз, але за певний проміжок часу відчуємо. Для відновлення економіки нам треба, щоб люди почали працювати. А щоб люди почали працювати, їм потрібно мати певну стабільну основу, житло, куди вони приходять, кухню, на якій вони готують, ліжка, у яких сплять їхні діти.

Тому однозначно на першому місці не буде ані урбанізм, ані парки чи архітектура, а саме питання житла. Проєктуючи будинки, багатоквартирні чи невеличкі, треба розуміти, що простим це рішення не буде, тобто навіть контейнерне житло чи контейнерне містечко стоятиме, вочевидь, не десять років, а тридцять-сорок-п'ятдесят, а може, і всі сто. Тому його треба розташовувати так, щоб навколо була інфраструктура з магазинів, парків, місць, де можна погуляти з дитиною, а також територія для проєктування шкіл, дитсадків, стадіонів тощо. Ми не зможемо розбудовувати все одночасно. Процес відбуватиметься покроково, але площа має бути розподілена рівномірно, щоб була буферна зона. Як свідчить досвід забудови у Львові впродовж останніх п'яти років, цей буфер не був врахований, тобто забудовували ті місця, які раніше були парками чи зеленими зонами. На мій погляд, це було не до кінця добре продумано, особливо завжди гостре питання дитсадків.

Ми мусимо починати з генплану, на ньому має бути чітке розуміння, де є житло, де інфраструктура тощо. Варто залучати не лише архітекторів-теоретиків, а й архітекторів-практиків. Процес буде тривалим — через десять років ми закриємо мінімально необхідні потреби: житло, дороги, мости. А ще десятиліття потрібне для всього іншого, бо для такої кількості людей треба дуже багато ресурсів.

Які спеціалісти мають керувати відбудовним процесом? Варто залучати до співпраці іноземних спеціалістів чи спиратися лишень на українських?

— Нам однозначно потрібна допомога іноземних спеціалістів, які вже мають цей досвід. Це може бути хтось на посаді куратора, який спрямовуватиме наших архітекторів у правильному керунку, але чому б не запросити і практиків? Ми маємо трошки застарілу школу архітектури, яка розвивається, але не на етапі університету, а на етапі амбіцій і власного досвіду архітектора-практика, який уже проєктує, спілкуючись із замовником і дивлячись, як це роблять інші.

Чи є ймовірність, що процес післявоєнної відбудови в Україні посприяє формуванню нового архітектурного напряму та стилю?

— Однозначно сприятиме. Ця війна занадто близька до Європи, і вона занадто сильно шокувала весь цивілізований світ. Синергія, яка виникатиме завдяки залученню в Україні іноземних спеціалістів, точно дасть унікальні рішення, бо такого прецеденту ще не було, коли зникали цілі міста й сотні тисяч людей залишалися без нічого. Крім житла, ми маємо і церкви, і театри, цирки, площі, фонтани, багато інфраструктурних міських об'єктів, ми втрачаємо й це теж. Рішення, які нам потрібно знайти в контексті архітектури, я впевнена, будуть такими геніальними, що згодом їх задокументують у книжках.

Христина Бадзян — українська дизайнерка інтер'єрів, співзасновниця архітектурної компанії Replus Buro з офісами у Львові і Лондоні. Народилася 1988 року. Закінчила Львівську політехніку. У 2021-му, рятуючи зі смітників елементи автентики, створила майстерню архітектурного порятунку Restare. Є членкинею RIBA — Королівського інституту британських архітекторів.

Життя після перемоги

Поки міжнародні партнери допомагатимуть відбудовувати Україну, хто стане донором для молоді?

Наталя Стареправо

ФОТО: УКУ

Місце для молоді. Відновлення економіки після війни — це не лише про додану вартість, а й про місце для тих, хто тільки виходитиме на ринок праці

Український ринок праці зазнав змін ще в період пандемії коронавірусу. Тільки-но підприємства та працівники адаптувалися до нових змін, як ситуація загострилася через повномасштабне вторгнення Росії в Україну. Тоді постало головне завдання — вижити, щоб боротися. У перші місяці наступу ворога українська молодь особливо зреагувала на виклик і відразу стала вагомою частиною великого волонтерського руху. Але згодом, коли ейфорія вщухла, а фінансові й фізичні ресурси вичерпались, виникло питання: що робити далі?

На початку активного збройного наступу Росії декілька мільйонів українців втратили роботу. Через збитки, завдані країною-агресором, та безпекову ситуацію компанії зазнали падіння доходів, а тому мусили звільнити працівників і знизити зарплати. А основний обсяг коштів у державі спрямовували на термінові запити, передусім на оборону, ліквідацію наслідків руйнувань та соціальні потреби. Жодну компанію в Україні не оминули кризові часи: підприємства, які змогли частково вціліти, релокувалися з південно-східних територій на північно-західні терени України. А на дев'ятий місяць повномасштабної війни українці стикнулись із блекаутом. Попри це, бізнес працює й надає робочі місця. Наявність світла і зв'язку стала однією з конкурентних переваг роботодавців.

За даними Державної служби зайнятості, якщо з кінця лютого цього року було 404 тис. зареєстрованих безробітних, то в листопаді – 239 тис. осіб, і з них категорію до 35 років становить лише 24%. Конкуренція на вакансію — 7 осіб на місце, а найвищий показник був у червні —13 осіб. Така динаміка може бути зумовлена й міграцією українців, яку кількісно відстежити майже неможливо.

«Невідомо, скільки молодих українців перебуває за кордоном. І навіть розрахунки ООН не є цілком точними. Цей показник важко відстежити, адже українці мігрують із країни в країну, а певна частина повернулася до України», — каже Ганна Вахітова, професорка та дослідниця Київської школи економіки.

Упродовж війни на українському ринку праці запити молодіжної категорії не змінилися. Найпопулярнішими залишаються професії у сфері IT, маркетингу та PR, кра-

си та дизайну. Зріс також запит на вакансії зі сфери охорони й безпеки, бухгалтерії та продажу, телекомунікації і зв'язку —про це йдеться в дослідженні Work.ua. Зростає попит на електриків і водіїв. Після завершення війни стануть затребуваними запити на будівельників та архітекторів, а також медичних фахівців. Лише за листопад роботодавці опублікували майже 55 тис. вакансій на цьому ресурсі. Динамічно відновлюються прифронтові регіони: у звільненому Херсоні кількість робочих місць зросла майже втричі.

Погіршення економічного стану в Україні стимулює демографічна ситуація, тобто міграція в країни, кращі за умовами життя і здобування освіти. Основні причини виїзду з країни, яка була динамічною ще до повномасштабного вторгнення, — низька якість соціального життя й освіти та корупція. Із початку російської ескалації частина українців виїхали за кордон з міркувань безпеки. А країни-партнери зі свого боку запропонували допомогу українським біженцям: фінансова підтримка, можливість влаштуватися на роботу та здобувати освіту. Остання пропозиція завжди була привабливою перспективою за кордоном для багатьох молодих людей. Спалах ковіду адаптував людей до дистанційної роботи. Однак навіть це стало викликом через збройну агресію Росії.

За підрахунками проєкту «Росія заплатить», збитки від руйнувань освітньої інфраструктури сягають $7 млрд — це понад 2 тис. навчальних закладів. У багатьох регіонах навчальний процес зупинили, а частину коштів, що їх мали б спрямувати на освіту, перерахували на нагальні потреби держави. Кошти потрібні не лише на відбудову зруйнованих освітніх закладів, а й на розвиток вищої освіти. Для балансу економіки країни та наповнення ринку праці фаховими кадрами потрібна гарантія працевлаштування випускників університетів. А реформа освіти в Україні стане ключовим критерієм для українців, які проживають за кордоном, — таки повертатися чи ні.

«Університети повинні налагодити співпрацю з іноземними закладами освіти. Якщо нашим ученим та науковцям гарантувати продовження їхніх міжнародних проєктів в Україні, створити відповідне середовище для реалізації, забезпечити фінансування для сучасних досліджень, тоді можемо говорити про повернення перспективних фахівців до нашої держави», — переконана Ганна Вахітова.

На сьогодні в Україні немає компаній, які б не постраждали від лютого 2022 року. Війна може спонукати до зміни рішень навіть західних замовників, із якими тісно співпрацюють українські IT-фахівці. Коли очікувати завершення бойових дій — невідомо. Але перед українцями постане великий обсяг роботи — не лише пряма відбудова інфраструктури, а й зміцнення партнерських стосунків та довіри з міжнародними партнерами. Економічна ситуація в Україні ще довго відновлюватиметься після війни.

«Україна потрапила в центр уваги розвинених держав. А тому буде великий попит на міжнародні проєкти та запит на спеціалістів зі знанням іноземних мов і проєктного менеджменту, фахівців у сфері фізичного й ментального здоров'я. Українці перебувають у центрі творення історії та мають великий шанс творити її самотужки. Зрештою, жодна країна не запропонує таких унікальних можливостей, які можна знайти в Україні в цей час. Але якщо українці не працюватимуть прозоро й не покладуть край корупції, то ми втратимо довіру світу», — впевнена Софія Опацька, декан-засновниця Львівської бізнес-школи, проректорка УКУ.

Низку запитів так і залишили нерозглянутими, пояснюючи тим, що це не на часі. Але саме комплекс питань щодо освіти, економіки, судової реформи та соціального життя є рушієм до перемоги. І це треба з'ясовувати негайно. Існують речі, які здатна зробити кожна молода людина, щоб стати затребуваною на ринку праці й побудувати успішну кар'єру з користю для держави. Для цього молоді треба навчатися, здобувати більше навичок і розвивати особистий бренд. Цей час війни слід якнайкраще використати для саморозвитку, щоб вчасно відповісти на запит фахових кадрів. Керівниця бізнес-школи Ярина Бойчук переконана, що Україна вже не буде колишньою, а українці вийдуть зовсім іншими людьми. Але допоки всередині держави досі існують невирішені довоєнні проблеми, які гальмують процес на шляху до євроінтеграції, українці й надалі шукатимуть кращого життя за кордоном. «Україні необхідна насамперед правова реформа, а вже далі — освітня й усі інші. Якщо зняти непотрібні обмеження на шляху розвитку бізнесу та організацій, тоді й молоде покоління почуватиметься захищеним у суспільстві. Освітні заклади мають вийти на зовнішню співпрацю з роботодавцями, зрозуміти, які саме знання й навички затребувані в суспільстві, а це, своєю чергою, гарантуватиме реалізацію випускників та розвиток для інституцій і компаній. Врешті, держава має рухатися в напрямку людиноцентричності — не лише навчати й надати освіту, а й розуміти стратегію, як молоді люди реалізовують себе після закінчення університету», — розповідає Ярина.

У недалекому майбутньому криза в державі торкнеться всіх. Уже в повоєнній відбудові варто робити акцент на створенні доданої вартості в добре розвинених галузях, якот сільське господарство чи IT. Після війни ринок праці залежатиме від того, наскільки активно буде відбудовуватися й розвиватися економіка. Це також впливатиме на те, скільки українців повернеться в країну.

Після завершення війни частина української молоді приїде з фронту, а хтось — із закордону. І що запропонувати таким людям на ринку праці, аби не втратити потенційних фахівців та втримати економіку, — українська влада має про це подбати вже тепер. Головним привілеєм молодого покоління є гнучкість до змін та інновацій, а тому майже весь сегмент молоді працює дистанційно.

В Україні вже працюють проєкти з пошуку вакансій та професійного розвитку для молоді, яка втратила роботу під час війни. На кар'єрному порталі Happy Monday публікують актуальні вакансії в перевірених компаніях і корисні матеріали для професійного розвитку. Найбільше пропозицій наразі для проєктних менеджерів та спеціалістів з роботи з контентом, рекламою, піаром і дизайном. Особливе місце посідають вакансії з віддаленою роботою. Ті, хто знайшов омріяну справу в такий спосіб, діляться своїми кар'єрними історіями. Організатори працюють над долученням освітніх платформ та консультацій від експертів, збільшенням кількості робочих місць. Така ініціатива допоможе молоді впевненіше почуватися на ринку праці та мати стабільно добре фінансове становище.

Усім секторам в Україні, чи то бізнес, чи то освіта, необхідно пройти трансформаційні процеси, щоб адаптуватися під сьогоднішні реалії. Коли сформується оновлений ринок праці, стане помітніше, хто з роботодавців залишиться стійким до викликів і хто буде перспективно привабливим серед пошукачів роботи. Гнучкість, інноваційність, прагнення працювати і вдосконалюватися, відкритість до міжнародних партнерів — це те, у чому російський ворог ніколи не зрозуміє та не перевершить українців. Завершення війни, безсумнівно, настане на користь України. Але, окрім плану перемоги, треба орієнтуватися на стратегію реалізації майбутнього — як влаштовувати життя опісля.

Новий центральноєвропейський «Тигр»

о. Андрій Шестак

Уявімо собі інше двадцять четверте лютого в дуже близькому майбутньому, коли, прокинувшись о сьомій ранку, ми не розпочинаємо день з думок про наявність світла, тепла та інтернету. Не замислюємося над тим, як наші захисники сьогодні пережили цю ніч, не шукаємо в новинах про загиблих знайомих облич. Уявімо собі, що, крім наших центральноєвропейських сусідів, з нами межує величезна конгломерація вільних незалежних держав, які повстали на згарищі колишньої Російської Федерації. У дусі пошанування гідності людської особи вони намагаються дати собі раду зі своїм минулим та злочинами, які їхня попередниця чинила проти людства. Уявімо собі, що валовий внутрішній продукт України становить $72 800 (як-от у Сінгапуру, наприклад). Україна ж, оновлена та перебудована, змогла відродитися в «нового центральноєвропейського тигра», як це вже сьогодні прогнозує викладач Школи журналістики та комунікацій УКУ професор Ярослав Грицак. Вона стала лідером у великому регіоні між Балтійським і Чорним морями.

Однак будь-яку сучасну успішну країну із соціальними нормами визначає стійка економіка, демократичний устрій, підзвітність державної системи, зрозумілі комунікації від державних, громадських, волонтерських структур, фінансова прозорість та головне — високий рівень освіченості в суспільстві. Освіта, яка здобувається для розвитку власної країни, дає молодому поколінню змогу засновувати стартапи, можливість особистого розвитку, самовираження та толерантності. Приблизно такою мала б бути Україна в дуже близькому часі після перемоги. Важливо починати говорити про ці моменти, щоби перемога, яка от-от настане, не викликала в нас стану заціпеніння та шоку.

Два останні роки спецвипуску від Школи журналістики та комунікацій разом з **Тижнем** завжди якось вкладали в собі передбачення щодо цього розв'язку подій. Перше запитання, яке ми собі ставили, було: «За що відповідальна молодь?». Чи молодь зараз відіграє важливу роль? Чи справді вносить якісь зміни в порядок денний? Наступним було твердження «Чому Україна переможе». Усі матеріали, які писали студенти в тогорічному спецвипуску, були покликані показати конкретні стійкі пункти, які вже є запорукою перемоги у війні. Знаковим для нас особисто було те, що ми закінчили роботу над тим випуском у грудні 2021 року, а двадцять четвертого лютого вже 2022 року розпочалася повномасштабна війна. Багато із цих матеріалів ми побачили в дії як активну реалізацію того, над чим думали студенти. Це була волонтерська діяльність, відродження національного духу і його розуміння в Україні, стійкість українців загалом. Включеність у спільну справу, об'єднання навколо ідеї незалежності та свободи, відстоювання свого дому.

Цього року ми, задаючи хвилю, хочемо думати про те, якою буде Україна після нашої перемоги. Повоєнний контекст потребуватиме нових людей з оновленими компетенціями, перегляду вмінь і навичок як у точних науках — від інженерії до архітектури, так і в гуманітарному спрямуванні — від філософії до богослов'я. Однак важливим об'єднавчим елементом у цьому будуть саме комунікації та журналістика у своєму найвищому значенні. Правдоподібно відкриється багато важких історій, які ми будемо переживати, про втрати України як у матеріальному, так і в особистому плані. Ці жертви та жахіття, які відкриються після перемоги, можуть нас захлинути, тому саме журналістика нового зразка, яка зможе інформувати про це суспільство саме «з людського боку», а також вміла комунікація державних, громадських та бізнес-структур покликана супроводжувати наше переможне майбутнє.

> МИ, ЯК ШКОЛА ЖУРНАЛІСТИКИ ТА КОМУНІКАЦІЙ, НАЦІЛЕНІ НА СТВОРЕННЯ ПРОСТОРУ ДОВІРИ, ВІДСТОЮВАННЯ ЕТИКИ ПРАВДОМОВНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСТВА. ТОЖ МАЄМО АМБІЦІЮ СТАТИ ГІДНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ ДЛЯ МОЛОДІ, ЯКА ГОТОВА ПРОТИСТОЯТИ МОДЕРНИМ ВИКЛИКАМ ТА СТВОРЮВАТИ НОВІ СЕНСИ У СФЕРІ КОМУНІКАЦІЙ

Ми, як Школа журналістики та комунікацій, націлені на створення простору довіри, відстоювання етики правдомовності та відповідального громадянства. Тож маємо амбіцію стати гідним середовищем для молоді, яка готова протистояти модерним викликам та створювати нові сенси у сфері комунікацій. Саме тому заголовок цьогорічного спецвипуску взятий із роману Івана Багряного «Тигролови», де рефреном йде ідея сміливості, яка провадить до сповнення і справедливості. Це не про вдачу, а про наполегливість і прагнення найбільшої цінності — свободи. Ми чітко розуміємо: духовно здорове суспільство, що обрало своїм орієнтиром розвиток, потребує ціннісно сформованих людей. Таких, що вміють брати відповідальність на себе та мислити критично, аналізувати ситуацію навколо й прогнозувати результати своїх (без)дій. Таким я бачу інше двадцять четверте лютого в дуже близькому майбутньому.

Плани на майбутнє

Ольга Ворожбит

Зміни починаються завдяки молоді. В Україні це аксіома: Революція на граніті, Україна без Кучми, Помаранчева революція, Євромайдан. Студенти були зачинателями цих рухів. Революційність і загострене почуття справедливості — це теж ознака молодості. Нині ж молоді в Україні довелося швидко подорослішати. Не виходить гуляти на вечірках до ранку, коли звучать сирени і чути прильоти, дехто (а таких чимало) змінив університетську аудиторію і тепер захищає Батьківщину зі зброєю в руках. На їхніх плечах лежить небачена для їхніх однолітків у світі відповідальність — за майбутнє своєї країни.

Саме тому викристалізувалася ця тема статей для спеціального проєкту **«Тижня»** та Школи журналістики та медіакомунікацій УКУ: якою Україна буде після перемоги. Ми об'єднали її під не менш промовистою цитатою з «Тигроловів» Івана Багряного «Сміливі завжди мають щастя». Бо десь так і є. Якби не сміливість та готовність українців протистояти сильнішому агресору, нині все було б інакше.

Поважне британське видання The Economist, обираючи, за традицією, країну року, написало, що вперше серед журналістів не було вагань щодо переможця — це Україна. Найперше — завдяки героїзму наших громадян, які закликають дати їм зброю, а не квиток на еміграцію. А ще завдяки винахідливості: готували цілими родинами «бандера-смузі», щоб «частувати» окупантів, переробляли цивільні автівки під потреби військових, розробляли апгрейди для безпілотників і знаходили таке застосування різноманітним товарам, про яке їхні виробники навіть не здогадувалися. А ще відіграла роль наша солідарність. Потрібні кошти на «Байрактар»? Зберемо на три. ГУР треба купити щось таке, що не можна називати? Гаразд, зберемо кошти й на чорну коробку.

Звісно, ця українська сила й винахідливість прокинулись не від хорошого життя. Але це саме те, чого різні коучі намагаються навчати аудиторію під час своїх тренінгів. Що ж, тепер маємо цілу країну таких громадян. Німецький уряд майже рік намагається визначитись, на що витратити €100 млрд, які справді дуже потрібні для зміцнення оборонних можливостей країни. А українці за той самий час опанували десятки видів різноманітних закордонних озброєнь на суму понад €20 млрд. Хоча ми явно заслуговували на більше. Можливо, ця війна не тривала б так довго, якби Україну підтримували активніше, а зброю для самозахисту не доводилося буквально вигризати зубами.

Зараз Україна дає урок світові, який, щоправда, засвоюється дуже повільно. Укотре лунають заклики до миру тут і зараз, хоча це лише дасть Росії час на перезавантаження, щоб потім з новою силою створювати хаос на планеті. Історик Ювал Ной Харарі на шпальтах The Economist пише, що нині в Україні вирішується доля світової демократії, а стан справ у нашому глобалізованому світі залежить від того, чи вдасться українцям зробити так, щоб історія врешті «не повторилася». Він намагається пояснити, чому доля вчителів чи робітників у країнах, що розташовані за тисячі кілометрів від нас, зараз залежить від того, чи виграє Україна в цій війні, а отже, від того, як весь демократичний світ підтримуватиме нас. Хай там як, а основне завдання — перемогти Росію — за нами. Але якою буде ця перемога? Як ми її бачимо? Коли ми зможемо сказати, що перемогли: коли повернемося до адміністративних кордонів 1991 року чи коли російська загроза зникне?

ЗВІСНО, ЩО ЦЯ УКРАЇНСЬКА СИЛА І ВИНАХІДЛИВІСТЬ ПРОКИНУЛИСЬ НЕ ВІД ХОРОШОГО ЖИТТЯ. АЛЕ ЦЕ САМЕ ТЕ, ЧОГО РІЗНОМАНІТНІ КОУЧІ НАМАГАЮТЬСЯ НАВЧАТИ АУДИТОРІЮ ПІД ЧАС СВОЇХ ТРЕНІНГІВ. ЩО Ж, ТЕПЕР МАЄМО ЦІЛУ КРАЇНУ ТАКИХ ГРОМАДЯН

«Тиждень» вже тривалий час пише про те, що неминучим наслідком української перемоги буде розпад Росії. Лише це дасть нам можливість зітхнути з полегшенням. Але якою ми хочемо бачити Україну після перемоги? Відповіді на ці запитання у випуску намагаються дати студенти Школи журналістики та медіакомунікацій УКУ. Ці статті — сміливі думки молодого покоління. Зараз, коли, здавалося б, думати про майбутнє аж надто складно, саме це й треба робити. Такі розмисли допомагають нам бути стійкішими. Саме цією стійкістю і захоплюється світ.

Колишня операційна директорка Facebook Шерил Сандберґ у своїй книжці «Включайся», переконуючи жінок бути більш активними, пропонує ставити перед собою запитання: «Що б я зробила, якби не боялася?». Насправді це правило універсальне і для жінок, і для чоловіків. Українці довго боялися, що вони «якісь не такі» — давалася взнаки меншовартість, котру століттями виховувала в нас імперія. Нині ми розуміємо, що можемо буквально змінити світ, бо ми сміливі, сильні та з власними переконаннями, як і герой роману Івана Багряного «Тигролови» Григорій Многогрішний. Розповідаючи про цього українця в розпал боротьби з радянським режимом, Багряний, напевно, не здогадувався, що малює образ цілої країни сімдесят років по тому.

Незламні: історії українців, які не втратили віри

Як війна руйнує тіла, але не може зруйнувати дух

Анастасія Крупка

До Львова з прифронтових лікарень щотижня доправляють поранених пацієнтів евакуаційними потягами та каретами швидкої допомоги. Лікування постраждалих від війни українців відбувається в межах роботи Національного центру реабілітації «Незламні». Чим особливе це місце?

«Незламні» (Unbroken Ukraine) — унікальне місце, де дорослі й діти, які постраждали від війни, отримують комплексну кваліфіковану медичну допомогу. Це реконструктивна хірургія, ортопедія та роботичне протезування. Тут не лише встановлюють постраждалим прилади, а й виготовляють їх. Також у Центрі проводять фізичну, психологічну та психосоціальну реабілітацію постраждалих військових і цивільних. «За час повномасштабного вторгнення ми вже надали допомогу понад сімом тисячам поранених українців. Це військові й цивільні, дорослі та дітки. Останніх більш як 250. Щодня ми з командою працюємо для того, щоб кожен українець, який постраждав від війни, одужав, відновився й повернувся до максимально повноцінного життя»,— каже генеральний директор Першого медоб'єднання Львова Олег Самчук.

За його словами, протезування — один із ключових напрямів центру «Незламні». «Він є складовою реабілітації людей після ампутації. А вона складається з кількох етапів,— пояснює протезист центру "Незламні" Назар Багнюк.— Спершу після ампутації треба витримати пау-

зу хоча б півтора місяці, щоб кукса добре загоїлася й була готова до протезування. Якщо все гаразд і лікарі не мають застережень, тоді пацієнт приходить у реабілітаційний центр та лягає в стаціонар. Далі знімається мірка, і пацієнт готується до протезування».

Оскільки цей метод підходить далеко не всім (є низка протипоказів, зокрема рубці та болючість), то в центрі користуються мультидисциплінарним підходом. Це означає, що пацієнта оглядає чимало спеціалістів — фізичний терапевт, протезист, ерготерапевт (якщо це рука), психіатр, психолог, хірург за потреби. Період виготовлення протеза займає приблизно два тижні залежно від виробу.

«Водночас пацієнтам треба не переоцінювати можливості протезування, бо більшість людей вірить, що їм пришиють ногу чи руку або що їм зроблять протез — і все буде, як і до ампутації,— каже Назар Багнюк.— Проте насправді протез компенсує тільки якусь частину функцій. А ще є період звикання, навчання. Воно може тривати від одного дня й до дуже тривалих періодів. Усе залежить від людини та її мотивації».

Нещадна війна Росії зруйнувала тисячі людських мрій, планів та життів. Утім, навіть після перемоги чимало українців продовжать свою боротьбу. Зокрема, цивільні та військові, що зазнали важких поранень, утратили кінцівки, отримали важкі опіки, контузії та складні ураження органів. Проте їхні історії доводять: ніхто й ніщо не здатне їх зламати.

Греку за паспортом, ортопеду-травматологу Дмитрові — 27. Коли розпочалася повномасштабна війна, він працював у лікарні в Києві. Спершу рятував поранених в області, а після її деокупації вирушив на фронт. До червня разом з командою медик устиг евакуювати з поля бою близько двохсот захисників. Та під час чергової спецоперації допомога знадобилася вже Дмитрові. «Мене тримають дві медсестри, а я куксою б'ю об стінку і кричу»— так хлопець відреагував на травму. Те, що правої кисті в нього більше немає, він зрозумів лише в лікарні.

Загалом, щоб урятувати м'язи передпліччя та довжину кінцівки, Дмитрові зробили п'ять операцій у трьох різних містах. За цей час він устиг одружитись і точно вирішив: щоб далі жити та захищати Батьківщину, йому потрібен найкращий протез. По нього він приїхав у центр «Незламні». «У мене пів року не було кисті, а тепер я її маю. Це неможливо зрозуміти людині, у якої дві руки»,— каже Дмитро.

Тепер він проходить реабілітацію та вчиться жити з «новою рукою». Хлопець дуже задоволений протезом, завдяки якому він уже друкує повідомлення, бере чашку з кавою чи дістає навушники. Коли тимчасову конструкцію протеза замінять на постійну, Дмитро знову поїде на передову боротися за життя українських захисників. Хлопець переконаний: біонічна кінцівка допоможе йому повернутися до лікарської практики та врятувати ще не одну сотню життів.

Наступна щемлива історія — про 66-річну Ірину Пономаренко з Бахмута, яка потрапила під ворожий обстріл на початку вересня. Того дня жінка наважилася вийти в місто по продукти, як раптом почула шурхіт на землі. Вона впала, глянула на ноги: правої вже не було, ліва була понівечена. До тями жінка прийшла тільки за тиждень: у лікарні Дніпра їй ампутували ногу й відправили до Львова.

У центрі «Незламні» Ірині вдалося врятувати ліву ногу. Хірурги та ортопеди-травматологи зробили реконструктивну операцію: під час багатогодинного втручання спершу вкоротили розтрощену кінцівку, прибираючи неживі тканини, потім закрили рани м'язовим клаптем і пересадили шкіру. Операція минула успішно. Жінка розпочинає реабілітацію та паралельно готується до протезування.

Ще однією радісною подією для Ірини стала зустріч із рідними. «Їм сказали, що я загинула. Мене переплутали з іншою жінкою. А я боялася, що не вижили близькі»,— каже жителька Бахмута. Проте її мрія ще колись обійняти рідних здійснилася: вони знайшли жінку.

Історії людей, які звертаються по допомогу до центру «Незламні», не перестають вражати. 70-річний Олександр Доронін з Авдіївки пів року жив під щоденними обстрілами. Попри це, намагався вести звичний побут: дбав про господарство, двох кішок та собаку. У серпні вирішив викопати картоплю. Щоб це зробити, самотужки розчищав засіяний мінами город. Після того як виніс 12 боєприпасів, пролунав вибух.

ЗАГАЛОМ, ЩОБ УРЯТУВАТИ М'ЯЗИ ПЕРЕДПЛІЧЧЯ ТА ДОВЖИНУ КІНЦІВКИ, ДМИТРОВІ ЗРОБИЛИ П'ЯТЬ ОПЕРАЦІЙ У ТРЬОХ РІЗНИХ МІСТАХ. ЗА ЦЕЙ ЧАС ВІН УСТИГ ОДРУЖИТИСЬ І ТОЧНО ВИРІШИВ: ЩОБ ДАЛІ ЖИТИ ТА ЗАХИЩАТИ БАТЬКІВЩИНУ, ЙОМУ ПОТРІБЕН НАЙКРАЩИЙ ПРОТЕЗ

Чоловік знепритомнів, а коли отямився, то правої ноги вже не було. Усе, що пам'ятає,— це як на руках проповз 150 м до найближчого будинку. Закривавленого чоловіка помітили сусіди, які й зупинили кровотечу та відвезли до напівзруйнованої місцевої лікарні. Далі були кілька днів у медзакладах Покровська та Дніпра, а потім — евакуаційний потяг до Львова.

У центрі «Незламні» Олександр уже понад три місяці. За цей час хірургам вдалося загоїти ампутовану кінцівку та підготувати її до протезування. Паралельно з чоловіком працювали фахівці з фізичної та психологічної реабілітації. Нещодавно пацієнту встановили протез — уперше від серпня Олександр пройшов кілька кроків без милиць.

Попереду — тривала реабілітація, після якої чоловік зможе повернутися до праці. В Авдіївці він прожив усе життя. І хоча з рідних у місті в нього нікого не залишилося, він мріє туди повернутися. Там на нього чекають його коти й пес. Та й город навесні треба садити.

На жаль, по допомогу до центру звертаються й діти. Братиків Володю та Якова в липні з-під завалів дістали сусіди в селі Сергіївка на Одещині. За кілька хвилин до того в їхній дім прилетіла російська ракета. Мама та вітчим загинули одразу. Дітям вдалося вціліти.

Восьмирічному Якову дісталося найбільше, бо уламок потрапив у шию. Щоб не втратити дитину через кровотечу, рятувальники перетиснули йому судину. Однак кисневе голодування спровокувало інсульт. Як наслідок, Якову знерухомило ліву частину. Права рука в нього не рухалася через перелом плеча. Старший, 14-річний Володя дістав черепно-мозкову травму, численні поранення обличчя та перелом променевої кістки правої руки.

Поранених дітей спершу доправили до реанімації місцевої лікарні на Одещині, а згодом евакуаційним потягом транспортували до Львова. Тут із Яковом та Володею працювали реабілітологи, молодший вчився ходити й рухати лівою рукою. До хлопчиків із-за кордону приїхала двоюрідна сестра Євгенія. Вона забрала їх до Австрії, де вони продовжать реабілітацію. Яків та Володя на прощання сказали, що обов'язково повернуться, коли закінчиться війна.

Усвідомлено чи підсвідомо

Чи змінило повномасштабне вторгнення Росії цінності українців

Христина Міськевич

ФОТО: РОМАН МАЛКО

Цінності під вогнем. Усередині юнацької бібліотеки в Чернігові, будівля якої постраждала внаслідок російських обстрілів

У західному світі пострадянські країни ототожнюють із традиціями, відданістю сім'ї та схильністю до патерналізму. Україна донедавна не була винятком. Нас не могли відрізнити від росіян та дивувалися, коли чули, що ми є абсолютно різними націями. Повномасштабне вторгнення Росії стало чинником ціннісної трансформації українців. Це підтверджують і соціологи.

Однак, говорячи про цінності, варто брати до уваги не лише аспект повномасштабного вторгнення. Цінності — це складна ієрархічна структура, яка формується ще з перших місяців життя. Змінити їх доволі важко, для цього потрібні десятиліття. Цінності також закладаються на основі психології та моралі людини загалом. Євгеній Головаха, доктор філософських наук, професор, директор Інституту соціології НАН України, твердить: «Зазвичай те, що досліджують соціологи, є лише поверховим складником цінностей, бо його ми можемо побачити й виміряти. А те, що насправді є цінностями, лежить набагато глибше, на підсвідомому рівні. У ситуаціях екзистенційного вибору людина керується своїми цінностями, не замислюючись над тим, що це таке».

Справжні, глибинні цінності українців, які тепер побачив увесь світ, закладалися та кристалізувалися в нашій нації століттями. А тепер через умови, які склалися, поверховий складник цінностей України почав трансформуватися. Євгеній Головаха також зауважує, що нині в українців змінюються саме політичні цінності. Десь вони закладалися століттями, а в нас мало не за кілька днів. Однак формуються політичні цінності здебільшого в молодих людей, які мають неригідну психологію. Вони дійсно розуміють, у якому складному світі живуть, на кого їм треба орієнтуватись і який вектор формування політики обирати. Раніше в суспільстві переважали амбівалентні політичні цінності. Половина бачила європейський вектор розвитку, а поло-

вина — пострадянський. У молодого покоління цієї амбівалентності вже немає, бо вони усвідомили, що криється за цими векторами.

Для того щоб зрозуміти, які відбуваються зміни в конкретних складниках цінностей українців, кілька разів на рік проводять спеціальні дослідження. Соціологічна група «Рейтинг» до Дня Незалежності 2022 року опублікувала звіт свого традиційного дослідження цінностей українців, проведеного за методикою Шварца. За результатами загальнонаціонального опитування, цього року спостерігається зсув нашої традиційності. Тобто якщо до 2021-го українців можна було назвати патерналістами — ідеться про те, що більша частина суспільства була не проти, щоб держава забезпечувала їхні потреби, а громадяни в обмін на це дозволяли владі диктувати моделі своєї поведінки,— то тепер ця тенденція розділилася. З одного боку, зросла вага традиційних цінностей для українців. Це сталося тому, що зросла роль держави й державного інституту для суспільства. У такій великій кризі, як війна, тільки інститут держави може протистояти ворогу. З другого боку, в українців зросла самостійність, що зазвичай є ознакою молодого покоління. Цьогорічний феномен полягає в тому, що ці цінності самостійності й самовизначення зросли в усіх вікових категоріях і в усіх макрорегіонах. Усі ми стали більш самостійними й беремо більшу відповідальність за себе.

Любомир Мисів, заступник директора соціологічної групи «Рейтинг», коментуючи ситуацію з патерналізмом, вбачає його витоки в радянській системі: «Держава брала відповідальність за життя людини і, відповідно, мала право ним розпоряджатися так, як їй заманеться. Це загалом ознака тоталітарного суспільства. Цікавим є те, що в дослідженні 2021 року, яке називалося “Покоління Незалежності”, ми побачили, що група 18–25 років теж не проти бути патерналістами. Тобто вони виступали за ці самі цінності, тому що так зручно, так простіше, бо тоді свідомість прав і свобод ще не дозріла. Але в українців є ознака, яка відрізняє нас від інших,— це несприйняття диктату. Саме тому розпочати повномасштабну війну було найбільшою помилкою росіян. Якби вони дійсно вивчали історію України й дивилися на реальні соціологічні дані, то ніколи б не пішли проти нас. Наші народи розвивалися абсолютно різними шляхами. За той час, поки в нас змінилося шість президентів, у них було всього два, як і в Білорусі, а в Казахстані тільки тепер з’явився другий. Так, у нас вистачає своїх проблем: і анархізм, і свободолюбність не завжди є добрими рисами, бо іноді вони призводять до хаотичних рішень, що не відповідає підпорядкуванню законності. Але домінантною в українців є цінність. І це наша перевага».

Крім того що українці стали більш самостійними, ми також усвідомили цінність держави. Такого не було в Україні раніше. Це означає, що люди на поверхні свідомості прийняли державу як те, заради чого можна ризикувати життям. Для порівняння: у дослідженні 2022 року 75% українців відчувають гордість за свою країну, тим часом 2021-го гордість відчували тільки 34% українців, а найпоширенішою емоцією щодо країни 2021 року був сум — 37%. Найбільше на емоційний складник щодо країни впливають події на полі бою. Любомир Мисів також зазначив, що, якби не було переможних моментів у війні, наші оцінки суттєво відрізнялися б. Висвітлення наших перемог впливає на відчуття гордості та вселяє людям надію в перемогу, бо лише 1% опитаних відповідає, що не вірить у перемогу.

Ще одним феноменом для українців став дух об’єднаності. Поділ на Схід і Захід України, який остаточно вкорінився у свідомості людей за часи життя в СРСР, був предметом розходження думок українців більш ніж одне століття. Та тепер, хоч би як парадоксально це звучало, саме російський чинник остаточно об’єднав усю країну. Суперечки щодо політичного життя, які дуже люблять українці, нині стихли. Не тому, що на порядку денному немає що обговорювати, а тому, що сьогодні ми всі маємо одного ворога, одну спільну справу та одне завдання — перемогти, бо на кону стоїть наше фізичне виживання. У цій ситуації люди об’єдналися, попри свої політичні погляди чи переконання. Нині немає суперечностей щодо зовнішньополітичного вектора чи політичних амбіцій. Усі вірять у перемогу, усі розуміють, що Росія — це ворог, і бачать західний вектор розвитку.

У дослідженні 2022 року **75%** українців відчувають гордість за свою країну, тим часом 2021-го гордість відчували тільки **34%** українців, а найпоширенішою емоцією щодо країни 2021 року був сум — **37%**.

«Чи збережеться ця консолідація після війни, поки що складно сказати. Усе залежить від того, коли закінчиться війна і як вона закінчиться. Але розколу щодо оцінки російської присутності в житті українців уже точно не буде, — каже Любомир Мисів про фактор об’єднаності українців. — Натомість ми можемо говорити про те, які інші лінії розколу нас чекають після війни. Тобто моменти, де ми будемо сваритися. Насамперед лінії суперечностей можуть виникнути між тими, хто брав участь у воєнних діях, та цивільними. Це своєрідна ознака повоєнного суспільства. У будь-якому разі ця необхідність адаптації одних до інших певний час існуватиме, тому що одні переживали стрес, а інші жили у відносно спокійній ситуації. Друга суперечність може бути між тими, хто перебував у країні, і тими, хто був за кордоном. Ще одна лінія розколу, яка можлива в післявоєнному періоді, стосується того, якої форми правління ми прагнутимемо — диктатури чи демократії. Треба розуміти, що повоєнна відбудова — це майже та сама війна, вона потребує консолідації ресурсів і суспільства. У демократію не завжди пограєшся, особливо коли необхідно буде контролювати кошти. Це вимагатиме доволі жорсткої політики. І тут може бути суперечність. Сподіваємося, що ці лінії розколу будуть нетривалими, але все залежатиме від того, як розвиватиметься ситуація».

Усе-таки повоєнне суспільство матиме свої кризові моменти з погляду переходу від війни до миру. І ціннісні перетворення українців триватимуть. Процес євроінтеграції також впливає на реконструкцію нашої свідомості, бо у XX столітті країни Західної та Східної Європи пішли різними шляхами. І нині, коли на континенті знову назріла реальна загроза тоталітарного режиму з боку Росії та Владіміра Путіна чи тієї ж Угорщини і Віктора Орбана, Україна робить свій внесок до європейської скарбниці цінностей. Євгеній Головаха вважає, що Україну сприймають як нову цінність антитоталітарного спротиву, якої в Європі не було вже давно. Україна цінна для європейської системи толерантності саме своїм спротивом агресії. Нас підтримують у цивілізованому світі. Але щойно закінчиться війна і, сподіваємося, не стане Росії та її загрози, нам треба думати, яким буде наш внесок далі.

Роман Назаренко:

«Важливо усвідомити, що кримські татари й Україна — це неподільні питання»

ФОТО: ПАВЛО ЯРЕМАК

Спілкувалася **Анастасія Звіробій**

Тиждень поспілкувався зі сходознавцем, викладачем УКУ та Києво-Могилянської бізнес-школи Романом Назаренком про підтримку киримли, українську політику щодо Криму й досвід зростання в Криму.

Ви народилися та жили в Криму, яким був ваш 2014 рік? Чи відбулася внутрішня трансформація?

— Востаннє я відвідував Крим ще до тимчасової окупації. Під час навчання в Українському католицькому університеті я завжди навідував батьків, які жили в Сімферополі, допоки не поїхав на навчання в Нідерланди восени 2013 року. Розумієте, для кримчан, особливо тих, хто з мого покоління, 2014-й не став чимось неочікуваним. Ніхто не знав, у який спосіб це відбудеться, у який період та за яких обставин, але те, що в Криму буде конфлікт, читалося скрізь. Мешканці півострова бачили проросійські наративи, сепаратизм, підбурюваний деякими політичними партіями і групами впливу за допомогою пропагандистської політики. І це дуже впливало на людей, особливо на тлі слабкої державної політики щодо Криму.

Що, окрім російської мови в спілкуванні, свідчило про наближення конфлікту?

— Це складно пояснити в одному реченні. От дивіться, у Криму була лише одна українська гімназія, яку відкрили, якщо не помиляюся, ще за часів президента Леоніда Кучми. Наприклад, у мене в школі російська мова та література були двічі на тиждень, а українська — тільки раз. Схожа ситуація була з підручниками з історії. Моя сестра мешкала на Львівщині, проте мала зовсім інші навчальні книжки з того самого предмета. І, як ви розумієте, з кардинально іншими сенсами та наративами. Тут вимальовується цікаве запитання: чому ми живемо в одній країні, але підручники з історії в нас різні?

Треба розуміти, що мовою спілкування всюди була російська. Так, можна було почути українську та кримськотатарську, але значно менше. Я пригадую, що бували роки, коли на офіційних урочистостях з нагоди початку навчального року в школі грав гімн України, гімн Криму та гімн кримськотатарську народу. Втім, якщо говорити без ілюзій, то Крим був типовим російськомовним регіоном.

Ще один гарний приклад — спорт. Я з дитинства захоплювався футболом, і футбольні матчі за участю «Динамо» (Київ) у Лізі чемпіонів було набагато важче знайти, ніж матчі того самого московського «Спартака», ЦСКА та інших. А 2013 року взагалі вели активні розмови про так званий об'єднаний чемпіонат України та Росії. Усе це було про політику, а не про спорт як такий. Ще більше це стосувалося сфери музики, кіно й того, що називають популярною культурою.

Люди чекають на повернення окупованих територій, у медійному просторі нині багато розмов про те, що нам потрібно робити. Я хочу поставити інше питання: чого нам робити не варто?

— Те, чого «люди чекають»,— це дуже цікавий момент. До 24 лютого основним гаслом, як мені видається, було «Крим наш». Утім, складалося враження, що люди почали «звикати» до втрати Криму. Однак після ударів по авіабазі в Но-

вофедорівці багато людей ніби знову повірили в повернення Криму та усвідомили: так, півострів окупований, проте це тимчасово. Мені здається, що протягом цих восьми років Крим не наближався, а, навпаки, віддалявся. Усе це створює великий спектр проблем, які вкрай складно буде вирішити.

Уявіть восьмирічну дитину, яка вже навчається у другому класі, розмовляє російською, тримає в руці триколірну тканину на паличці, проте одного дня їй доведеться змінити її на синьо-жовтий прапорець. І вона справедливо запитає: «Дядя, а почему нам нужно на украинском говорить?». Тому наш основний крок: поряд із військовим компонентом готувати ще й компонент семантичний. Які сенси ми вкладемо в цей регіон, коли півострів буде звільнено?

Російська пропаганда описує тимчасову окупацію як повернення півострова додому. Крим з погляду окупантів — «споконвічно слов'янський регіон, у якому проживає невеличка меншина татар». І це те, чим часто, на жаль, оперують і в нас. Говорити так — велика небезпека, адже є шанс загубити український компонент за «внутрішньо-слов'янськими розборками». Росії такий наратив вигідний, бо, по-перше, вони зараховують до слов'янських народів і себе, і білорусів, тобто розмивають грань, нівелюючи український компонент, а по-друге, вони чітко дають зрозуміти, що кримські татари — це невеличка меншина, яка нічого не вирішуватиме й ні на що не впливатиме. Тому нам потрібно припинити відтворювати їхню пропаганду.

Ми торкнулися теми дітей і їхнього сприйняття, тому я пригадала інтерв'ю Нарімана Алієва, де він озвучив цікаву думку, що без сталої державної української мови ніхто не буде опікуватися якоюсь маленькою мовою маленького народу в Криму. Погоджуєтесь?

— Одна небезпека — це розчиняти українське в контексті слов'янського, а інша — говорити, буцімто Крим — це суто кримськотатарська історія. Важливо розуміти, що всі спроби виокремити півострів саме в такому світлі шкодять політиці України. Нам не потрібно протиставляти, нам просто треба пояснити, що Крим — це регіон, де спокійно жили люди різних релігій, етносів та національностей. Після тимчасової анексії ми бачимо, що з'являється типовий російський національний та культурний фаворитизм. Утім, я переконаний, що після законного повернення до складу України політика нашої держави допоможе зберегти й відновити все те, що було втрачено за ці роки. Наріман, можливо, хотів, щоб цей меседж почули кримські татари, але ми за нього не говоритимемо. Важливо усвідомити, що кримські татари й Україна — це неподільні питання. Саме про це, ймовірно, і каже Наріман: треба усвідомити, що Крим — це Україна, пізнати історію, культуру, а тоді в цій колисці свободи вільно досліджувати та зберігати власну культуру.

Багато людей остерігається того, що підтримка киримли сьогодні ситуативна, і вони просто вбачають Україну меншим злом. Наскільки високою є така ймовірність?

— Так, коли ми говоримо про повернення Криму, чомусь думаємо лише про тих людей, які цього хочуть. А що ми будемо робити з тими, хто чекав на цей «русский мир»? Адже були люди, які з моменту проголошення незалежності України чекали на приєднання до «русского мира». Я маю багато знайомих, однокласників, які миттєво міняли номерні знаки на автомобілях, вішали російські триколори та сприймали псевдореферендум як довгоочікуване свято. Уявляєте, що вони вісім років жили так, як прагнули, а тут усе повернеться? Це буде дуже складна політика, не можна просто завезти туди українськомовних людей і сказати: тепер усі говоримо українською. Звісно, ми не можемо зволікати через усіх незадоволених, але діяти методами окупанта, як Росія 2014-го, ми не будемо. Є сенс спершу дати можливість виїхати всім так званим москвофілам, паралельно притягувати до відповідальності колаборантів. А з тими, хто хоче жити там далі, уже проводити державну політику.

Роман Назаренко народився та жив у Криму до 16 років. Після випуску зі школи вступив на філософсько-богословський факультет УКУ у Львові. Паралельно вивчав видавничу справу та редагування в Кримському інституті інформаційно-поліграфічних технологій у Сімферополі. Після завершення навчання в УКУ розпочав студії на ліцензіатській програмі в Нідерландах. Нині Роман є докторантом Тілбурзького університету, де завершує писати дисертацію про іслам і християнство.

Чому для України важливо підтримати мешканців Криму? Якщо простіше, то яка нам вигода?

— Щонайменше це такі самі українці, як і ми. Важлива річ, яку я хотів би виділити: ми з вами підсвідомо стаємо на граблі пропаганди. Неусвідомлено, але ми асоціюємо Крим лише з кримськотатарським народом. Однак там були й залишилися численні етнічні українці, які не виїхали з території півострова з тих чи тих причин. Є тисячі людей, яким немає куди виїхати. Мої батьки, родичі, друзі, знайомі виїхали не одразу 2014 року. Тому тут варто показувати свою готовність підтримати людей, які перебували всі ці роки під окупацією, щоб вони розуміли, що їх тут чекають.

Ми маємо усвідомити, що нині живемо в країні, яка трансформується. І ці зміни треба чітко окреслити, щоб після того, як ми зайдемо в Крим, не постало питання: а що далі? Якщо в нас не буде чіткої позиції і якщо ми її не покажемо — все це не спрацює. Що ми їм запропонуємо? Я точно можу сказати, що в Україні є структури, які працюють із цим питанням. Це Кримська платформа, представництво президента в Криму та багато інших інституцій.

Часто ми чуємо терміни «дерусифікація», «декомунізація», мені імпонує «десовєтизація». Чи доречно ці терміни вживати?

— Я особисто вважаю, що потрібно зосередитися на створенні, а не на руйнуванні. Я більше люблю термін «українізація», бо він говорить про пошанування минулого, рефлексію про теперішнє та створення нового, а не про позбавлення від чогось. Ми самі маємо зрозуміти, хто такі українці. А далі транслювати це світу.

Російські культурні продукти нашпиговані пропагандою, і вона працює, хоч і примітивна. Чим конкурувати нам?

— Мені насамперед на думку спадає мультиплікація та кіно. Також література, щоб ми працювали не лише з поколінням дітей, які виросли після анексії, а й із їхніми батьками. Потужною ідеєю є створення коміксів та мультфільмів, кіно, мультимедійних продуктів, за допомогою яких ми можемо розповідати про нас самих, зближуючи та підтримуючи одне одного.

На жаль, багато сучасних діячів культури й досі ігнорують запит українців на українське. Постає запитання: що тоді робити з ними? Не можна ж паралельно транслювати протилежні за значенням ідеї. Приклад, який одразу спадає на думку,— це запровадження квот на українську музику на радіо. Щоб медійний простір сучасного громадянина був просякнутий якісним українським та українськомовним продуктом. Тут важливою є саме системність, а не хаотичність чи ситуативність.

Посттравматичний синдром: прихована загроза

Наскільки серйозною може бути потреба українців у психологічній допомозі після закінчення війни

Андрій Фісунов

ФОТО: РОМАН МАЛКО

Захистити захисників. Солдат ЗСУ відпочиває після виходу підрозділу із Сєвєродонецька

Після 24 лютого українці пізнали багато жахів, але попереду на нас чекатиме ще чимало випробувань долі. Одне з них — це ймовірна потреба в психологічній допомозі через ПТСР, який часто мучить людей, що пережили війну чи інші жахіття. Посттравматичний стресовий розлад, або ж ПТСР, здатен розвинутись у будь-якої людини, незалежно від віку чи статі, внаслідок пережитих травматичних подій, наприклад воєнних дій, терактів, катастроф, насилля тощо. Учасники бойових дій проживають війну через безліч різних травматичних факторів надмірної інтенсивності, вони відбувають множинну травматизацію, поєднану з фізичними травмами, надсильними навантаженнями на організм під час військової служби, несприятливими природними умовами, поганим харчуванням тощо. Основна причина ПТСР — надмірний стрес і фіксація на травмі, коли психіка не може впоратися з процесингом та асиміляцією травматичного досвіду самостійно. Але ПТСР — це лише один із варіантів, який виникає після такого типу травм. Наслідками також можуть бути психози, тривожний, депресивний, панічний розлади, психосоматичні захворювання, фобії, патохарактерологічні розлади, залежності, розлади соціальної адаптації.

«ПТСР — нормальна реакція на ненормальні обставини»,— розповідає Анна Вовк, психологиня в госпіталі для військових. Встановлено, що від 20% до 40% військовослужбовців потребують психологічної допомоги, а симптоми гострої травми виявляють у 60–80% військових, які були очевидцями загибелі побратимів чи мирного населення або бачили тіла померлих. Ризик появи симптомів порушення психіки стосується молодих військовослужбовців,

віком 18–24 роки, у яких виявлено симптоми депресії або в яких були проблеми з алкоголем. Симптоми ПТСР розвиваються приблизно у 12–20% військовослужбовців, які перенесли бойову травму, але не звернулися по психологічну допомогу через побоювання зневаги за прояви слабкості, боягузтва, загрозу військовій кар'єрі.

Можна зробити висновок, що присутність психологів у війську є критично необхідною для збереження психіки наших воїнів. «У лавах ЗСУ служать військові психологи, які можуть надавати екстрену психологічну допомогу максимально наближено до лінії фронту. Також таку допомогу можуть надавати командири підрозділів, капелани, побратими, виїзні психолого-психіатричні бригади»,— зазначає Анна Вовк.

Посттравматичні стресові розлади досліджують віддавна. Відомо, що близько 80 тис. ветеранів Першої світової війни отримали посттравматичні розлади, а найпоширенішим діагнозом став так званий снарядний шок, що виникав після масованих артилерійських обстрілів. Завдяки тому, що ПТСР визнали захворюванням, англійські, французькі та німецькі ветерани здобули право на пенсії та лікування. Протягом Другої світової війни посттравматичні симптоми виявили не тільки у військових, а й у в'язнів концентраційних таборів. Окрім того, психологи провели дослідження та визначили, що ПТСР у військовослужбовців має особливі симптоми, насамперед — флешбеки пережитих подій. А вже 1945 року в США почали вживати термін «погляд на дві тисячі ярдів» для опису порожнього погляду, що з'являвся в солдата після бойових дій. Посттравматичних симптомів набули 700 тис. ветеранів війни у В'єтнамі, що брали участь у бойових діях. Також зазначалося, що багато військовослужбовців стали залежними від наркотиків та алкоголю.

У сучасних війнах можуть виникнути певні проблеми з підрахунком військових, у яких є ймовірність розвитку ПТСР. Анна Вовк зазначає, що треба бути дуже обережними з такими прогнозами, оскільки попередня схожа статистика стосувалася війн у В'єтнамі та Афганістані, вона не є повною і всеосяжною, а кожна війна все-таки унікальна за сукупністю своїх умов, і відтоді багато чого змінилося. Крім того, воювати за свою Батьківщину — не те саме, що воювати на чужій території з незрозумілою метою, а добрий морально-психологічний стан війська — важливий запобіжник виникненню психічної патології. Тому існує шанс, що декому ПТСР вдасться подолати самотужки. «Таке може трапитись за сприятливих умов та великої кількості належної соціальної підтримки. На перших етапах виникнення розладу може знадобитися фармакотерапія, наприклад заспокійливі та снодійні препарати»,— твердить Анна Вовк. Рідним постраждалої людини необхідно підтримувати її, давати можливість займатись улюбленою справою і тим, що приносить задоволення. Друзям та родичам варто стежити за своєю поведінкою, вчитися розпізнавати тригери постраждалого, що можуть спричинити сплеск агресивної поведінки, тривожності тощо. Ключ у спілкуванні з такою людиною полягає у впевненості в собі та бажанні підтримати постраждалого. Можна казати людині, що любите її, обіймати, якщо та не проти фізичного контакту.

Військовий психолог Андрій Козінчук в інтерв'ю Suspilne.media попереджає, щоб люди уникали надмірного співчуття чи жалю, бо військовослужбовець може сприйняти ці слова в негативному сенсі, почавши вважати, що він слабкий. Краще, навпаки, показати захоплення доблестю постраждалого, особливо якщо йдеться про поранення чи втрату кінцівки. Не питайте, чи військовий убивав, що найстрашніше бачив, за що йому може бути соромно.

У разі відкритих проявів агресії потрібно прямо говорити про свої емоції, апелюючи до того, що ви любите постраждалого, вам страшно та некомфортно від його поведінки. Людина почуватиметься значно краще, якщо розумітиме, що перебуває в безпеці. У жодному випадку не можна відповідати на агресію тією ж монетою, вступати в суперечки. Непростою темою є розмови та згадки про втрату побратимів на полі бою. Постраждалий може відчувати провину вцілілого.

Андрій Козінчук також запевняє, що постраждалий може навідріз відмовитися лікуватись, навіть попри вмовляння. Якщо ситуація критична й людина не йде до психолога по допомогу, то варто звернутися до іншого військовослужбовця, що вже пройшов курс лікування. Постраждалому буде легше прислухатися до людини, яка пережила схожий досвід.

ВІДОМО, ЩО БЛИЗЬКО 80 ТИС. ВЕТЕРАНІВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ОТРИМАЛИ ПОСТТРАВМАТИЧНІ РОЗЛАДИ, А НАЙПОШИРЕНІШИМ ДІАГНОЗОМ СТАВ ТАК ЗВАНИЙ СНАРЯДНИЙ ШОК, ЩО ВИНИКАВ ПІСЛЯ МАСОВАНИХ АРТИЛЕРІЙСЬКИХ ОБСТРІЛІВ

Кількість реабілітаційних центрів для військовослужбовців після 2014 року невпинно зростає. Анна Вовк каже, що послуги реабілітації надають державні та громадські центри (Військово-медичний клінічний центр Західного регіону, Львівський обласний клінічний психоневрологічний диспансер, Львівський обласний госпіталь ветеранів війн та репресованих, Клінічна лікарня швидкої медичної допомоги, Центр психічного здоров'я та реабілітації «Лісова поляна», Київський міський кризовий центр «Соціотерапія», «Фенікс», Veteran Hub, Open Doors, Дім ветерана, «Блакитний птах» тощо). У межах їхньої діяльності комплексну медичну та психолого-психіатричну допомогу надають як учасникам бойових дій, так і їхнім сім'ям. Зазвичай у таких командах залучені добре підготовлені фахівці: щоб працювати в державному закладі на таких засадах, треба мати два роки попереднього клінічного досвіду роботи з військовими. Крім фахової освіти, такі працівники зазвичай мають спеціалізацію в якомусь психотерапевтичному підході, тому можуть організувати ефективну і злагоджену роботу.

Україна нині може брати до уваги різний досвід подолання ПТСР серед ветеранів війни в Афганістані чи Ізраїлі. Після війни у В'єтнамі учасники бойових дій тривалий час залишалися без належної допомоги, що призвело до кількості самогубств, співмірної або навіть більшої за кількістю загиблих під час бойових дій, що стало американською національною катастрофою. Насамперед необхідно звертати увагу на психологічний стан військових одразу — з перших днів і місяців, що, власне, і зробили в Україні починаючи з 2014 року зусиллями волонтерів. Нині українська система реабілітації цілком готова прийняти нові виклики. В Ізраїлі існують спеціалізовані програми реабілітації військових, де вони їдуть відпочивати разом. Це активний відпочинок, який супроводжується груповою психотерапією. У США розвинутий груповий підхід, де допомогу в психосоціальній адаптації надають зусиллями самих ветеранів, і такі програми впроваджували в Україні ще до початку повномасштабної війни. Загалом, враховуючи унікальність умов, великий масштаб подій і величезний обсяг уже зробленої з 2014 року роботи, наш український досвід теж можуть запозичувати закордонні колеги.

Перемоги, а не іграшку

Яким буде українське повоєнне покоління

Роксолана Бабій

Значки для перемоги. Дев'ятирічний Дюс продає власні поробки, щоб зібрати гроші на ЗСУ

«Я намагалася якомога швидше вивезти своїх дітей із цього пекла — можливість виїхати з Маріуполя з'явилася 24 березня. Знайшла чоловіка, у якого був автомобіль, і купила йому пальне. В окупації ми переживали холод, обстріли та голод. Найменший син не міг піднятися, він дуже просив поїсти хліба. У тебе навіть є гроші, а ти не можеш нічого купити. Ніде. Усі магазини були розбиті, товари розікрали мародери» — це історія сім'ї Денисенків з Маріуполя. Надія нині самостійно виховує трьох дітей. Вибиратися з окупації довелося крізь обстріли, що руйнували психіку її дітей. Найперше вони дісталися безпечного місця, звідки вдалося доїхати до Львова. Там старших дітей узяли до школи, а найменшого п'ятирічного сина — у садочок. Далі сім'я переїхала за кордон, але прагне повернутися на Батьківщину.

«Із дітьми працювали психологи. Донька дуже добре адаптувалася, але вона неговірка людина. Я не знаю, може, у неї щось на душі не так, але не показує цього. Старший син під час сирен панікує. Менший, який найбільше просив хліба, завжди ховає їжу, і в нього лишилася жадібність. Я йому завжди кажу: "Святунь, не потрібно ховати, тому що все одно є їжа. Ти поїси, магазини всі працюють". Однак він переживає, що на наступний день у нього не буде нічого поїсти»,— розповідає Надія Денисенко.

Українські сім'ї покидають домівки під обстрілами й рушають у вимушену еміграцію. Наймолодші стають свідками загибелі рідних. Це реальність, у якій живуть діти під час війни в Україні. Згідно з даними урядового порталу «Діти війни», станом на 12 листопада 430 дітей загинули, 829 — поранені, 279 — зникли безвісти, 11 028 депортовані. Також 7460 — знайдені та 96 — повернуті. Через бойові дії та окупацію точну кількість постраждалих поки що неможливо встановити.

Попри складні життєві обставини, діти віддають на допомогу ЗСУ свої кошти, які відкладали на мрію. Продають свої іграшки, малюнки, власноруч виготовлені прикраси, грають на музичних інструментах, танцюють, готують лимонад — усе для того, щоб наблизити перемогу України.

КОНВЕРТАЦІЯ ЗАХОПЛЕНЬ У ДОПОМОГУ ЗСУ

Щоп'ятниці одразу після школи дев'ятирічний Данило Моісеєв з Івано-Франківська йде до своєї бабусі, щоб разом з нею шити екомішечки. Бабуся Ганна вирізає клаптики тканини, а хлопчик зшиває їх на машинці. Далі мама Галина продає торбинки через соціальні мережі. Із виручених коштів сім'я купує необхідне для військових на фронті. Мішечки, зроблені руками школяра, вже використовують не лише в Україні, а й за кордоном: у Канаді, США, Бельгії. Протягом двох місяців сім'я зібрала понад 10 тис. грн. За продане придбали більш ніж 500 пар шкарпеток, 11 пар гумових чобіт та 134 пари устілок. Ще мають намір придбати їжу швидкого приготування.

«Це насправді відповідальність. Син відчуває свою дотичність до того, що відбувається в країні. Як і для дорослого, так і для дитини важливо в цей час допомагати»,— розповідає мама Галина. «Ідея в нього виникла наприкінці серпня. Син уже з п'яти років шиє — має до цього схильність. Вони домовилися з бабусею, що можна виготовляти торбинки і продавати їх, щоб збирати кошти для військових. Це для дитини просто, і йому вистачає навичок».

Дев'ятирічний Дюс разом із сім'єю переїхав із Черкащини в Литву. Щоб допомагати Україні, хлопчик вирішив робити те, що вміє,— ліпити з пластмаси значки. Рукотвори стали продавати на ярмарках, а виручені кошти передавати на ЗСУ. Через виліплених героїв вдалося розповісти іноземцям історії українців. Наприклад, про Настю Тиху, яка пішки виводила собак на інвалідних візках зі зруйнованого Ірпеня. Пес Патрон, Привид Києва, керамічний півник «Глечик» стали частиною всесвіту Dewscoats.

«Перед війною ми дивилися фільми кіновсесвіту Marvel. У перші дні повномасштабного вторгнення я постійно ходила з думкою: "Боже мій, як мені могла подобатися ця сага? Це ідеалізація неіснуючих американських героїв",— розповідає мама Дюса, Ольга Касьянова.— Ми почали отримувати багато хороших відгуків про ліплення фігурок від литовців та українців. Я розуміла, треба започатковувати проєкт, а не робити лише цю маленьку хендмейд-справу. Український герой має стати відомим у всьому світі. Завдяки чому? Ми зробимо його популярним та модним. Для цього треба створити цілу індустрію, яка буде пропагувати українські цінності».

Нині команда Dewscoats — це троє дорослих та дев'ятирічний Дюс. Вони працюють над створенням книги-коміксу «Літопис Всесвіту Дюскотс», куди ввійдуть 20 історій від свідків війни. Працюють і над іншими проєктами: настільна гра для дітей, метафоричні карти для психологів та коучів «Шлях переможця» й розмальопис, де дитина може не лише розфарбувати героя, а ще й створити свого персонажа та додати до колекції «дюскотиків».

ДІТИ — БАТЬКІВСЬКЕ ДЗЕРКАЛО

Війна впливає на кожну дитину незалежно від того, чи була вона в зоні бойових дій, пояснює керівниця Центру гідності дитини Українського католицького університету Христина Шабат. Розмови, які є вдома, у школі між однокласниками, реакція та стрес, які переживають батьки,— це все впливає на дітей. Дослідники УКУ на чолі з Анастасією Широкою дійшли висновку, що емоційний стан батьків корелює з емоційним станом дітей. Якщо дорослі вміють опанувати себе, знають техніки самозаспокоєння, тоді й діти теж спокійніші. Якщо, навпаки, постійно говорять про проблеми та панікують, тоді, відповідно, у дітей погіршується поведінка й почуваються вони менш безпечно.

«Зазвичай організації, які працюють із сім'ями під час війни, ведуть роботу окремо як із дорослими, так і з дітьми. Але скидається на те, що для доброго результату потрібно працювати з ними разом. У такий спосіб вони вмітимуть давати собі раду з тим, що навколо відбувається. Раніше не було практик, як працювати з дітьми, які постраждали від війни. А сьогодні вони дістають травму, яку самостійно не можуть опрацювати. Їм потрібен психолог чи психотерапевт. Особливо дітям, які не просто жили під час війни, а мали великий травматичний біль. Наприклад, бачили вбивство своїх батьків, зазнали насильства чи бачили, як хтось це робить. Однак діти переростуть теперішні страхи, бо їхній мозок — пластичний»,— пояснює Христина Шабат.

Творці всесвіту Dewscoats. Мама Ольга та син Дюс Касьянови

Залучати дітей до волонтерства та благодійності — правильний шлях. Так вони розуміють, що це також їхнє завдання — бути членом суспільства, допомагати армії та всім, хто цього потребує. У такий спосіб дітям легше проживати травму. Дитина знаходить своє місце у світі й почувається корисною. А це дає змогу перестати вважати себе за жертву, і дитина переходить у статус «помічника».

Діти, які переживали дні голоду, можуть перерости цю травму. Це залежить від того, чи допоможуть їм дорослі знову почуватися в безпеці й знати, що про них подбають. «Це нормально, що діти переживають травму, ховаючи їжу. Наші родичі роблять так усе життя. Ми дмухаємо на хліб, який падає, доїдаємо все з тарілки та, навіть якщо це бідна сім'я, на свята накриваємо такий стіл, що потім ще тиждень маємо доїдати. Внаслідок тих історичних травм, які в нас були,— Голодоморів, двох світових воєн, — ми боїмося бути голодними»,— розповідає Христина Шабат.

Від того, як діти сприймають сигнал тривоги, залежить реакція дорослих, із якими вони перебувають. Основне завдання батьків — не піддаватися паніці, навчитися дихати та показати такий приклад своїй дитині. Психологи також радять вмикати музику, танцювати, гратися — робити все, щоб зменшувати стресові відчуття.

«У нашому суспільстві був наратив: жертва винна за те, що з нею сталося. Я так припускаю, що з війною мало б це змінитися. У контексті війни ми наочно бачимо, що винний завжди саме агресор. Якщо працюватимуть психологи й пошириться думка, що не треба соромитися, а варто говорити про те, що з тобою трапилося, тоді й суспільство стане більш толерантним до тих, хто травмований»,— підсумовує Христина Шабат.

Боротьба триває — солідарність та свобода перемагають

Володимир Турчиновський

Модель та практика солідарності, яка формується сьогодні в Україні, повинна стати ключовою українською пропозицією та нашим внеском у розвиток демократичних суспільств XXI століття. Для нас, українців, солідарність мала б стати основним принципом, «мовою» і дією нашого суспільного договору та джерелом суспільного капіталу.

З перших днів протистояння повномасштабній російській агресії громадянське суспільство в Україні рішуче вийшло на моральний фронт боротьби, виразно задекларувавши свою позицію на стороні добра, правди та справедливості. Моральну перемогу було здобуто вже в перші дні та тижні боротьби, коли військовий та політичний вислід війни ще був оповитий туманом непевності.

Моральна відвага в протистоянні геноцидальному злу не тільки викликала подив та захоплення в закордонних суспільствах, а й пробуджувала відчуття солідарності. Солідарність «запрацювала» у своїх двох іпостасях: як принцип упорядкування суспільної взаємодії та як суспільна чеснота, втілена в конкретних діях і вчинках.

Швидко проступили контури нового суспільного договору українського суспільства, у фокусі якого твердо стоїть перемога у війні проти російського аргресора. Сьогодні майбутня перемога консолідувала суспільство. Важливо, що для суспільної свідомості українців перемога у війні розпочалася із прагнення відстояти гідність та захистити життя свого ближнього. Отже, ідея перемоги відпозиціонувалася в ширшому контексті боротьби добра зі злом, що одразу ж зробило «українську справу» шляхетною та універсальною.

Широкому міжнародному загалу з кожним тижнем боротьби ставало зрозуміло, що, захищаючи свою землю, українське суспільство в такий спосіб веде боротьбу за гідність, свободу, справедливість та майбутнє всіх нас. Українці перемагають не тільки тому, що мають краще військо, а й передусім тому, пише Дейвід Брукс, колумніст із The New York Times, що вони воюють за вищу ідею, яка надихає людей Заходу виступити вслід за Україною та підтримувати її беззастережно.

Сьогодні Україна стала не просто об'єктом чи платформою міжнародної солідарності. Найдивовижніше та найважливіше те, що в глобальних процесах українське суспільство маніфестує власну суб'єктність, а з нею — зрілість та лідерство у формуванні глобального простору солідарної взаємодії.

Стає зрозуміло, що для нашого суспільного договору, який швидко увиразнюється впродовж місяців боротьби з 24 лютого 2022 року, перемога означає передусім перемогу цінностей, а не перемогу інтересів чи впливів. Геополітичний статус-кво може справді триматися силою інтересів та впливів, але епіцентрами «духовних землетрусів», які визначають якість суспільного полотна та потенціал суспільного розвитку, насправді є цінності та чесноти. Сьогодні Україна є епіцентром морального силового поля.

Перемога у війні з Росією буде мати свою дату в майбутньому. Наше життя після цієї дати залежатиме від того, наскільки вдало ми зможемо трансформувати досвід та сенси перемоги в моральну візію нашого майбутнього, що наснажуватиме кожен день повоєнного розвитку країни. У щоденних моральних перемогах кожен із нас здобуває власну свободу. А наше солідарне моральне зусилля та дія формують вільне суспільство.

Модель суспільного договору, яка тестується в «українській лабораторії національного масштабу» в умовах реального часу, під постійною загрозою ракетних обстрілів та відважної і жертовної боротьби за свободу на фронтах, що розтягнулися на 2500 кілометрів, під брутальним тиском російського тероризму, воєнних злочинів та системного геноциду, насправді демонструє життєстійкість та життєдайність. Ця модель стає українським внеском у формування нової європейської та світової інфраструктури солідарності, на якій триматиметься глобальна безпека майбутнього.

Звернення до німецької нації Федерального президента Німеччини Штайнмаєра 27 жовтня 2022 року є чудовою ілюстрацію того, наскільки глибинні пласти політичної, супільної та ціннісної дійсності починають переосмислюватися під впливом української боротьби за свободу та демократію. «Але, коли ми дивимося на сьогоднішню Росію, старим мріям немає місця. Тепер наші країни протистоять одна одній… — каже Штайнмаєр, підкреслючи, що те, що робить Росія, — це атака на все, що відстоюємо і ми, і німці. Тому ми підтримуємо Україну й робитимемо це стільки, скільки буде потрібно». А звідси й усвідомлення та переконання президента Штайнмаєра, що «наша демократія також є частиною нашої критичної інфраструктури».

Це правда, що демократія є визначальним елементом критичної інфраструктури. Саме тому ключовим інструментом впливу Росії на демократичні країни був «експорт корупції», яка підточувала та роз'їдала архітектуру вільного суспільства. Сила демократії — у її моральній вітальності та чуттєвості. А тому «моральний клімат» та етична інфраструктура суспільства є ключовими елементами життєстійкості та якості демократії. Україна своєю суспільною поставою, боротьбою за свободу та гідність і ціною великих жертв перезапускає «моральний компас» демократичного світу.

Ми ще не бачимо всіх деталей майбутнього, яке моделюється в Україні як лабораторії солідарності та свободи, але найновіша соціологія демонструє разючу консолідацію та масштаб нашої суспільної позиції та пропозиці українського громадянського суспільства.

Наприкінці жовтня соціологічна група «Рейтинг» оприлюднила дослідження, з якого випливає, що 86% українців вважають, що справи в Україні розвиваються правильно. Одночасно із цим дослідженням були оприлюднені результати опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології, які свідчать, що 86% українців впевнені, що слід продовжувати збройну боротьбу проти Росії навіть якщо агресор продовжуватиме ракетні удари по цивільній інфраструктурі країни. Сьогоднішня інвестиція в перемогу для більшості українців — запорука того, що справи в країні розвиваються правильно: боротьба триває — солідарність та свобода перемагають.

Читати, щоб писати

Андрій Голуб

Типова ситуація в медіа-редакції. На співбесіду прийшла людина, яка хоче стажуватися. Для таких випадків є набір стандартних запитань. Відповідно якщо хочете влаштуватися у відділ політики, то вам краще все ж таки вивчити перелік фракцій українського парламенту перед співбесідою. Якщо мова про культурний відділ, то треба знати популярні щорічні виставки або фестивалі. Якщо хочете писати про спорт, то варто пам'ятати команду, яка виграла останній чемпіонат світу з футболу.

Може здатися, що запитання банальні, але на практиці вони давали несподівані результати. Згодом до переліку стандартних додалося запитання: що або кого ви читаєте?

Відповідь часто дає куди більше інформації про журналіста, ніж його тексти, зібрані в портфоліо. Реакції на запитання різні. Були ситуації, коли люди довго намагалися пригадати назви відомих видань з достойною репутацією. Дехто відповідав щиро, і до переліку потрапляли назви суперечливих ЗМІ. Майже не було випадків, щоб претенденти спробували розгорнути ситуацію у свій бік: наприклад, називаючи книжки замість медіа, якщо людина захоплюється художньою літературою. Останнім часом що більш щирі люди, то частіше можна почути назви телеграм-каналів.

Я наводжу ці приклади не для того, щоб показати правильні чи хибні відповіді. У читанні телеграм-каналів немає нічого ганебного. Це один з майданчиків поширення інформації, ігнорувати який було б дивно в теперішніх умовах. Якщо мільйони це читають, а ви кажете: «Ні, я вище цього», то, найімовірніше, ви просто втрачаєте нагоду зрозуміти щось про своє оточення: хто їздить з вами в транспорті, ремонтує пошкоджену інфраструктуру, захищає країну на фронті. Це було б нормально для людини іншої професії, але журналіст навряд чи може собі таке дозволити. Інша річ, що інформацію треба сприймати критично, але про це вже й так сказано чимало.

Мені ж ідеться про важливість читання. Проблема не в поширенні як такому телеграм-каналів чи блогів у фейсбуку, тіктоку чи інших соцмережах. Проблема виникає тоді, коли нічого, окрім перерахованого, журналіст не читає. Це прямо впливає на професійність.

Скажімо, читання текстів колег означає не просто бути в контексті подій, що важливо саме собою. Це також спосіб дізнатися нові способи, прийоми, практики оповідати історії. Дізнатися, які деталі важливі, а які ні. Оцінити власні помилки, якщо йдеться про події, висвітлювати які довелось і вам.

Якщо ви віддаєте перевагу якісній художній літературі, то вона допомагає за тим самим принципом. Нехай історія і вигадана, але структура справді цікавого оповідання достатньо універсальна. Використайте її, коли наступного разу доведеться писати про чергове й нібито нудне засідання міськради. Часто реальні події можуть містити значно більше цікавих деталей, ніж здається, і розгортатися як справжня трагедія чи комедія.

До того ж таке читання точно збагатить запас слів та фраз, які ви самі зможете використати за нагоди. Іноді проблема журналіста не в доступі до інформації чи певної події, а в тому, що йому складно знайти слова, щоб найточніше та найцікавіше переказати побачене чи почуте.

Якщо ви вважаєте, що читати не так важливо, бо збираєтеся працювати на телебаченні чи в інших розмовних жанрах або ж хочете стати відомим блогером чи «піти в піар», то все написане теж доречне. Щоб стати класним оратором, треба відчути текст, який проголошуєте. Популярні відеоблоги спочатку з'являються у формі ідеї, оповідки. Що точніше ви можете описати її суть, то кращим буде результат. Щоб захищати інтереси роботодавця на посаді прессекретаря, треба знати, що таке наголоси в тексті та як їх правильно робити. Зрештою, навіть кіно, яке ми дивимося, спочатку існує у формі сценарію. І якщо сценарій поганий, то вже нічого не допоможе.

СТАРА ЦЕХОВА МАКСИМА ПОЛЯГАЄ В ТОМУ, ЩО НЕМАЄ ІНШОГО СПОСОБУ СТАТИ СПРАВЖНІМ ЖУРНАЛІСТОМ, ОКРІМ ЯК ПИСАТИ ВЛАСНІ ТЕКСТИ. ПРОТЕ ЇХ НЕМОЖЛИВО ПИСАТИ, ЯКЩО НЕ НАВЧИТИСЯ ПО-СПРАВЖНЬОМУ ЧИТАТИ

Відомий британський сатирик Террі Пратчетт, який значну частину кар'єри відпрацював у локальній газеті, якось через діалог намагався пояснити суть професії журналіста. Якщо коротко, він висловився так: «Маємо теми, якими цікавляться широкі верстви, людські історії, а також суспільний інтерес, не цікавий нікому». Пояснення малозрозуміле, але тим і цінне. Журналістика постійно змінюється, тож визначити її раз і назавжди неможливо. Та головне в ній — навчитися висловлюватися в різні способи, щоб привертати увагу всякої аудиторії. І водночас пам'ятати мету — розповісти про головне, яке «не цікаве нікому». Якраз читання формує в журналіста таке вміння.

Стара цехова максима звучить так: немає іншого способу стати справжнім журналістом, окрім як писати власні тексти. Проте їх неможливо писати, якщо не навчитися по-справжньому читати.

Володимир Шейко:

«За кордоном хочуть бачити мистецтво, яке швидко рефлексує досвід війни»

Спілкувалася **Катерина Бортняк**

Тиждень поговорив із директором Українського інституту Володимиром Шейком про акценти й виклики для культурної дипломатії України під час війни та після неї, про те, як сприймають наші меседжі за кордоном, а також як Україні говорити сьогодні про Крим.

Як змінилася комунікаційна стратегія культурної дипломатії України проти часу до повномасштабного вторгнення? Якими нині є цілі цієї стратегії, її ідея?

— Почнімо з того, що стратегія Українського інституту, якої ми наразі дотримуємося, розрахована на період з 2020 по 2024 рік. І спершу пандемія коронавірусу, а згодом повномасштабне вторгнення стали точками випробування для нашої стратегії, але за своєю суттю вона не змінилася. Завдання Українського інституту — робити так, аби світ знав більше про Україну, розумів її краще, щоб ми могли налаштовувати плідну співпрацю між українськими та іноземними діячами культури, освіти та громадським суспільством. Результатом такої роботи має бути покращення міжнародної впізнаваності, іміджу, розуміння України як держави, спільноти, як історичного суб'єкта.

Наша стратегія є доволі універсальною: вона не зазнала великих змін із початком повномасштабного вторгнення. Інша річ, що дуже змінився контекст. 24 лютого мільйони людей у світі раптом відкрили для себе найбільшу в Європі державу Україну, а досі вони про неї нічого не знали. Цей контекст радикально змінив українську культурну дипломатію і змінюватиме її надалі. Ми переходимо від статусу «бідного родича», який прагнув зацікавити собою інших протягом попередні 30 років, до моделі, де ми маємо задовольнити шалений попит на інформацію про Україну. На моє переконання, це розуміння можна забезпечити насамперед засобами культури, транслюючи себе через наші культурні здобутки, спадщину й через ту культуру, яка виникає в нас сьогодні як реакція на повномасштабне вторгнення та досвід війни. Тут я хочу послатися на слова Тімоті Снайдера, який у циклі лекцій для своїх студентів каже, що іноді найважче помітити те, що в тебе просто перед очима. Упродовж історії європейської цивілізації Україна була повноправним учасником подій, але багатьом людям у світі було важко це побачити та зрозуміти. Нинішня війна за всього свого трагізму багатьом розплющила очі на важливість України.

Чи можна сказати, що під час цієї війни змінився вектор культурних проєктів? Ще 2021 року Український інститут досліджував перспективні для співпраці країни. Чи змінився цей перелік перспективних країн, а також спрямування міжнародних проєктів?

— До повномасштабного вторгнення ми керувалися власним розумінням того, які країни та регіони світу є більш перспективними для української культурної дипломатії, а також політичними пріоритетами Міністерства закордонних справ. Це був здебільшого євроатлантичний напрям. Також ми досліджували такі країни, як Туреччина, Японія. Тепер до цього вже немалого переліку додається ще величезний вимір глобального Півдня, який стає для України дедалі важливішим. Це країни Чорної Африки, Близького Сходу, Латинська Америка, країни Південної та Східної Азії. Це величезний регіон, який охоплює, ймовірно, більше, ніж половину світу. Ми з Міністерством закордонних справ намагаємося визначити ключові країни в цьому дуже широкому й розмаїтому регіоні, щоб заходити в них з українським культурним контентом. Не секрет, що Україна дотепер доволі мало працювала із цим регіоном, і тому багато речей потрібно робити вперше. Але політична вага цих країн є для України незаперечною, тому ми будемо працювати над цим упродовж 2023 року і, сподіваюся, пізніше також.

Багато ваших міжнародних проєктів зараз у роботі: Showcase у Гамбурзі, Wave Vienna, раніше Венеційська бієнале. Чи бачите якусь тенденцію: що хочуть нині за кордоном знати про українську культуру?

— Багато хочуть чути українців: митців, культурних менеджерів — тих, хто, власне, формує поле і тіло української культури сьогодні. Жодні новини чи соцмережі не дають повноти картинки того, що відбувається в Україні. Для багатьох іноземців, з якими ми спілкуємось і які начебто мали б бути більше включені в український контекст, неочевидним є навіть те, що з України сьогодні не літають літаки. Немає розуміння побутового досвіду проживання війни: відключень електрики, вимушеного переселення всередині країни чи за кордон. Тому таким важливим є досвід митців за кордоном, і це те, що хочуть слухати та охоче чують.

Хочуть бачити мистецтво, яке дуже швидко реагує та відрефлексовує досвід війни: документальне кіно, яке знімають тут і тепер, есеї, художня проза або поезія, що осмислює особистий досвід війни. Хочуть бачити театральні вистави, також основані на документальному чи напівдокументальному матеріалі. Проте багато митців нам особисто кажуть, що потрібна часова дистанція до цих подій. Ми повинні прожити це, пережити, відрефлексувати, перш ніж наважимося, наприклад, на великий роман про українську війну чи на ігрове кіно, яке розповідатиме про Маріуполь. Це настільки травматичні та складні теми, що не завжди можна швидко виробити висловлювання, яке буде використано в культурній дипломатії. Інакше ми ризикуємо просто з'їхати в кон'юнктуру або в маніпулювання емоціями, а цього жодним чином не можна допускати в культурній дипломатії. Водночас є великий запит на інформаційні продукти про Україну, через які можна доволі легко довідатися про те, що тут відбувається і як Україна дає собі раду з повномасштабним вторгненням. Радий, що багато акторів культури та стратегічних комунікацій в Україні та за кордоном включилися в цю роботу. Нині є багато проєктів та контенту, які цю потребу задовольняють.

Чи є регіони, де з початком повномасштабної війни цей попит не підвищився?

— Із власних спостережень можу сказати, що попит однозначно зріс майже по всій Європі, США, Канаді, у країнах Скандинавії, очевидно, у країнах Балтії. Менший інтерес ми спостерігаємо від тих країн, які географічно далі розташовані від України. Що далі, то інтерес і зацікавленість слабшають. Але річ не лише в географії. Може даватися взнаки те, що в України дотепер не було якогось упізнаваного культурного обличчя в цих країнах або ми не потрапляли регулярно в новини чи в культурне поле таких країн, наприклад на фестивалі чи у книжкові крамниці зі своєю літературою. Наші митці не дуже активно їздили в ці країни, як-от у Південну Америку, банально через відстань, тому там і емпатії до України менше.

Важливо також говорити про фантастичну солідарність з Україною, яку продемонстрували Європа й насамперед Польща. Часто кажуть, що це расизм щодо інших біженців — із Сирії, Афганістану або Ірану, які опинилися в Європі раніше, а до України, мовляв, сьогодні значно краще ставлення буцімто через те, що європейці — расисти. Мені здається, річ у тому, що Україні вдалося виробити в Європі культурну емпатію до себе. Ми просто ближчі, можливо, зрозуміліші, багато мандрували одне до одного. І ось це поле емпатії сформоване завдяки культурі та спільності культур і зумовило таке тепле й солідарне ставлення до українських біженців у Європі.

Володимир Шейко — фахівець з менеджменту культури, маркетингу й комунікацій. Випускник Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка. У 2009 році здобув професійний диплом з маркетингу, а у 2014-му — диплом з цифрового маркетингу The Chartered Institute of Marketing (Велика Британія). Член міжнародної професійної мережі перформативних мистецтв IETM і мережі Total Theatre Network. Упродовж одинадцяти років обіймав керівні посади в українському представництві Британської Ради. У серпні 2018 року призначений генеральним директором Українського інституту.

Як ви сьогодні включаєте Крим і тимчасово окуповані території в контекст української культурної дипломатії та стратегії Українського інституту? Як на це реагують за кордоном?

— Крим майже з перших днів нашої роботи був важливою темою програмної діяльності. Наприклад, одним із наших флагманських кримських проєктів є перформанс «Крим, 5-та ранку» на основі документальної п'єси Наталки Ворожбит та Анастасії Косодій. П'єса присвячена політв'язням, журналістам, більшість із них — кримські татари, яких ув'язнила окупаційна влада в Криму після 2014 року. І ця п'єса створена на основі їхніх свідчень, свідчень їхніх родин та адвокатів. Це потужне художнє й політичне висловлювання, яке, за нашим задумом, не дає іноземній громадськості забути про Крим, про утиски прав людини в Криму і про ту культурну асиміляцію, яку Росія насильницьки провадить сьогодні та минулі вісім років у Криму. Ми провели цей перформанс уже у Варшаві й Берліні, на черзі в січні Лондон, і сподіваємося наступного року показати твір у США й Туреччині.

Нам також важливо інтегрувати кримськотатарські студії, тобто академічні дослідження, які стосуються Криму, в тіло українських студій: у ті осередки, які досліджують Україну, її історію, культуру й гуманітаристику в іноземних університетах. Крим зазвичай є частиною або ісламських, або тюркських студій, а з Україною як політичним утворенням він мало асоціюється в міжнародній науці. Тому нині наша програма підтримки українських студій розширена на підтримку українських та кримськотатарських студій у світі, а своєрідним додатком до неї є перший англомовний онлайн-курс з історії Криму та кримських татар, який ми запустили кілька місяців тому.

Яку реакцію на перформанс ви бачили в Польщі та Німеччині? Із темою повномасштабної війни більш-менш зрозуміло, а ось тему Криму, окупованого вісім років тому, міжнародна спільнота не до кінця розуміє.

— Власне, реакція починалася ще до самого перформансу, і вона була обережною, тому що це дуже сильне політичне висловлювання. І навіть запрошені на цю подію правозахисники, політики, журналісти та аналітики своєю присутністю на ній уже висловлювали політичну позицію. Ми спершу бачили обережність і нерозуміння, наскільки гострою є ця вистава. Поки не подивишся — не дізнаєшся, зрештою. Але більшість людей все-таки цей ризик приймали, приходили на подію. Для них, звісно, це було відкриттям. Історія як ув'язнених суспільних журналістів, так і порушень прав людини загалом лишається поза увагою більшості міжнародних медіа та правозахисних організацій. У тіні залишається навіть жахлива історія «Ізоляції» — катівні, концентраційного табору в Донецьку, у приміщенні колишнього мистецько-культурного центру, про який неймовірну книжку написав Станіслав Асєєв — свідок і в'язень «Ізоляції». І я дуже радий, що книжку Станіслава «Світлий шлях» уже переклали фран- »

цузькою, німецькою та англійською мовами. Сам Стас наразі перебуває у США, де він їздить американськими університетами та представляє цю книжку, так само як і наш перформанс, привертаючи увагу світу до незнаної, на жаль, історії. Україні здається, що про нас знають значно більше, ніж насправді, і цей розрив між нашими уявленнями та реальною ситуацією дуже великий. Вторгнення його скоротило, але досі не усунуло.

А які ми маємо зробити кроки, щоб зрозуміти, що треба людям за кордоном? Не те, що ми хочемо показати, а що, власне, дійсно потрібно. Як це зрозуміти на рівні інституції та на особистому рівні митцям?

— Через досвід. У межах однієї країни, ба навіть у межах однієї події під час панельної дискусії з трьома-чотирма людьми не можна сказати, що всі вони однаково бачать Україну. У кожного буде своє сприйняття, і до кожного треба шукати індивідуальний підхід. Часто спрацьовує настанова, що ти говориш до людей так, ніби вони нічого про Україну не знають. Із позиції чистого аркуша. І часто це, на жаль, так і є. Я просто радив би всім, хто дотичний до культурної дипломатії, слухати співрозмовника. Слухати, як люди безпосередньо в той момент реагують на слова, і підлаштовуватися під реакцію. Сьогоднішня комунікація України зі світом на складні теми має бути дуже сприйнятливою до того, наскільки нас готові чути і що про нас готові чути. Наведу як приклад відомий заклик про зупинення будь-якої культурної співпраці з Росією на користь підсвічування України. Дуже багато людей за кордоном сприймають його негативно, називають нас радикалами-націоналістами, травмованими, емоційними, неспроможними думати тверезо. Цей заклик треба підлаштовувати, не змінюючи його суті, але пояснювати такими словами та добираючи такі аргументи, щоби зрештою співрозмовники дослухалися до нього або принаймні почули нашу позицію.

Якою ви бачите культурну дипломатію України після перемоги? Які вона матиме акценти, сильні сторони, виклики й небезпеки?

— Гадаю, нам точно треба відійти — і ми вже це робимо — від образу жертви, країни, у яку вторглись і яку знищили. Про це теж треба говорити, але не із жертовної позиції, а з позиції країни, яка пережила це, яка відстояла свою свободу, країни, яка перемогла і яка тепер буде відбудовувати себе в нових смислах, у нових формах заново. Нам багато чого треба буде робити заново.

За попередні місяці війни нам вдалося наповнити бренд України новими привабливими смислами й характеристиками. Нас бачать як країну вільнолюбну, витривалу, солідарну, людяну — на противагу агресору. У нас багато взаємопідтримки, активізму, ми щедро ділимося одне з одним, ми вміємо сміятись із себе і спроможні на гумор навіть у найчорніших обставинах. І ось ця дуже унікальна комбінація характеристик загалом визначає те, як світ дивиться на Україну й дивується Україні, захоплюється нею. Мені здається, важливо не втратити ці асоціації у ставленні до України у світі після перемоги. А після перемоги буде важко, важче, ніж тепер. Тому важливо не втратити й не поставити під сумнів репутаційний капітал, який ми сьогодні здобули.

Що ви думаєте про шароварщину? Чи є вона абсолютно негативною і як із нею давати раду?

— Це дуже прикре явище, яке дісталося нам у спадок від радянського проєкту. Мало хто усвідомлює, що шароварщина не є питомою українською культурою, органічною і справжньою. Це спримітизована форма української домодерної культури, здебільшого сільської. Україна такою була до початку XX століття. І цей образ був штучно створений сталінізмом, радянським режимом, тому що лише в таких спрощених примітивних формах могла існувати українська національна культура. Там не було місця культурі прогресивній, модерній, міській, тому що це все було загрозою для радянської ідеологічної машини. І, відповідно, шароварщина нині небезпечна тим, що спрощує. Вона залишає з усього величезного простору української культури якусь дрібку, рештки, і нам пропонують вважати, що саме це є нашою питомою культурою. Але це не так. У світі культурної дипломатії жодна сучасна нація не комунікує себе через таку народницьку або спрощену, домодерну культуру. Є відома фраза Юрія Шевельова: «Світ сприймає нас лише модерними». Він говорив про це у другій половині XX століття. Тому шароварництву та псевдонародництву не має бути місця в культурній дипломатії за жодних обставин.

В одному інтерв'ю Павло Гудімов казав, що, власне, орієнтація має бути на модерність, але якщо ми не покажемо тяглість культури від тої домодерної, то вона випаде для закордонного споживача із загального контексту, і він її не буде сприймати.

— Це не має нічого спільного з терміном шароварництва. Безумовно, тяглість традиції — і домодерної, і модерної, і постмодерної — потрібно демонструвати, і ми це робимо, роблять інші дієвці культури України, але це все треба робити через мову сучасності. Ми не можемо проігнорувати наше минуле, та й не потрібно: воно надзвичайно цікаве й багате, але оцю візуальну мову, літературну мову XVIII–XIX століть, зрештою — Середньовіччя, потрібно вплітати в сучасність і потрібно говорити про це мовою сучасності. Тоді буде вдало. І самому Павлу Гудімову це вдається блискуче в його проєктах, тому що він тонко розуміє, як поєднувати сучасність та минуле, і тому проєкти виходять у нього неймовірно об'ємними та синтетичними.

Чи бачите ви нині в культурі нові явища, які матимуть значення й після війни, не лише як свідчення епохи?

— Ця війна є і певний час буде найбільш задокументованою війною в історії людства. Це війна, про яку є неймовірна кількість свідчень — новин, фотографій, і все це колись буде матеріалом для її осмислення, мистецьких рефлексій, для того, щоб творити нові культурні й дипломатичні проєкти. Задокументованість цієї війни є тим матеріалом, із яким ми далі працюватимемо. Водночас становище сфери культури та діячів культури в Україні нині катастрофічне, тому що закриваються інституції, багато людей виїхали за кордон, і ми не знаємо, чи вони повернуться. Бюджетне фінансування сфери культури призупинене, культурні зв'язки з Європою та з іншими країнами якщо не розірвані, то дуже постраждали. Відповідно, через рік-два в нас просто може не бути тої критичної маси культурного контенту, щоб представляти себе за кордоном. Якщо сьогодні немає змоги знімати кіно, то що ми показуватимемо на іноземних фестивалях через кілька років? Якщо сьогодні не буде достатньо перекладачів з української на мови світу, то які книжки іноземними мовами ми зможемо видати після перемоги? І так у кожній сфері. Це не потрібно недооцінювати, це дуже-дуже серйозна проблема руйнації здобутків, особливо постмайданних, бо не всі інституції переживуть це й не всі проєкти зможуть поновитися, на превеликий жаль.

App Store
Google Play

ЧИТАЙТЕ НА САЙТІ

Тиждень.UA

Як живуть херсонці після звільнення міста

СУСПІЛЬСТВО

Спогади медиків про роботу Чернігівської дитячої лікарні під час блокади міста

Наталія Калмикова про державну політику щодо ветеранів

ВІЙНА

КУЛЬТУРА

Британський історик Тімоті Ґартон Еш про самознищення «русского мира»

Інтерв'ю з істориком Губертусом Кнабе про вплив Росії на німецьку політику

СВІТ

Як саудити балансують між США та Китаєм

Сценічне дзеркало війни

Чи зуміють українські режисери здійснити театральний прорив

Павло Яремак

ФОТО: ПАВЛО ЯРЕМАК

До джерел. Львівська національна опера 2021 року вперше в Україні поставила опери українського композитора-класика Дмитра Бортнянського

У перші тижні повномасштабного вторгнення РФ театральний світ завмер в очікуванні. Відповідь на шекспірівське «бути чи не бути» для багатьох митців була очевидною. Дуже дивно виходити на сцену і грати якогось персонажа, коли більшість міст перебувають під бомбардуванням.

Театр за один день втратив свою актуальність, цінність та затребуваність. Не було розуміння, яка форма йому потрібна й чи вона взагалі потрібна. У стінах, де нещодавно розігрували ролі, тепер віднайшли прихисток внутрішньо переміщені особи.

Але хіба Росія воює тільки проти української армії? Театр став вогнищем, навколо якого знову почали сходитися люди, які зрозуміли його важливість. Однак тепер українській Мельпомені окреслювати свою діяльність лише однією функцією задоволення стало недостатньо. Парадигма сучасного театру зовсім інша, він безпосередньо пов'язаний із життям та сьогоденням. Треба наважитися вийти із зони комфорту, втратити колишню та віднайти нову публіку, яка здатна на критичне мислення. А такою вона буде лише тоді, коли митці усвідомлять свою важливість у розбудові відповідального суспільства.

Якщо театр нині стоїть там, де він є, то він і після війни рішуче не зміниться. Те, що для одних було позавчорашнім днем, для інших буде тільки завтрашнім, наголошує театрознавиця та культорологиня Майя Гарбузюк. Це стосується всіх: як драматичних, так і оперних театрів в Україні.

ПОВЕРНЕННЯ ЗАБУТИХ ТА СТАНОВЛЕННЯ НОВИХ

Львівська національна опера 2021 року вперше в Україні поставила опери українського композитора-класика Дмитра Бортнянського. Кількома роками раніше в їхньому репертуарі з'явилася фолькопера «Коли цвіте папороть» сучасного композитора Євгена Станковича, а вже зараз глядачі мають змогу спостерігати за його світовою прем'єрою в часи війни «Страшна помста». Вистави реалізують у межах програми «Український прорив», що має на меті вивести вітчизняне мистецтво на рівень європейського модерного зразка.

Театри не мають іншого виходу, як перейти на реалізацію українського продукту. «Це просто неминучий хід,— вважає Майя Гарбузюк.— Вони приречені шукати та добувати український репертуар, замовляти або ставити прем'єри українських композиторів, які, очевидно, і тепер пишуть і які є, проте досі не дуже були толеровані, скажімо, керівництвом оперних театрів в Україні».

Музичний керівник та диригент Львівської національної опери Іван Чередніченко зазначає, що війна, навпаки, зіпсувала багато планів щодо майбутніх постановок. Через непросту ситуацію в країні вибудувані цілі доводиться щоразу коригувати, проте в програмі ще до повномасштабного вторгнення передбачали знайти авторів саме нової української музики. Приблизно вісім прем'єр протягом наступних 4–5 років відвели для наших композиторів. Це доволі відважне рішення, проте такою є візія Львівського театру опери та балету.

«Хочеться вірити, що ми виступаємо прикладом для інших театрів, спростовуючи кліше, що на українську оперу ніхто не ходитиме, що це нецікаво. Нашими виставами ми якраз запевняємо, що це цікаво і, навіть більше, що люди спраглі саме до української музики»,— поділився думками Іван Чередніченко.

У кожного театру є своє бачення його розвитку. Оперні театри України, звісно, не можуть собі дозволити щомісяця прем'єру, оскільки на це просто немає фінансових ресурсів навіть у мирний час. Але останніми роками спостерігаємо дуже обнадійливу тенденцію появи якісного мистецького продукту. Наприклад, Харківський театр опери та балету 2021 року поставив авангардну оперу «Вишиваний. Король України» на лібрето Сергія Жадана та музику Алли Загайкевич. І це свого роду оновлення сучасного репертуару в Харкові. Цьогоріч усупереч тривогам в Одесі на замовлення театру відбулася з аншлагом прем'єра опери «Катерина», написана Олександром Родіним, який, до речі, вже завершив для Львівського оперного театру балет «Соляріс» за текстами Станіслава Лема та продовжує працювати над оперою «Мазепа».

Після війни, безумовно, буде хвиля нових авторів. Але для цього потрібна тісна взаємодія між тими, хто творить, та тими, хто ставить. «Ми би не мали Курбаса, якби не було поруч із ним Куліша»,— підкреслює Майя Гарбузюк. Вона переконана, що з 2014 по 2022 рік є прямий контакт між драматургами, які пишуть, і театрами, які вдихають у текст життя. Взаємодія перейшла на якісно новий рівень. І це те, що буде після війни, бо в цьому порятунок і одних, і інших.

Водночас сучасні драматурги доволі самодостатні в такому жанрі, як сценічні читання. Після 24 лютого таких текстів з'явилося чимало. Це своєрідні короткі історії, що відбуваються на тлі війни. Наприклад, проєкт «Антологія24» поєднав тексти сучасних драматургів, які отримують своє потрактування із цікавим режисерським рішенням на сцені. Серед них варто згадати тексти Ніни Захоженко «Я, війна і пластикова граната», Людмили Тимошенко «Моя мама чайник», Дена Гуменного «Повітряна тривога» та інших авторів, ідеї яких переростають у повноцінні вистави.

ПОЗБУТИСЯ РОСІЙСЬКОГО СПАДКУ

Із жорстоким нападом Росії ми зрозуміли, наскільки важливо бачити себе в західному контексті, а не бути частиною російського простору. Візія змінюватиметься у всіх. «Найперше — вона буде українською. Але те, що для Львова звучить як очевидне і зрозуміле, для значної частини театрів в Україні буде або зовсім новим, або переосмисленим»,— розповідає театрознавиця Майя Гарбузюк.

Наприклад, Харків — дуже театральне місто, він є центром різноманітних недержавних театральних колективів. Але з усіх осередків, можливо, тільки «Арабески» та «P. S.» («Постскриптум») є україномовними, а десятки інших — це російськомовне середовище. Одиниці йдуть працювати в державний сектор, оскільки місць на всіх не вистачає. Театри залежать передусім від свого глядача: прийде він сьогодні на виставу чи ні. Оренда приміщення, нові реквізити та декорації, костюми — це все потребує великих витрат. Відповідно, доводиться підлаштовуватися під аудиторію, яка бажає слухати «на понятном язикє».

ФОТО: ПАВЛО ЯРЕМАК

Театральне відродження. Заборонена радянським режимом у 1970-х фолькопера «Коли цвіте папороть» з'явилася в репертуарі Львівської опери 2017 року

Але навіть якщо розглядати з перспективи державних театрів, то Харківський театр ляльок імені Віктора Афанасьєва зі своїми сильними та цікавими роботами від головної режисерки Оксани Дмитрієвої функціонував до 24 лютого лише російською мовою. У їхньому репертуарі є «Вишневий сад» Антона Чєхова, «Майстер і Маргарита»

Міхаіла Булґакова чи «Казанова» за творами Маріни Цвєтаєвої. Вистави виконують російською мовою та супроводжують українськими субтитрами, що стало можливим завдяки мовному закону про обов'язковість державної мови у сфері культури. «Але я бачила, як внутрішньо театри цьому опиралися,— ділиться Майя Гарбузюк.— Були вистави відверто такі: ах, ви хочете українську — отримайте. І це шаровари, алкоголіки, пияцтво. Тобто такий колоніальний кітч. І він виникав, бо вони іншого не знали й не вміли. Ось таким було їхнє розуміння цього українства».

ФОТО: ПАВЛО ЯРЕМАК

Новий рівень. Програма «Український прорив» має на меті вивести вітчизняне мистецтво на рівень європейського зразка

Уже тепер у репертуарі Харківського театру ляльок з'явилась українськомовна вистава за п'єсою Ніни Захоженко «Я норм». Неймовірно художні речі, фантазії, образність, багатство естетики, які до цього були в театрі ляльок, звелися до однієї метафори розсипаних дерев'яних кубиків. Це свідоме спрощення мови, крайній лаконізм та збіднення, яким послуговується режисерка Оксана Дмитрієва під час війни.

Попри те що весь світ побачив справжнє обличчя Росії, у провідних європейських оперних театрах досі в тренді російські композитори та громадяни з країни-агресорки, які безпосередньо беруть участь у міжнародних постановках. Звісно, Україна робить паузу без можливого відродження таких імен як, скажімо, Чайковскій. Але чи всі відважаться на цей рішучий крок? Насправді в моделі, яка побудована на Заході, це малоймовірно. «Є контрактна система, і контракти укладають на три, чотири чи п'ять років. Звичайно, із цим потрібно боротися, і європейські країни розривають зв'язки з тими, хто відверто підтримує війну Росії в Україні,— пояснює Іван Чередніченко.— Нам варто запитати себе: а чому вони повинні відмовлятися від цього? Звісно, це звучить для нас дико, але європейці не бачать понівечених тіл, не чують вибухів чи повітряних тривог. Для них ця війна відбувається по телевізору, десь зовсім далеко».

Тут можна навести хороший приклад Польщі, яка на законодавчому рівні абсолютно заборонила виконання російського репертуару. Але там, де крутяться великі гроші, дуже складно домогтися змін. Індустрія класичної музики побудована на агенціях, за якими закріплені виконавці. Зі свого боку, агенції фінансують із російського бюджету, нехай і не завжди показово, так само як і безліч міжнародних фестивалів.

Порушивши мовне питання, варто було б також згадати і про мову тіла. Російську культуру кремлівська пропагандистська машина дотепер використовує як інструмент «відбілювання» своїх злочинів. Балет набагато сильніше, ніж опера, перебував і перебуває під тиском російської класики, проте не можна стверджувати, що саме «росіяни стали на пальці», адже виник цей вид мистецтва під час епохи Ренесансу в Італії.

«Жізель», «Баядерка», «Дон Кіхон» чи «Корсар» — за технічним наповненням танцю вони нічим не відрізняються від «Лускунчика», «Лебединого озера» чи «Сплячої красуні», тобто технологія значною мірою одна, але поєднання цієї технології, звичайно, інше. Це вже залежить від балетмейстера, від його фантазії, що він хоче певним рухом сказати, пояснює Іван Чередніченко. Він також зазначає, що італійський композитор Чезаре Пуньї написав понад 300 балетів, тоді як у Чайковского їх лише три. Тобто балетний репертуар доволі широкий, і в майбутньому на нас чекають давно забуті європейські балети композиторів-класиків, так само як і новостворені українські шедеври.

ДО 2014 РОКУ МИ НЕ ВМІЛИ ПРАЦЮВАТИ З ТРАВМОЮ

Чи стане український театр повоєнним маніфестом? Чи буде там більше про наш колективний біль? Відповісти на ці запитання поки що складно. Утім, зазираючи в те невідоме майбутнє, варто спиратися на процеси, які відбуваються в суспільстві нині. Завдяки сучасній драматургії ми вже отримали безліч вистав на воєнну тематику. І режисерів, готових переосмислювати події після 24 лютого, з'являтиметься щоразу більше, бо робота з травмою — сьогодні одне з ключових завдань українського театру.

На думку Майї Гарбузюк, український театр до 2014 року взагалі був позбавлений можливості пропрацьовувати колективні травми. Серед них, наприклад, наслідки Голодомору чи Другої світової війни. Радянські умови не дозволяли через п'єсу осмислювати та відчувати гіркий досвід, а осмислити його можна мовою ірраціональною. Тобто це не мова Наталки Полтавки, така правильна, причинно-наслідкова, а це складні мистецькі конструкції на кшталт сюрреалістів.

Коли 2014 року розпочалася війна, то перед українським театром постало питання: як розмовляти із глядачем, коли вже є біженці, переселенці, родини загиблих, травмовані солдати. Яким чином цей досвід можна інкорпорувати в театральну мову і спілкуватися з глядачем на ці теми. І от тільки від 2014 року, тобто вісім років, український театр опановує — і дуже успішно — способи роботи над колективною травмою.

Один зі шляхів пропрацювання — це також документальні вистави з використанням спогадів учасників подій. Наприклад, 2015 року в Києві виник проєкт української драматургині Наталії Ворожбит «Театр переселенця». Здійснюючи виїзди містами України, глядачі мали змо-

гу почути реальні історії вустами свідків війни. Цьогоріч з'явилися нові театри-переселенці з Херсона й Маріуполя.

«ЦЕ НЕ КРИК СТРАХУ. ЦЕ КРИК ВОЙОВНИЧИЙ»

Сьогодні вже є постдокументальний театр, коли свідчення стають частиною театральної конструкції. У постдокументальних виставах на перший план висувають не документ, а наше сприйняття цього документа, як ми з ним працюємо, як його розуміємо та інтерпретуємо. Команда Львівського театру імені Лесі Українки нині активно гастролює провідними театральними фестивалями Європи зі своєю виставою «Imperium Delendum Est», або «Імперія мусить впасти». Це їхня перша сценічна робота після повномасштабного вторгнення. Тут є і співи, і вірші, і прокльони, і реальна історія акторки, яка пережила окупацію в Гостомелі.

На його думку, мова ненависті та мова шекспірівської комедії не суперечать одна одній на театральній сцені сьогодення. Повнота життя, закоханість та зачарування світом повинні бути присутніми всупереч жахливим наслідкам війни. Велика небезпека саме в тому, щоб зупинитися на ненависті й не бачити більше нічого, окрім неї. «Хочеться нині робити щось життєствердне»,— додає режисер.

Говорити на воєнну тематику в оперному світі важче, оскільки створення опери забирає дуже багато часу. Від замовлення театру, наприклад, чи від думки композитора про те, щоб створити оперу, минає від одного до трьох років. Тож рефлексії в оперних театрах щодо російсько-української війни ми отримаємо нескоро, зауважив у розмові Іван Чередніченко.

Але вже цього року у Львівській опері відбулася світова прем'єра містичної опери Євгена Станковича «Страшна помста». Вийшло так, що чомусь саме тепер ставлять оперу про страшну розплату за жахливі злодіяння, які віддзеркалюють російські воєнні злочини.

ФОТО: ПАВЛО ЯРЕМАК

Сила слова. З 2014 року посилилася взаємодія між драматургами й театрами

«Вистава сублімує всю нашу лють, я би тоді її називала тим, що український театр тільки віднаходить,— це мова ненависті до ворога. Вона нам ніколи не була притаманна... І це не крик страху, а це крик войовничий, це крик, який веде до знищення ворога. І цього ніколи не було в українському театрі»,— ділиться враженнями від вистави театрознавиця Майя Гарбузюк.

Вона переконана, що українському театру випало дуже швидко пройти безмірно довгий шлях для максимального скорочення дистанції між сценою і життям. Досі театр сприймав себе як окрему територію, мистецьку, культурну, ніби вивищену над буденністю, а цього вже немає.

Режисер вистави «Імперія мусить впасти» Дмитро Захоженко розповідає, що «це спроба пошуку, як можна тепер говорити про війну в часі війни. Зовсім не хотілося впадати у функцію ескапізму, коли ми глядачів віддаляємо від реальності. І водночас не варто займати позицію наратора, який розказує, як почуватися та поводитися. Тут ми зупинилися на чесному діалозі між перформерками та аудиторією».

ТЕАТР МАЙБУТНЬОГО

«Доволі складно спрогнозувати, якими ми вийдемо із цієї війни після її завершення. І як вона завершиться для України,— розмірковує режисер Львівського театру імені Лесі Українки Дмитро Захоженко.— Ідеться про те, скільки нам коштуватиме перемога. Очевидно, що багато важливих і якісних суспільних змін відбудеться в театрі. Театр стане більш громадянським, позиційним та критичним».

Театрознавиця Майя Гарбузюк переконана, що на 31-му році незалежності театр нарешті стане українським «в усіх значеннях — від мови до світогляду». Для неї важливою є відповідальність театру перед глядачем, бо хороший театр у кожній країні дуже різний.

Музичний керівник Львівської національної опери Іван Чередніченко переконаний, що з'явиться більше української музики: «Це однозначно. Хочеться, щоб вона виходила на експорт. Наше мистецтво абсолютно достойне бути представленим у Європі».

Балансування між песимізмом та смертю

Яким буде український футбол після перемоги

Дмитро Гринишин

ФОТО: РОМАН МАЛКО

Матеріальні збитки. Стадіон у Чернігові, поруйнований внаслідок російських обстрілів

23 серпня, напередодні Дня Незалежності, було зіграно перші матчі чемпіонату України з футболу сезону 2022/23. Щодо початку чемпіонату точилися запеклі дискусії. Виникало чимало питань, чи варто взагалі відновлювати чемпіонат у країні, що воює. Зокрема, деякі експерти пропонували проводити чемпіонат за кордоном, деякі — не проводити взагалі.

Однак чемпіонат відновили. Та чи означає це, що український футбол зможе відновитися й надалі існувати? Як саме зміниться ситуація з функціонуванням клубів, інфраструктури тощо? Запитань багато, натомість відповідей обмаль.

Україна — не перша країна, у якій чемпіонат відбувається в такий неспокійний час. Упродовж війни Хорватії за незалежність (1991–1995) футбол у країні також функціонував.. Матчі проводили лише на певній території країни, кількість клубів зменшилася, небезпека витала в повітрі постійно. В Україні нині схожа ситуація. Кількість клубів в Українській прем'єр-лізі (УПЛ) не зменшилася, хоча мала б. Участь у розіграші 2022/23 не взяли чернігівська «Десна», домашній стадіон якої був розбомблений, та «Маріуполь». Їх замінили першолігові криворізький «Кривбас» та харківський «Металіст». Натомість клуби УПЛ, що посіли останні місця, не знижували в класі. Більшість матчів проводять на Заході України, деякі в Києві. Утім, нині географія проведення матчів трохи розширюється. Вболівальників на стадіони не пускають задля безпеки, а самі матчі переривають під час повітряної тривоги. Тож український футбол зумів певним чином залишитися на плаву після дострокового припинення чемпіонату 2021/22 після 24 лютого. Та що буде далі?

РІВНА КОНКУРЕНЦІЯ

Неозброєним оком нині вже можна помітити, що рівень українського чемпіонату став слабшим. Кількість легіонерів суттєво зменшилася, приїзд нових — під питанням.

Футбольний журналіст, співведучий проєкту «KDK» Андрій Сеньків вважає, що проблем з легіонерами не буде, проте лише за однієї умови: якщо будуть гроші у власників клубів. «Якщо немає воєнних дій, то побоювань не буде. Залишається питання, чи будуть власники кликати легіонерів. Високоякісних, що важливо»,— зазначає він у коментарі ***Тижню***. За його словами, слабких легіонерів у чемпіонаті України достатньо. «Якість легіонерів напряму залежатиме від кількості грошей, які є у власників клубів»,— додає Сеньків. Колега Сеньківа та засновник «KDK» Сергій Болотніков в одному з випусків запевняє, що легіонери не повернуться. Не лише через гроші та зменшення бюджету, а й через небезпеку, яка може зберігатися після війни.

У ситуації, що склалася, ключову роль відіграють саме українські виконавці. Навіть донецький «Шахтар», основною особливістю якого були саме легіонери, вперше почав грати мало не цілою українською стартовою одинадцяткою. І часами, на диво, це давало результати. Як-от у матчах Ліги чемпіонів, коли від них цього ніхто не очікував.

Відповідно, саме українські футболісти стануть основним ресурсом «живлення» наших клубів. Багато з них шукатимуть гравців у клубах, нижчих за статусом. Аби були. Проблему поглиблюватиме й неможливість нормального навчання футболістів під час війни. У реаліях щоденних обстрілів виховувати молодь — складно. Ба більше, багато української молоді виїхало за кордон, що робить пошук нових талантів ще більш проблематичним.

Окрім відсутності легіонерів та підвищеного попиту на українських гравців, варто також згадати той факт, що, ймовірно, чемпіонат «вирівняється». До повномасштабного вторгнення «Шахтар» та «Динамо» були непорушними мастодонтами українського футболу, посідаючи перші два призові місця з року в рік. Нині ситуація в клубах погіршилася, що трохи вирівняло їх з іншими. «Шахтар» через свою «легіонерозалежність» не відразу зможе оговтатися (принаймні так здається), «Динамо» теж утратило в певних аспектах гри, про що свідчить їхнє положення в турнірній таблиці на цей момент. Це відкриває дорогу для колишніх середняків, таких як «Дніпро-1», «Зоря», «Олександрія» тощо. На момент написання статті «Дніпро-1» лідирує в УПЛ. Це показує те, що конкуренція в чемпіонаті збільшилася. Отож наш чемпіонат стає схожим на європейський, де кожен може дати достойний бій супернику.

Андрій Сеньків запевняє, що, з одного боку, це прекрасно, коли є рівний чемпіонат, конкуренція і коли неочевидно, хто стане переможцем. Проте, з другого боку, не все так просто. «У чемпіонаті Англії теж багато рівних команд, а в Україні багато рівних слабких команд. Краще, щоб було п'ять команд реально сильних, які б створювали конкуренцію, а це така рівність... Рівність слабких я б її назвав. Тому я не бачу очевидних причин, що це дасть поштовх до розвитку. Я вважаю, що стагнація неминуча»,— зазначає він.

ГРОШІ НЕ НА ВІТЕР

Ще до повномасштабного вторгнення багато українських клубів стикалися з проблемами фінансування. Усе залежало від стану справ власників клубів. Багато клубів фінансують олігархи, зокрема «Шахтар», «Динамо», за чутками, «Дніпро-1». Це не сприяє розвитку, адже все може розвалитись одномоментно. Під час війни ситуація загострилася, бо зникло чимало підприємств. Враховуючи, що багато власників — аграрії, а наша футбольна географія така, що чимало бізнесів розташовані саме на Півдні та Лівобережжі (частина з яких окупована), то проблем може побільшати. Андрій Сеньків вважає, що ситуацію з фінансуванням неможливо спрогнозувати, адже невідомо, якими будуть інвестиції, що заходитимуть в Україну та, що важливо, скільки грошей є в представників українського бізнесу.

У країнах ЄС доволі популярною є схема, коли вболівальники самі фінансують або допомагають фінансувати свій клуб. В Україні такого немає. Єдиний прецедент — продаж акцій НК «Верес». Купивши акцію, вболівальник долучався копійкою до фінансування клубу та закриття його потреб. Якби такий підхід можна було реалізувати в Україні, це сприяло б деолігархізації футболу. Деякі експерти вважають, що наразі на таке не варто розраховувати, як і на радикальні зміни у фінансуванні. «Після війни будуть зовсім інші пріоритети. Такого ж буму я очікував після окупації у 2014-му, але його не трапилося. Просто на ринок вийшли менш грошовиті власники, як-от Олександр Поворознюк (підприємець-аграрій, власник футбольного клубу «Інгулець».— ***Ред.*)»,**— каже Андрій Сеньків. Водночас Сергій Болотніков твердить, що деолігархізація футболу таки може відбутися, проте разом із футбольними клубами. «Олігархи будуть іти, і клуби загинуть, а вже згодом "нові" підприємці відновлюватимуть клуби за "європейським" принципом»,— зазначає він в одному з випусків «KDK».

У БІЛЬШОСТІ З ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЧЕМПІОНАТІВ НАШИХ ФУТБОЛІСТІВ ВИЗНАЮТЬ ЛЕГІОНЕРАМИ, ОСКІЛЬКИ ВОНИ НЕ МАЮТЬ ПАСПОРТА КРАЇНИ — ЧЛЕНА ЄС. НА ТАКИХ ГРАВЦІВ Є ПЕВНІ КВОТИ, ЩО НЕ ДАЄ ЗМОГИ ЗАЛУЧАТИ ЇХ УПОВНІ. ЛИШЕ В ІСПАНСЬКОМУ ЧЕМПІОНАТІ УКРАЇНЦІ НЕ МАЮТЬ СТАТУСУ ЛЕГІОНЕРІВ. ЗА МОЖЛИВОГО ВСТУПУ УКРАЇНИ В ЄС СИТУАЦІЯ МОЖЕ ЗМІНИТИСЯ, ЩО СТАНЕ ПЛЮСОМ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЗБІРНОЇ

Теоретично одним із суттєвих джерел для бюджету могли б стати трансфери та єврокубки. Лише окремо визначена для кожної країни кількість клубів може брати в них участь. Ця кількість залежить від позиції країни в рейтингу УЄФА. Цьогорічне становище дало змогу п'яти нашим клубам спробувати свої сили в Лізі чемпіонів, Лізі Європи та Лізі конференцій. До групового етапу з п'яти пройшло лише три («Динамо», «Шахтар» та «Дніпро-1»), а до весняного етапу — лише «Шахтар», вилетівши з Ліги чемпіонів до Ліги Європи, та «Дніпро-1». Найбільш престижним турніром є Ліга чемпіонів. За участь у ній клуби отримують найвищі суми. Наприклад, у цьому сезоні «гірники» за участь у турнірі отримали €42 млн. У разі зниження рівня чемпіонату боротьба за перше місце в УПЛ, яке колись дозволяло напрямку кваліфікуватися до групи Ліги чемпіонів (із наступного сезону вже потрібно долати раунди кваліфікацій), буде напруженою та запеклою до кінця.

Попри відплив кадрів, в українському чемпіонаті багато футбольних талантів, за якими стежать у Європі. До уваги можна взяти Михайла Мудрика із «Шахтаря», Артема Довбика та Олександра Піхальонка з «Дніпра-1», Віктора Циганкова та молодь «Динамо». Та чи захочуть клуби їх відпускати? Від продажу вони виграють фінансово, хоча європейські клуби намагатимуться підписати українських футболістів дешевше за таких умов. Тому про фінансові переваги не можна говорити з упевненістю.

Іншим цікавим моментом у контексті трансферів є визнання українців легіонерами в чемпіонатах Європи. У більшості з них наших футболістів таки визнають легіонерами як гравців без європейського паспорта (бо поки ми ще не є членами ЄС). Відповідно, на таких гравців є певні квоти, що не дає змоги залучати їх уповні. Лише в іспанському чемпіонаті українці не мають статусу легіонерів. За можливого вступу України в ЄС ситуація може змінитися. Відповідно, ми зможемо побачити дедалі більше українських виконавців у різних європейських чемпіонатах, що однозначно стане плюсом для них самих та для національної збірної. «Ми маємо стати футбольним інкубатором»,— стверджує Сергій Болотніков. Проте, на його думку, це буде неможливо, якщо українці залишатимуться легіонерами в європейських чемпіонатах. Уся футбольна спільнота має домагатися того, щоб нас не визнавали легіонерами. За його джерелами, вже навіть іде певна робота в цьому напрямі, проте потрібно штовхати цей процес, адже він може забуксувати.

Після закінчення бойових дій багато команд досі не зможе грати на своїх стадіонах: деякі стадіони зазнали руйнувань, подекуди територія потребуватиме розмінування. У таких умовах багато клубів переїде в західні чи центральні регіони. Але постає інше запитання: як швидко такі стадіони відбудують і хто візьметься за відбудову? Нещодавно італійський «Мілан» за підтримки Андрія Шевченка пожертвував €150 тис. на відбудову стадіону в Ірпені. Також дортмундська «Боруссія» пообіцяла допомогти «Десні» відбудувати стадіон у Чернігові. Проте як саме й коли, поки що невідомо.

МОЛОДІЖНА ПЕРСПЕКТИВА

Окремий аспект питання розвитку українського повоєнного футболу — молодь, яка в перспективі могла б долучитися до української збірної. В українському медіапросторі з'являлися новини про ймовірну націоналізацію Макса Кілмана, який має українське коріння та грає в Англії за «Вулвергемптон», а також долучення до збірної Еріка Шуранова (нападника «Нюрнберга»), батьки якого виїхали свого часу до Німеччини. Обидві події не відбулися, а Шуранов натомість розпочав виступи за збірну Німеччини. Навіть до повномасштабного вторгнення в Європі було чимало української молоді, яку можна і треба було б долучати до національних збірних різних вікових категорій, якщо вони відповідали рівню збірних. Після цієї війни такої молоді буде в рази більше. Однак потрібні зусилля футбольної влади, щоб відстежувати таких гравців та залучати до збірних різних вікових категорій. Песимістично, проте доволі реалістично налаштований щодо залучення молоді за кордоном Андрій Сеньків. З огляду на попередній досвід, українські тренери та футбольна влада не приділяли уваги пошуку талантів з українським корінням у футбольних клубах за кордоном. «Після 2014 року, наприклад, у нас був відплив людей. Я знаю історії українців, які грали за кордоном, але про існування яких не знала ані Асоціація футболу, ані юнацькі тренери. До того ж вони грали за хороші академії»,— розповідає він.

Схожий відплив молоді був і в Хорватії. Багато нинішніх футболістів збірної — біженці. Наприклад, Лука Модріч — гравець мадридського «Реала». У хорватському випадку багато футболістів обрали гру саме за історичну Батьківщину, хоч могли грати за Німеччину, Швейцарію тощо. Будемо без надії сподіватися, що наша молодь не розчиниться в різноманітних європейських збірних, а посилить саме нашу. Роман Бебех у випуску «KDK» із Сергієм Болотніковим запевняє, що Хорватія в цьому плані має стати для нас прикладом. «У нас дуже талановита країна. Ми не допрацьовуємо зі своїми дітьми. Потрібно змінити підходи в роботі з молоддю»,— твердить він.

КЛУБ ЛЮБИТЕЛІВ КНИЖКИ

ДИВІТЬСЯ НА YOUTUBE-КАНАЛІ ТИЖНЯ

Майбутнє в слайдах

Дмитро Крапивенко

Нещодавно з колегою обговорювали феномен 1950-х — одного з найбільш оптимістичних десятиліть XX століття. Часи бебі-буму, рок-н-ролу, стрибка науково-технічної революції. Навіть у похмурому СРСР той період відзначився відлигою. Людство пережило страшну війну та відбудову після неї, хотілося вірити, що ніколи знову й що раціональне переможе. Романтично, наївно, черговий «кінець історії», коли падали вчорашні імперії, а колонії здобували свободу.

Наша перемога також матиме великі історичні наслідки. Бо, як усі тепер розуміють, йдеться не лише про Україну в кордонах 1991-го, а про фактичне знищення імперії зла, визволення пригноблених у так званій федерації народів, фактично про різкий поворот у долі щонайменше тих, хто живе на просторі, який досі зветься пострадянським.

Україна, як держава-переможниця, має всі шанси стати регіональним лідером. Для цього потрібно буде пройти шлях відбудови й модернізації, на що знадобиться чимало сил і ресурсів, але рушієм все ж стане наш оптимізм і віра у власні сили. Ті самі, які були в людей, що вистояли та перемогли в Другій світовій.

Скажу щиро, у мене немає цілісної картини повоєнної України. Є окремі слайди. Оновлений Донбас, що скине із себе руїни старої індустрії. Крим без «русской славы» і з нарешті реалізованими правами на автономію для корінного кримськотатарського народу. Сильна армія як один з найпрестижніших суспільних інститутів. У політиці збережеться плюралізм, і суперечки будуть так само палкими, але в них не буде місця проросійським силам. Ніколи знову: всі відгалуження і породження Партії регіонів must die. Пісня Святослава Вакарчука «Місто Марії» стане гімном нашого Маріуполя.

Бебі-бум просто має відбутися. Потрібно здолати демографічну яму. Думаю, сміх дітей на українських вулицях — це те, що хотів би почути кожен полеглий воїн.

У християнстві є поняття «явити Христа», що в мирському житті означає працювати настільки завзято й продуктивно, щоб розкрити свої найкращі якості. Усім, хто виживе після цієї війни, треба буде пам'ятати про цей принцип, щоб бути гідними тих, хто загинув.

Повоєнна Україна не буде раєм земним, вона матиме свої негаразди й суперечності, ми не припинимо сваритися в соцмережах (чи що там буде актуально на цей час?). Але вони не зупинять оптимізму й творчої енергії нової бадьорої епохи. Справжнє велике будівництво в нас ще попереду.

1466 СТУДЕНТИ НА **БАКАЛАВРСЬКИХ ПРОГРАМАХ**

ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ	
Богослов'я	163
ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	
Історія	79
Культурологія	119
Філологія	121
ФАКУЛЬТЕТ НАУК ПРО ЗДОРОВ'Я	
Психологія	119
Соціальна робота	101
ФАКУЛЬТЕТ ПРИКЛАДНИХ НАУК	
Комп'ютерні науки	178
Інформаційні технології та бізнес-аналітика	153
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК	
Етика-Політика-Економіка	187
Право	129
Соціологія	117

735 СТУДЕНТ НА **МАГІСТЕРСЬКИХ ПРОГРАМАХ**

ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ	
Богослов'я	64
Християнська педагогіка та організація дозвілля	34
ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	
Історія	4
ФАКУЛЬТЕТ ПРИКЛАДНИХ НАУК	
Науки про дані	59
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК	
Журналістика	23
Медіакомунікації	44
Права людини	35
Публічне управління та адміністрування	60
Управління неприбутковими організаціями	55
ЛЬВІВСЬКА БІЗНЕС ШКОЛА, LVBS	
Бізнес адміністрування	30
Інновації та підприємництво	68
Менеджмент маркетингової діяльності	44
Управління персоналом та організаційний розвиток	33
Управління технологіями	45
ФАКУЛЬТЕТ НАУК ПРО ЗДОРОВ'Я	
Клінічна психологія з основами когнітивно-поведінкової терапії	63
Психологічне консультування з основами психодинамічної терапії	61
Фізична терапія та ерготерапія	26
Технології та інновації в соціальній роботі	7

14 СТУДЕНТІВ НА **АСПІРАНТСЬКИХ ПРОГРАМАХ**

ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ / Богослов'я	5
ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ / Історія	9

34 СТУДЕНТІВ НА ПРОГРАМАХ, ВИЗНАНИХ КОНГРЕГАЦІЄЮ КАТОЛИЦЬКОЇ ОСВІТИ

(Ватиканська акредитація)

ЛІЦЕНЦІАТСЬКА ПРОГРАМА З БОГОСЛОВ'Я (STL)	24
ДОКТОРСЬКА ПРОГРАМА З БОГОСЛОВ'Я (STD)	8

Д • НАЦІЯ

Збір коштів для фінансування навчання майбутніх провідників суспільства

91 ДВОЧА УГОДА про двосторонню академічну співпрацю

29 ДВОЧКІ УГОДИ про обмін студентами, викладачами та програмами в межах програми **Еразмус+**

3 двох міжуніверситетські міжнародні проєкти **КА2 Еразмус**

186 студентів брали участь в **Українській онлайн-школі**

11 **іноземних студентів вчилися в УКУ** 3+ за обміном (3 кілька в межах програми «Еразмус+» (Міжнародні)

91 **іноземний гостьовий викладач** читав повний або частковий курс в УКУ. З них 13 були викладачами з світовим визнанням або викладачі з університетів, що входять у топ-100 за рейтингами

344
- **студентів отримали** міжнародний академічний досвід
- **68** – семестрове навчання за кордоном
- **44** – короткострокові програми
- **204** – віртуальна мобільність в іноземних університетах
- **32** – міжнародні стажування
- **4** – міжнародне волонтерство

МЕРЕЖА СОЛІДАРНОСТІ ТА СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА УКУ
- **3** континенти
- **16** країн
- **35** закладів вищої освіти, з яких 15 католицьких університетів з Європи, США та Японії

КНИГАРНЯ Є

ЗДІЙСНЮЙ КНИЖКОВІ МРІЇ РАЗОМ З КНИГАРНЕЮ Є!

Книгарня Є - це великий вибір на будь-який книжковий смак, знижки, розіграші подарунків серед покупців і безкоштовна доставка. Обирай книжки, а про все інше потурбується Книгарня Є.